ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Θανάσης Καραλής

Ο **Θανάσης Καραλής** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Διά Βίου Μάθησης και Εκπαίδευσης Ενηλίκων στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Έχει συνεργαστεί με μεγάλο αριθμό φορέων ως εκπαιδευτής, σύμβουλος, συντονιστής και αξιολογητής προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Έχει διδάξει σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα θέματα σχεδιασμού και αξιολόγησης στην εκπαίδευση ενηλίκων Συνεργάζεται με το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο από το 1998 και είναι συντονιστής της θεματικής ενότητας «Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εκπαίδευση Ενηλίκων», ενώ είναι ιδρυτικό μέλος της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Έχει συνεργαστεί ως ανεξάρτητος εμπειρογνώμονας και ερευνητής με δημόσιους και κοινωνικούς φορείς σε έργα που αφορούν την αξιολόγηση, τη διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών και την εφαρμογή πολιτικών διά βίου μάθησης. Έχει συμμετάσχει σε 30 ερευνητικά προγράμματα στο πεδίο της διά βίου μάθησης και της εκπαίδευσης ενηλίκων, σε 14 από αυτά διετέλεσε επιστημονικός υπεύθυνος. Έχει δημοσιεύσει, ως μόνος συγγραφέας ή σε συνεργασία με άλλους ερευνητές, περισσότερες από 80 εργασίες στην ελληνική, αγγλική και γαλλική γλώσσα, μεταξύ των οποίων και 8 βιβλία.

ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα
Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 8846853
e-mail: info@imegsevee.gr
www.imegsevee.gr

ΙΝΕ ΓΣΕΕ
Ινστιτούτο Εργασίας
Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας

Εμμ. Μπενάκη 71Α, 106 81 Αθήνα
Τηλ: 210 3327710, Φαξ: 210 3304452
e-mail: korotzi@inegsee.gr
www.inegsee.gr

Εκδότης: ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία έκδοσης: 2013

Τίτλος: Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά Βίου Εκπαίδευση

Συγγραφέας: Θανάσης Καραλής

Γλωσσική επιμέλεια: Αρετή Σπαγαδώρου

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
ISBN: 978-960-9571-34-0

Σελιδοποίηση - Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ
Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα, Τηλ: 210 5156820
www.kambili.gr

Η παρούσα έρευνα έχει διενεργηθεί και εκδοθεί από το ΙΝΕ ΓΣΕΕ και το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ στο πλαίσιο του «Προγράμματα διά βίου εκπαίδευσης για το ανθρώπινο δυναμικό του ιδιωτικού τομέα – Άξονας Προτεραιότητας 7, 8, 9», «Προγράμματα διά βίου εκπαίδευσης για το ανθρώπινο δυναμικό της μικρής επιχείρησης – Άξονας Προτεραιότητας 7, 8, 9» τα οποία υλοποιούνται μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και εθνικών πόρων.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΣΠΑ 2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Θανάσης Καραλής

ΑΘΗΝΑ 2013

Περιεχόμενα

Πρόλογος **9**

Κεφάλαιο 1
Η συμμετοχή στη Διά Βίου Εκπαίδευση: θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις **13**

1.1. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση Ενηλίκων 13
1.2. Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα – σύντομη ιστορική αναδρομή 18
1.3. Η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες 22

Κεφάλαιο 2
Κίνητρα και Εμπόδια για τη Συμμετοχή **33**

2.1. Κίνητρα και λόγοι συμμετοχής 33
2.2. Εμπόδια στη μάθηση και τη συμμετοχή 35
2.3. Κίνητρα και εμπόδια – επισκόπηση ερευνητικών ευρημάτων 43

Κεφάλαιο 3
Μεθοδολογικό πλαίσιο **45**

3.1. Αντικείμενο της έρευνας και βασικές μεθοδολογικές επιλογές 45
3.2. Ποσοτική προσέγγιση 48
3.3. Ποιοτική προσέγγιση 53

Κεφάλαιο 4
Παρουσίαση των ερευνητικών ευρημάτων **57**

4.1. Η συμμετοχή στη Διά Βίου Εκπαίδευση στην Ελλάδα 57
4.2. Κίνητρα συμμετοχής 70
4.3. Εμπόδια για συμμετοχή 78

Κεφάλαιο 5
Συμπεράσματα και προτάσεις **95**
5.1. Συζήτηση και συνεκτίμηση των ευρημάτων 95
5.2. Προτάσεις για τη διεύρυνση της συμμετοχής 111
5.3. Γενικά συμπεράσματα 119

Βιβλιογραφία **123**
Ελληνόγλωσση 123
Ξενόγλωσση 125

Παράρτημα 1
Πίνακες και Διαγράμματα **129**

Παράρτημα 2
Το ερωτηματολόγιο της έρευνας **215**

Παράρτημα 3
Η σύνθεση του δείγματος **225**

Παράρτημα 4
Κατάλογος συνεντεύξεων **227**

Πρόλογος

Το ζήτημα της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, αλλά και των κινήτρων και εμποδίων που προωθούν ή δυσχεραίνουν αυτή τη συμμετοχή, συνιστά διεθνώς έναν βασικό τομέα της έρευνας στο πεδίο της διά βίου μάθησης. Στη χώρα μας, κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και μετά, καταγράφονται τα σχετικά ποσοστά συμμετοχής και σε ορισμένες περιπτώσεις διερευνώνται τα κίνητρα και τα εμπόδια, στις περισσότερες των περιπτώσεων από εθνικές και ευρωπαϊκές υπηρεσίες (όπως λ.χ. την ΕΣΥΕ ή την Eurostat). Η έρευνα που παρουσιάζεται στη συνέχεια είναι η πρώτη στον ελληνικό χώρο όπου μελετώνται με ποσοτική και ποιοτική προσέγγιση τα ποσοστά συμμετοχής, τα κίνητρα και τα εμπόδια. Ο πληθυσμός της έρευνας είναι οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα, οι άνεργοι, οι ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων και οι αυτοαπασχολούμενοι με ηλικία άνω των 18 ετών.

Η διεξαγωγή αυτής της έρευνας, η οποία ξεκίνησε να σχεδιάζεται το 2008, συνέπεσε με την εκδίπλωση και τη συνεχιζόμενη εκδήλωση των συνεπειών της σφοδρότερης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που έπληξε την ελληνική κοινωνία, τουλάχιστον από τη μεταπολίτευση και μετά. Μια κρίση, οι συνέπειες της οποίας, επηρεάζουν κυρίως τον κόσμο της εργασίας (και επομένως τους επιμέρους πληθυσμούς της έρευνας) θέτοντας σε διακινδύνευση βασικές κατακτήσεις του, αλλά και το βιοτικό του επίπεδο. Πράγματι θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η διεξαγωγή μιας τέτοιας έρευνας σε συνθήκες δημοσιονομικής ασφυξίας, περιστολής των εργασιακών δικαιωμάτων, αναστολής της λειτουργίας χιλιάδων μικρών επιχειρήσεων και μείωσης των εισοδημάτων, ίσως και

να φαντάζει περιττή πολυτέλεια. Ωστόσο θεωρούμε αναγκαίο να σημειώσουμε ότι η ανάπτυξη (εντός ή εκτός εισαγωγικών, ανάπτυξη με βάση μόνο τους μακροοικονομικούς δείκτες ή ανάπτυξη προς όφελος του κόσμου της εργασίας) δεν μπορεί να είναι ούτε εφικτή αλλά κυρίως ούτε βιώσιμη, αν δεν βασίζεται σε κατάλληλα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και σε πολίτες με θετικές προδιαθέσεις έναντι της μάθησης και της εκπαίδευσης, πολίτες εκπαιδευμένους που να είναι σε θέση να καθορίζουν τις εξελίξεις.

Στη συγκυρία που περιγράψαμε είναι μάλλον αναμενόμενο να έχει δεχτεί πλήγματα και το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, άλλωστε διεθνώς η εκπαίδευση ενηλίκων παρουσιάζει μεγαλύτερη ευαισθησία ως σύστημα στις γενικότερες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες έναντι των άλλων εκπαιδευτικών συστημάτων. Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των πολιτών, η οικονομική δυσπραγία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, εκπαιδευτικές δράσεις που ακυρώθηκαν ή μετατέθηκαν χρονικά, φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων που η δραστηριότητά τους μειώθηκε δραματικά, επιτελικοί φορείς του δημόσιου τομέα με μακρόχρονη προσφορά που συρρικνώθηκαν ή καταργήθηκαν, συνιστούν ένα εξαιρετικά δυσχερές πλαίσιο για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης ενηλίκων και της διά βίου μάθησης. Ωστόσο θεωρούμε ότι είναι σημαντικό η κοινωνική έρευνα, κατά μείζονα λόγο σε δύσκολους καιρούς, να στρέφει το ενδιαφέρον της όχι μόνο σε αυτό που συμβαίνει αλλά και σε αυτό που κυοφορείται, ώστε να αξιοποιούνται οι θεωρητικές προσεγγίσεις και τα ερευνητικά ευρήματα προκειμένου να σχεδιαστούν κατά αποτελεσματικότερο τρόπο οι επιδιωκόμενες δράσεις.

Ως επιστημονικός υπεύθυνος της έρευνας, θα ήθελα να ευχαριστήσω όσες και όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτού του εγχειρήματος. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Χρήστο Γούλα, Διευθυντή Διά Βίου Εκπαίδευσης και Κατάρτισης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ και τον Παρασκευά Λιντζέρη Εκτελεστικό Διευθυντή του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για τις γόνιμες για εμένα συζητήσεις που κάναμε από το σχεδιασμό έως και την ολοκλήρωση

της έρευνας και τις πάντοτε χρήσιμες παρατηρήσεις τους σε όλα τα στάδια διεξαγωγής της. Ευχαριστίες οφείλονται στον Θωμά Γεράκη και τα στελέχη της MARC, για τη συνεισφορά τους στη διεξαγωγή του ποσοτικού μέρους της έρευνας. Σημαντική ήταν η συνεισφορά των στελεχών των Ινστιτούτων που διεξήγαγαν τις συνεντεύξεις και συγκεκριμένα της Έλλης Πετρίδη και του Μιχάλη Τζάμαλη από το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, της Θάλειας Γραβά και της Νατάσσας Μπέτζιου από το ΙΝΕ ΓΣΕΕ, όπως επίσης και της Ρένας Βαρβιτσιώτη κατά τα πρώτα στάδια της έρευνας. Τέλος, πολλές ευχαριστίες οφείλονται στην Αρετή Σπαγαδώρου για τη γλωσσική επιμέλεια του κειμένου.

Τα ερευνητικά ινστιτούτα της ΓΣΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ, εδώ και αρκετά χρόνια έχουν σημαντική συνεισφορά όχι μόνον στην υλοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων, αλλά και στο σχεδιασμό και τη διεξαγωγή μελετών και ερευνών στους τομείς της απασχόλησης και της διά βίου μάθησης, έχοντας αναδειχθεί σε καθοριστικούς παράγοντες του δημόσιου διαλόγου στα παραπάνω ζητήματα. Αναλαμβάνοντας την αυτονόητη άλλωστε ευθύνη για ενδεχόμενες μεθοδολογικές και ερμηνευτικές αστοχίες της έρευνας, ελπίζω τα αποτελέσματα και οι προτάσεις που διατυπώνονται εδώ να συνεισφέρουν στο δημόσιο διάλογο για το ρόλο και της ανάπτυξη της διά βίου μάθησης στις παρούσες συνθήκες.

Θανάσης Καραλής

Κεφάλαιο 1
Η συμμετοχή στη Διά Βίου Εκπαίδευση: θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις

1.1. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση Ενηλίκων

Θεωρούμε απαραίτητο, πριν από την παρουσίαση των βασικών θεωρητικών και μεθοδολογικών επιλογών της έρευνας, να αναφερθούμε στους κεντρικούς όρους που χρησιμοποιούνται στην παρούσα ερευνητική έκθεση και τούτο γιατί όροι όπως *διά βίου μάθηση*, ή *διά βίου εκπαίδευση* περιλαμβάνονται συχνά σε κείμενα εθνικών και διεθνών οργανισμών προκειμένου να υποδηλώσουν στις περισσότερες των περιπτώσεων επιμέρους περιοχές και τομείς εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που εντάσσονται στο εννοιολογικό εύρος των δύο παραπάνω όρων, αλλά δεν ταυτίζονται με αυτούς. Κατά την τυπολογία Coombs, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες κατατάσσονται στους παρακάτω τρεις τύπους (Coombs, 1968· Coombs & Ahmed, 1974):

(α) *Τυπική εκπαίδευση*, δηλαδή το ιεραρχικά δομημένο και χρονικά διαβαθμισμένο εκπαιδευτικό σύστημα που περιλαμβάνει όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, από την προσχολική έως την τριτοβάθμια, καθώς και όλα τα περιεχόμενα σπουδών αυτών των βαθμίδων (γενική και επαγγελματική εκπαίδευση).

(β) *Μη-τυπική εκπαίδευση*: στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται οποιαδήποτε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα, εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, που έχει συγκεκριμένους εκπαιδευτι-

κούς στόχους και προσδιορισμένο κοινό (για παράδειγμα, τα προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, τα μαθήματα ξένων γλωσσών, κ.α.).

(γ) *Άτυπη εκπαίδευση*, που περιλαμβάνει όλα τα πλαίσια στα οποία οι πολίτες αποκτούν γνώσεις, δεξιότητες και διαμορφώνουν στάσεις και αξίες, μέσα από την επίδραση του περιβάλλοντος και την καθημερινή εμπειρία (οικογένεια, εργασία, διαδίκτυο, βιβλιοθήκες, κλπ).

Ουσιαστικά, η ενοποίηση των παραπάνω τριών τύπων παραπέμπει στο περιεχόμενο του όρου *διά βίου μάθηση*, δηλαδή σε μια προσέγγιση διαφορετική από τη συμβατική προκειμένου να αντιλαμβανόμαστε και να σχεδιάζουμε τις διαδικασίες που αναφέρονται στη μάθηση, την εκπαίδευση, τους εκπαιδευτικούς θεσμούς και τον εκπαιδευόμενο πολίτη – με βασικό στοιχείο διαφοροποίησης την έννοια του συνεχούς (continuum). Η διά βίου μάθηση περιλαμβάνει όλες τις μαθησιακές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες οποιουδήποτε τύπου, βαθμίδας και περιεχομένου που λαμβάνουν χώρα σε τυπικά, μη-τυπικά και άτυπα εκπαιδευτικά πλαίσια και στις οποίες συμμετέχουν πολίτες κάθε ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, σε οποιαδήποτε φάση του βιολογικού και κοινωνικού τους κύκλου (Καραλής, 2008, σ. 131). Ο Βεργίδης (2001, σ. 138) αναφέρει επιγραμματικά ότι «η διά βίου εκπαίδευση αποτελεί μια προσέγγιση του συνόλου των μορφωτικών δραστηριοτήτων (τυπικής, μη-τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης όλων των επιπέδων, που επιτρέπει τη συγκρότησή τους σε ένα εκπαιδευτικό συνεχές, σε διαρκή αλληλεπίδραση με την κοινωνικο-οικονομική, πολιτική και πολιτισμική πραγματικότητα».

Η έννοια του *συνεχούς* που παρουσιάστηκε στους προηγούμενους ορισμούς είναι εκείνη που προσδίδει επιστημολογικό και ερευνητικό ενδιαφέρον στην έννοια της διά βίου μάθησης. Αν οι μαθησιακές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες που συμβαίνουν στη ζωή ενός ανθρώπου θεωρηθούν ως *συνεχές* τότε αποκτούν σημασία οι όροι και οι προϋποθέσεις για τη συγκρότηση και ανάπτυξη αυτού του συνεχούς. Ερωτήματα που σχετίζονται με τη θεώρηση του εκπαιδευόμενου πολίτη ως συνεχώς

μανθάνοντος υποκειμένου, οι ωσμώσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τριών διαφορετικών τύπων της τυπολογίας Coombs, οι συνθήκες λειτουργικής ενοποίησης αυτών των τριών τύπων, η διερεύνηση των θεσμικών περιορισμών που προωθούν, αναστέλλουν ή παρεμποδίζουν τη συγκρότηση του εκπαιδευτικού συνεχούς, οι διεργασίες συναρμογής και συνάρθρωσης των τριών τύπων ώστε να συνιστούν πράγματι ένα συνεχές, αποτελούν ορισμένες από τις βασικές περιοχές της ερευνητικής ατζέντας της διά βίου μάθησης. Η ατζέντα αυτή είναι σαφώς διαφοροποιημένη σε σχέση με εκείνη της συμβατικής ή παραδοσιακής προσέγγισης για τη μάθηση και την εκπαίδευση, στο πλαίσιο της οποίας οι επιμέρους μαθησιακές δραστηριότητες, αλλά κυρίως οι διαφορετικοί εκπαιδευτικοί θεσμοί είναι απολύτως *διακριτοί* και εν πολλοίς στεγανοί.

Είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι η Εκπαίδευση Ενηλίκων, αποτελεί ένα πεδίο δραστηριοτήτων, αλλά και έναν επιστημονικό τομέα, σαφώς περιγεγραμμένο εντός του πλαισίου της διά βίου μάθησης και εκπαίδευσης, τουλάχιστον στον επιστημονικό λόγο (βλ. και Κόκκος, 2001 & 2007). Ο όρος *εκπαίδευση ενηλίκων*, παραπέμπει σε οποιαδήποτε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα, εκτός της τυπικής εκπαίδευσης, στην οποία συμμετέχουν ενήλικοι. Σημειώνουμε ότι η ενηλικιότητα δεν ταυτίζεται με το ηλικιακό ή νομικό όριο, είναι μια έννοια ρευστή και ευμετάβλητη, μορφοποιούμενη ανάλογα με το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται. Ο Κόκκος αναφέρει (2005, σ. 39), πως «χαρακτηριστικό της είναι ότι το άτομο αναγνωρίζει στον εαυτό του τα στοιχεία της ωριμότητας και της τάσης αυτοπροσδιορισμού, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζεται από τους άλλους με τον ίδιο τρόπο». Επομένως, η ενηλικότητα των εκπαιδευομένων συνιστά το βασικό κριτήριο προκειμένου μια εκπαιδευτική δραστηριότητα μη-τυπικής (κατά Coombs) εκπαίδευσης να ενταχθεί στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Είναι σύνηθες, σε ένα σημαντικό τμήμα της διεθνούς και της ελληνικής βιβλιογραφίας, να διακρίνονται δύο επιμέρους πεδία της Εκπαίδευσης Ενηλίκων: (α) η *συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση*, που αφορά

εκείνες τις δραστηριότητες που το περιεχόμενό τους συνδέεται άμεσα με το επάγγελμα και την εργασία, και (β) η *γενική εκπαίδευση ενηλίκων*, που περιλαμβάνει όλες τις άλλες δραστηριότητες της εκπαίδευσης ενηλίκων (λ.χ., γραμματισμοί, ιδιότητα του πολίτη, προγράμματα προληπτικής ιατρικής, εκπαίδευση γονέων, εκπαίδευση εθελοντών, κ.α.). Ειδικά για τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση, που αφορά σημαντικό μέρος της παρούσας έρευνας, σημειώνουμε τον ορισμό του Δημουλά (2002, σ. 9), σύμφωνα με τον οποίο ορίζεται ως «η οργανωμένη διαδικασία εκπαίδευσης, η οποία απευθύνεται σε ενήλικα άτομα που εργάζονται ή/και επιδιώκουν να εργαστούν, με σκοπό τη συντήρηση, ανανέωση, αναβάθμιση ή και την αναμόρφωση των επαγγελματικών τους γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων».

Πέραν των ορισμών και των εννοιολογικών οριοθετήσεων που παρατέθηκαν, είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι στο δημόσιο λόγο, και κυρίως σε ένα μεγάλο μέρος των διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών κειμένων διαμόρφωσης πολιτικής, παρατηρείται ότι ο όρος *διά βίου μάθηση* χρησιμοποιείται προκειμένου να παραπέμψει αρχικά στην εκπαίδευση ενηλίκων και εν συνεχεία στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση. Συνιστά συνήθη πρακτική η διά βίου μάθηση και οι πολιτικές της να ταυτίζονται στην πράξη μονοσήμαντα με την αναβάθμιση των γνώσεων και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, δηλαδή των εργαζομένων ή των ανέργων. Με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει αυτές οι διαδοχικές μεταπτώσεις (από τη διά βίου μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων και ακολούθως στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση), ουσιαστικά συνιστούν εννοιολογικό ακρωτηριασμό της έννοιας της διά βίου μάθησης και εκπαίδευσης, καθώς από την ποικιλομορφία των εκπαιδευομένων, των δραστηριοτήτων, των περιεχομένων και των θεσμικών παρεμβάσεων, επιλέγεται μια απολύτως περιορισμένη και οριοθετημένη περιοχή της διά βίου μάθησης – εκείνη που συνδέεται με τη σφαίρα της οικονομίας και της απασχόλησης.

Οι αιτίες αυτής της υποκατάστασης θεωρούμε ότι συνδέονται με το

γεγονός ότι ο όρος *διά βίου μάθηση* παραπέμπει, πέραν όλων όσων αναφέρθηκαν, και σε ένα ιδανικό για τη μάθηση και την εκπαίδευση, δηλαδή στην απαρτίωση του ανθρώπου μέσω της διαρκούς μόρφωσης και καλλιέργειας. Όμως, είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι η διαρκής μόρφωση και καλλιέργεια συνδέεται άμεσα με τις μορφωτικές ευκαιρίες τις οποίες το μανθάνον υποκείμενο αξιοποιεί κατά τη διάρκεια του βίου του. Η μετατόπιση της ρητορικής, αλλά κυρίως, του κέντρου βάρους των σχετικών πολιτικών από τη *διά βίου εκπαίδευση* στη *διά βίου μάθηση*, ενέχει προϋποθέσεις μετατόπισης του κέντρου βάρους των σχετικών πολιτικών από την εκπαίδευση ως υποχρέωση των οργανωμένων κοινωνιών και των κρατών πρόνοιας, στη μάθηση ως ατομική ευθύνη του πολίτη (Jarvis, 2005 & 2007· Βεργίδης, ο.π.· Καραλής, ο.π.) με μόνο προαπαιτούμενο την ύπαρξη διάχυτων ευκαιριών εκπαίδευσης. Όμως, όπως επισημαίνει ο Dave (1976), τρεις είναι οι αλληλένδετες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της διά βίου εκπαίδευσης: οι ευκαιρίες, τα κίνητρα αλλά και οι δυνατότητες για εκπαίδευση. Επομένως, ο λόγος περί ευκαιριών στη διά βίου εκπαίδευση είναι κενός περιεχομένου και κατά βάση συνιστά νεοφιλελεύθερης υφής επιχείρημα, αν δεν συνοδεύεται από την παροχή κινήτρων αλλά, και κυρίως, από τη δυνατότητα των πολιτών να υπερκεράσουν τα εμπόδια και τους δομικούς και θεσμικούς περιορισμούς ώστε να αξιοποιήσουν αυτές τις ευκαιρίες.

Επομένως, η διερεύνηση των κινήτρων και δυνατοτήτων των ενηλίκων εκπαιδευομένων, ουσιαστικά συνδέεται άμεσα με την αξιοποίηση των ευκαιριών και τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Όπως θα αναδειχθεί στις επόμενες ενότητες, αυτές οι ευκαιρίες για εκπαίδευση δεν είναι ισοκατανεμημένες, αντίθετα η πρόσβαση των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα διακρίνεται από εμφανείς και διαχρονικές ανισοτικές τάσεις. Σημειώνουμε, ωστόσο ότι στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, σε ορισμένες περιπτώσεις και για λόγους συμβατότητας προς άλλες έρευνες ή κείμενα πολιτικών, οι όροι *διά βίου μάθηση* και *διά βίου εκπαίδευση* χρησιμοποιούνται προκειμένου

να παραπέμψουν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που αποτελούν το αντικείμενο διερεύνησης της έρευνας, δηλαδή δραστηριότητες συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης ή γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων για ένα συγκεκριμένο ηλικιακό φάσμα πολιτών.

1.2. Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα – σύντομη ιστορική αναδρομή

Τα πρώτα στοιχεία και ευρήματα της επιστημονικής έρευνας για την ιστορική εξέλιξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα εντοπίζονται στις εργασίες του Βεργίδη (1982, 1985, 1995) και της Boucouvalas (1988)[1]. Οι πρώτες δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων εμφανίζονται στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, ως πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και πολιτιστικών σωματείων, μορφωτικών οργανώσεων και επιμελητηρίων, ωστόσο είναι μάλλον σποραδικές και κυρίως χωρίς θεσμική υπόσταση. Η πρώτη απόπειρα επίσημης κρατικής παρέμβασης εντοπίζεται το 1929, με την ίδρυση νυκτερινών σχολείων για ενηλίκους. Έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, οι δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων επικεντρώνονται στην καταπολέμηση του αναλφαβητισμού και αποτελούν προέκταση του δικτύου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού πραγματοποιούνταν κυρίως σε δημοτικά σχολεία, στις περισσότερες των περιπτώσεων με τα ίδια εκπαιδευτικά υλικά που προορίζονταν για τους μαθητές[2] των τάξεων του δημοτικού σχολείου, ενώ οι εκπαιδευτές ήταν οι δάσκαλοι των σχολείων αυτών.

Με τη μεταρρύθμιση Παπανούτσου το 1964 θεσμοθετείται η ίδρυση των Κέντρων Διδασκαλίας Ενηλίκων, στο πλαίσιο του θεσμού της Λαϊκής

1. Είναι προφανές ότι στο πλαίσιο αυτής της ενότητας δεν είναι εφικτό να επιχειρηθεί μια ενδελεχής ανάλυση των ιστορικών εξελίξεων της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα. Για μια διεξοδική ανάλυση βλ. στις εργασίες των: Βεργίδη (1982, 1985 και 1995), Boucouvalas (1988) και Καραλή (2010).
2. Σε ολόκληρο το κείμενο χρησιμοποιείται μόνον ένα γένος χάριν οικονομίας του λόγου, χωρίς αυτό να παραπέμπει σε οποιαδήποτε διάκριση με βάση το φύλο.

Επιμόρφωσης, αυξάνεται η χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων εκπαίδευσης ενηλίκων και διευρύνεται το φάσμα των αντικειμένων των προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων. Ωστόσο, αυτή η προσπάθεια για την επέκταση της εκπαίδευσης ενηλίκων θα αποδειχθεί βραχύβια, καθώς η δικτατορία αξιοποίησε το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης ως προπαγανδιστικό μηχανισμό. Στη μεταπολεμική περίοδο οργανώθηκαν, πέραν της Λαϊκής Επιμόρφωσης, και οι πρώτοι οργανισμοί εκπαίδευσης ενηλίκων, όπως τα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕΓΕ) και το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας (ΕΛΚΕΠΑ). Το ΕΛΚΕΠΑ ιδρύθηκε το 1953, με βασικό σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας στην ελληνική οικονομία και πραγματοποίησε τα πρώτα του προγράμματα το 1958 σε συνεργασία με την ΓΣΕΕ, σε αντικείμενα διοίκησης. Κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 το ΕΛΚΕΠΑ επέκτεινε τη δραστηριότητά του στην περιφέρεια, όμως ο αριθμός των προγραμμάτων που πραγματοποίησε ήταν αρκετά περιορισμένος.

Η ποσοτική επέκταση της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα, σημειώνεται μετά την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Τα πρώτα χρόνια μετά την ένταξη οι φορείς που κυρίως δραστηριοποιήθηκαν ανήκαν στο δημόσιο ή ευρύτερο δημόσιο τομέα και απορρόφησαν τις πρώτες επιδοτήσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου: η υπηρεσία Λαϊκής Επιμόρφωσης που αναβαθμίστηκε το 1983 σε Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης[3], το ΕΛΚΕΠΑ, ο ΕΟΜΜΕΧ, η ΕΕΤΑΑ[4] και μικρός αριθμός άλλων φορέων. Μόνον στο δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης, ο αριθμός των εκπαιδευομένων κατά την πενταετία 1982-1987 ξεπέρασε αθροιστικά το ένα εκατομμύριο (Καραλής, 2010, σ. 29)[5].

3. Η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΓΓΛΕ) μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΓΓΕΕ) το 2001 και σε Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (ΓΓΔΒΜ) το 2008.
4. Ελληνικός Οργανισμός Μικρών-Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας (ΕΟΜΜΕΧ) και Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ).
5. Είναι αναγκαίο να σημειώσουμε πως αναφερόμαστε σε συμμετοχές και όχι σε συμ-

Τα τρία Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, που ακολούθησαν για σχεδόν μια εικοσαετία επέφεραν σημαντικές μεταβολές στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα, οι σημαντικότερες των οποίων ήταν οι εξής (Karalis & Vergidis, 2004· Καραλής, 2010, Kokkos, 2012):

- Η αναμόρφωση του συστήματος συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, η ίδρυση του Εθνικού Κέντρου Πιστοποίησης (ΕΚΕΠΙΣ) και η θεσμοθέτηση της λειτουργίας των Κέντρων Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ).
- Η ανάθεση των προγραμμάτων σε ανταγωνιστική βάση με δημόσιους διαγωνισμούς, που ουσιαστικά σήμανε τον τερματισμό της έμμεσης στήριξης των δημοσίων φορέων κατά τη δεκαετία του 1980. Μετά το 1998 το μεγαλύτερο μέρος της υλοποίησης των προγραμμάτων γίνεται πλέον από ΚΕΚ που ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα.
- Η συνακόλουθη συρρίκνωση των φορέων του δημόσιου τομέα, κυρίως του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, αλλά και η αναστολή λειτουργίας του ΕΛΚΕΠΑ.
- Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης υπό την εποπτεία του ΕΚΕΠΙΣ αλλά και των εκπαιδευτών της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων υπό την εποπτεία της ΓΓΔΒΜ.
- Η ίδρυση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) και η λειτουργία των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ).

Κατά την προαναφερθείσα περίοδο σημειώνεται και η ανάπτυξη του επιστημονικού πεδίου της Εκπαίδευσης Ενηλίκων ως διακριτού τομέα στον ακαδημαϊκό χώρο. Η λειτουργία μικρού αριθμού μεταπτυχιακών προγραμμάτων και Εργαστηρίων σε ακαδημαϊκά ιδρύματα, η ίδρυση και λειτουργία του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου[6], η ίδρυση της Επι-

μετέχοντες, καθώς είναι πιθανόν εκπαιδευόμενοι να συμμετείχαν περισσότερες από μια φορές σε προγράμματα.

6. Σημειώνεται ότι το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο λειτούργησε το πρώτο μεταπτυχιακό πρόγραμμα με τίτλο «Εκπαίδευση Ενηλίκων», ενώ στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών δημιουργήθηκε το 1998 το

στημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων, αλλά και η λειτουργία επιστημονικών ινστιτούτων από τους κοινωνικούς εταίρους (όπως του ΙΝΕ της ΓΣΕΕ και το ΙΜΕ της ΓΣΕΒΕΕ), σημαντικό μέρος της δραστηριότητας των οποίων αφορά την εκπαίδευση ενηλίκων, είναι οι πλέον σημαντικές εξελίξεις σε αυτή την κατεύθυνση (Karalis & Pavlis-Korres, 2010).

Η ποσοτική επέκταση της εκπαίδευσης ενηλίκων μετά το 1980, σε συνδυασμό με τις ενδείξεις ποιοτικής αναβάθμισης που αναφέραμε και οι οποίες σημειώνονται κυρίως μετά το 2000, διαμόρφωσαν ένα σχετικά ευνοϊκό τοπίο για την διείσδυση της ιδέας της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης σε ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Ωστόσο, η δημοσιονομική κρίση και οι περιοριστικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν μετά το 2010 τείνουν να ακυρώσουν αρκετές από αυτές θετικές εξελίξεις της προηγούμενης περιόδου. Η μείωση της προσφοράς προγραμμάτων, η συρρίκνωση ή οι συγχωνεύσεις επιτελικών φορέων του δημοσίου με σημαντική συνεισφορά στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, η αναστολή αρκετών επιδοτούμενων δράσεων, αλλά και οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης σε άτομα και επιχειρήσεις σίγουρα δεν προοιωνίζονται ένα ευοίωνο μέλλον για τη διά βίου μάθηση στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι κατά την πρόσφατη τριετία, η διά βίου μάθηση θεωρήθηκε σε επίπεδο ρητορικής ως βασικός άξονας των πολιτικών για την υπέρβαση της κρίσης, η απουσία συγκροτημένων δράσεων είχε ως αποτέλεσμα τη στασιμότητα και σε αρκετές περιπτώσεις την οπισθοδρόμηση. Ενώ, πράγματι, τόσο η συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση όσο και η γενική εκπαίδευση ενηλίκων μπορούν να αναδειχθούν σε βασικά εργαλεία για την άμβλυνση των συνεπειών της κρίσης και τη διαμόρφωση όρων εξό-

πρώτο στην Ελλάδα ακαδημαϊκό Εργαστήριο για θέματα εκπαίδευσης ενηλίκων – το Εργαστήριο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, με σημαντική ερευνητική παραγωγή στον τομέα της εκπαίδευσης ενηλίκων (βλ. ενδεικτικά τη συμμετοχή στις διεθνείς συγκριτικές έρευνες Eurodelphi και Saeda, αλλά και την εκπόνηση ερευνών και μελετών σε εθνική κλίμακα).

δου από αυτήν, στην πράξη οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες αξιοποίησης από συλλογικούς φορείς και πολίτες εμφανίζονται ιδιαίτερα μειωμένες.

1.3. Η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες

Το ζήτημα της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποτελεί διαχρονικά, αν όχι τον βασικότερο τουλάχιστον έναν από τους βασικούς τομείς έρευνας στο επιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του J. Crowther (2000, σ. 479): «πιθανώς το πλέον καλλιεργημένο αυλάκι στην έρευνα της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι αυτό της συμμετοχής». Ο Mezirow (1971) αναφερόμενος σε μια επισκόπηση των σχετικών ερευνών στις ΗΠΑ που δημοσιεύτηκε από τους Brunner, Wilder, Kirchner, & Newberry το 1959, παρατηρεί ότι ήδη εκείνη την εποχή εντοπίζονται περίπου 600 ερευνητικές εργασίες που συνδέονται με τα χαρακτηριστικά, τα ενδιαφέροντα και τα κίνητρα των ενηλίκων εκπαιδευομένων. Κάτι τέτοιο είναι μάλλον αναμενόμενο καθώς το ζήτημα της συμμετοχής (και κυρίως των κινήτρων και των εμποδίων) είναι συμφυές προς την επιστημολογική συγκρότηση του πεδίου της εκπαίδευσης ενηλίκων – με δεδομένο ότι ο βαθμός εμπρόθετης συμμετοχής σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες θεωρείται ίσως ο πλέον βασικός παράγοντας που διαφοροποιεί τους ενήλικους από τους ανήλικους εκπαιδευόμενους.

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, είναι προφανές πως υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια αυτής της εργασίας η ενδελεχής και διεξοδική αποτύπωση των κατά καιρούς θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών προσπαθειών σε αυτόν τον τομέα, αρκετές από τις οποίες άλλωστε έχουν επικαιροποιηθεί ή αναθεωρηθεί. Στην ενότητα αυτή, αλλά και στις δύο επόμενες, θα προσπαθήσουμε, εστιάζοντας στο έργο κλασικών θεωρητικών του τομέα, να διαμορφώσουμε ένα θεωρητικό πλαίσιο για την παρούσα έρευνα δίνοντας έμφαση στα κίνητρα και τα εμπόδια στη μάθηση. Στο σημείο αυτό θεωρούμε αναγκαίο να επισημάνουμε ότι σε αρκετές από

τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τις εμπειρικές διερευνήσεις, τα κίνητρα και τα εμπόδια θεωρούνται ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (για παράδειγμα η ποιότητα υλοποίησης ή ο βαθμός αναγνώρισης ενός προγράμματος μπορεί να λειτουργούν ενισχυτικά ή αποτρεπτικά για την παρακολούθηση).

Αναφορές στα χαρακτηριστικά, τα κίνητρα και τα εμπόδια στη συμμετοχή των ενηλίκων εκπαιδευομένων εντοπίζονται ήδη στο έργο κλασικών θεωρητικών της εκπαίδευσης ενηλίκων όπως του E. C. Lindeman (The Meaning of Adult Education, 1926) και του B. Yaxlee (Lifelong Education, 1929). Συστηματικότερες αναφορές εντοπίζονται και στον Knowles (1970), κατά τη διατύπωση της θεωρίας της ανδραγωγικής, όπου τα ενδιαφέροντα και οι ανάγκες συνδέονται με τις αλλαγές που συμβαίνουν στη ζωή των ενηλίκων. Κατά τον Knowles (ο.π., σ. 84-85) τα κίνητρα συναρτώνται άμεσα με την έννοια της εκπαιδευτικής ανάγκης και για το λόγο αυτό ο Knowles προτείνει μια κατηγοριοποίηση των κινήτρων, ή ακριβέστερα των λόγων/αιτίων που οι ενήλικοι συμμετέχουν σε προγράμματα σε συνάρτηση με την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών, τις οποίες διακρίνει σε φυσιολογικές, αναπτυξιακές, ασφάλειας, εμπλουτισμού εμπειριών και αποδοχής/αναγνώρισης.

Το ζήτημα της αποτύπωσης του ποσοστού συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες αποτελεί διαχρονικά ένα από τα δυσχερέστερα ερευνητικά εγχειρήματα. Ήδη από το 1977 οι εμπειρογνώμονες του ΟΟΣΑ (OECD, 1977, σσ. 9-16) επισημαίνουν τις ακόλουθες αιτίες που καθιστούν δύσκολη τη συγκέντρωση αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων ακόμη και για την περίπτωση μιας χώρας:

1. Ασάφεια ως προς το εύρος και τον τύπο των δραστηριοτήτων που καλύπτει η εμβέλεια της εκπαίδευσης ενηλίκων (λ.χ. περιλαμβάνονται και δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης και σε ποιόν βαθμό;).
2. Σύγχυση ως προς την έννοια της συμμετοχής (όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται: «αν ένας πολίτης παρακολουθήσει μια διάλεξη μέσα σε ένα χρόνο καταγράφεται ως συμμετέχων;»).

3. Ύπαρξη μεγάλου αριθμού φορέων που παρέχουν διαφόρων τύπων εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε ενηλίκους.
4. Απουσία μέριμνας των εθνικών αρχών για τη συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων.
5. Αναξιοπιστία των μεθόδων που χρησιμοποιούνται για τη συλλογή των στατιστικών στοιχείων.
6. Ποικιλία και ανομοιογένεια των μεθόδων που χρησιμοποιούνται από τις εθνικές αρχές.
7. Η ταυτόχρονη συμμετοχή ενηλίκων σε περισσότερα από ένα προγράμματα.

Επιπροσθέτως θα σημειώναμε πως κρίσιμης σημασίας είναι ορισμένα επιπλέον ζητήματα, ειδικά ως προς τη συγκρισιμότητα των στατιστικών στοιχείων:

(α) Ο *τρόπος που τίθενται οι σχετικές ερωτήσεις* προς τους συμμετέχοντες σε μια έρευνα (για παράδειγμα ποιοί όροι χρησιμοποιούνται, ποιές είναι οι πιθανές νοηματοδοτήσεις αυτών των όρων από τους συμμετέχοντες, σε ποιόν βαθμό οι συμμετέχοντες ταυτοποιούν/θεωρούν μια δραστηριότητα ως εκπαιδευτική, κ.ο.κ.).

(β) Το *παράθυρο χρόνου* που επιλέγεται για κάποια έρευνα. Στο σημείο αυτό οι αποκλίσεις μπορεί να είναι σημαντικές καθώς στη διεθνή βιβλιογραφία εντοπίζονται έρευνες στις οποίες το παράθυρο χρόνου είναι ο τελευταίος (προηγούμενος της διεξαγωγής της έρευνας) μήνας και άλλες στις οποίες είναι το τελευταίο έτος.

(γ) Το *εύρος ηλικιών* που καλύπτεται από την έρευνα. Η συνηθέστερη πρακτική είναι να επιλέγεται το εύρος 25-64 έτη, που αποκλείει την εκπαίδευση της τρίτης ηλικίας, αλλά και τους πολίτες ηλικιών 18-24 που δεν συμμετέχουν στην τυπική εκπαίδευση αλλά παρακολουθούν προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης.

(δ) Ο *πληθυσμός-στόχος* των ερευνών, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις επιλέγεται ο γενικός πληθυσμός, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η έρευνα περιορίζεται σε συγκεκριμένους πληθυσμούς.

(ε) Η *σύγχυση μεταξύ των όρων «συμμετοχή» και «συμμετέχων»*. Στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε στο συνολικό αριθμό των εκπαιδευομένων, οι οποίοι πιθανώς να συμμετείχαν περισσότερες από μια φορές σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ενώ στη δεύτερη καταγράφεται το ποσοστό των εκπαιδευομένων που συμμετείχαν σε προγράμματα, ανεξαρτήτως της έντασης συμμετοχής.

Τα παραπάνω δεδομένα επηρεάζουν σημαντικά και την καταγραφή των σχετικών ποσοστών για την Ελλάδα, καθώς όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια παρατηρούνται αφενός ασυνέχειες και αφετέρου σημαντικές διαφοροποιήσεις. Οι ασυνέχειες θα μπορούσαν να αποδοθούν στην απουσία μιας κεντρικής υπηρεσίας για την καταγραφή των συμμετεχόντων ή έστω τη στατιστική διερεύνηση των ποσοστών. Για τους λόγους αυτούς, οι ερευνητές αναγκαστικά χρησιμοποιούν στοιχεία από μια ποικιλία εθνικών και διεθνών φορέων ή και δεδομένα από έρευνες και μελέτες, στα οποία όμως εντοπίζονται τα προβλήματα και οι δυσχέρειες που αναφέρθηκαν από τους εμπειρογνώμονες του ΟΟΣΑ.

Ήδη από τη δεκαετία του 1980 καταγράφεται ένας σημαντικός αριθμός *συμμετοχών* στους φορείς για τους οποίους κατέστη εφικτό να ανευρεθούν στοιχεία. Το έτος 1982, μετά την πρώτη εισροή κοινοτικών πόρων, στο δίκτυο της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης καταγράφονται 283.487 συμμετοχές στα τμήματα μάθησης σε ολόκληρη τη χώρα (Vergidis, 1988; Karalis, 2002) αριθμός σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με την προηγούμενη πενταετία (όπου οι συμμετοχές ήταν της τάξης των 60.000 ανά έτος). Σημειώνουμε ότι στα παραπάνω στοιχεία δεν περιλαμβάνονται οι συμμετοχές σε διαλέξεις, ημερίδες και ενημερωτικές εκδηλώσεις που διοργάνωνε το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι την ίδια χρονική περίοδο λειτουργούσε μεγάλος αριθμός Εργαστηρίων Ελευθέρων Σπουδών, ενώ συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση παρεχόταν και από ορισμένους ακόμη φορείς του δημόσιου τομέα (για παράδειγμα στις δραστηριότητες του ΕΛΚΕΠΑ συμμετείχαν 5.288 εκπαιδευόμενοι, βλ. Καραλής, ο.π., σ. 133). Επομένως,

ήδη από τη δεκαετία του 1980 καταγράφονται σχετικά αξιόλογα ποσοστά συμμετοχών (επισημαίνουμε ότι πρόκειται για *καταγεγραμμένες* συμμετοχές και όχι για στατιστική εκτίμηση με βάση έρευνες κοινής γνώμης).

Σε έκθεση του Χασάπη (1996) για την πρόσβαση και την ποιότητα στη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση, αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, κατά το έτος 1991 ποσοστό 6% του εργατικού δυναμικού συμμετείχε σε ενέργειες κατάρτισης που συγχρηματοδοτήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Το ποσοστό αυτό κατανέμεται ως εξής: μακροχρόνια άνεργοι 0,4%, άνεργοι 1,7%, απειλούμενοι με ανεργία 3,0%, εργαζόμενοι 0,6%, εργαζόμενοι σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις 0,1%, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες 0,1% και γυναίκες που εισέρχονται στην αγορά εργασίας 0,1%.

Ο Καραντινός έχει ασχοληθεί εν εκτάσει και διεξοδικά με την καταγραφή των ποσοστών συμμετοχής, όπως αυτά προκύπτουν από τις σχετικές εκθέσεις εθνικών και, κυρίως, διεθνών οργανισμών. Από την εργασία του με τίτλο «Συμμετοχή στη Διά Βίου Μάθηση: Τάσεις και Προοπτικές», προκύπτουν τα παρακάτω στοιχεία (Καραντινός, 2010, σσ. 45-53):

- Κατά την περίοδο 2000-2006 τα ποσοστά συμμετοχής κυμαίνονται από 1,0% έως 2,3% (έναντι 7,1% έως 9,7% του ευρωπαϊκού μέσου όρου). Τα ποσοστά αυτά είναι από τα χαμηλότερα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ-27), καθώς μόνον η Βουλγαρία και η Ρουμανία εμφανίζουν ποσοστά χαμηλότερα από αυτά της Ελλάδας (ωστόσο, η συμμετοχή σχεδόν διπλασιάζεται μεταξύ των ετών 2000 και 2006, αφού από 1,0% αυξάνεται στο 1,9%). Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι στις συγκεκριμένες έρευνες, οι πολίτες καλούνται να δηλώσουν αν παρακολούθησαν προγράμματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης (στα οποία περιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες όλων των τύπων), τις «τελευταίες τέσσερις εβδομάδες».[7]

7. Σημειώνεται ότι στην αντίστοιχη έρευνα για το 2011 (η πλέον πρόσφατη έρευνα της Eurostat), το ποσοστό για την Ελλάδα είναι 2,4%, όταν το μέσο ποσοστό για ΕΕ-27

- Σε ειδική έρευνα της Eurostat που διενεργήθηκε το 2003 και στην οποία οι συμμετέχοντες (ηλικιακή ομάδα 25-64) καλούνταν να δηλώσουν αν συμμετείχαν σε εκπαιδευτική δραστηριότητα κατά το τελευταίο έτος, το ποσοστό για την Ελλάδα ανέρχεται σε 17,4% - μόνον η Ουγγαρία από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες έχει χαμηλότερο ποσοστό (12%), ενώ σε ορισμένες χώρες η συμμετοχή κυμαίνεται σε ποσοστά γύρω στο 80%. Στη συγκεκριμένη έρευνα διακρινόταν η συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης (στην άτυπη εκπαίδευση περιλαμβάνονταν η αυτομόρφωση με έντυπο υλικό ή χρήση υπολογιστή ή/και διαδικτύου, καθώς και η αξιοποίηση βιβλιοθηκών, κλπ). Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό συμμετοχής σε δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης είναι 12,2%, τυπικής 1,1% και μη τυπικής 4,1%, ενώ από τους συμμετέχοντες σε προγράμματα, ποσοστό 77,5% ήταν εργαζόμενοι. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι χειρώνακτες απέχουν από προγράμματα κατάρτισης σχεδόν παντελώς (98-99%), ενώ οι υψηλών δεξιοτήτων κατηγορίες «λευκού κολάρου» εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής.
- Για την ειδική έρευνα του 2003 οι Kailis & Pilios (2005, σ. 2) αναφέρουν ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στη ομάδα των χωρών ΕΕ-25 με ποσοστά συμμετοχής κάτω του ενός τρίτου του πληθυσμού (στην ομάδα αυτή περιλαμβάνονται εκτός της Ελλάδας και η Ουγγαρία, Ισπανία, Λιθουανία, Τσεχία, Πολωνία και Εσθονία), ενώ άνω του 80% ποσοστά παρουσιάζουν η Αυστρία (89%), η Σλοβενία (82%) και η Δανία (80%).
- Με βάση την έρευνα 2005 της Eurostat για τις επιχειρήσεις που παρέχουν κατάρτιση (CVTS 3), το ποσοστό για την Ελλάδα ανερχόταν σε 21% έναντι 60% για την ΕΕ-27. Ποσοστό 16% του εθνικού μέσου όρου καλύπτεται από τις μικρές επιχειρήσεις (10-49), 39% από

είναι 8,9%. Κάτω από τα ποσοστά της Ελλάδας βρίσκονται μόνον η Ρουμανία (1,6%) και η Βουλγαρία (1,2%), ωστόσο σημειώνουμε ότι για ΕΕ-27 παρατηρείται μια μείωση του ποσοστού από 9,3% (2006) σε 8,9% (2011).

τις μεσαίες επιχειρήσεις (50-249 άτομα) και 70% από τις μεγάλες (περισσότεροι από 249 εργαζόμενοι). Στην αντίστοιχη έρευνα του 1999 (CVTS-2), το ποσοστό των επιχειρήσεων ανερχόταν σε 15% (έναντι 53% του μέσου όρου για ΕΕ-15), ενώ το συνολικό κόστος των προγραμμάτων κατάρτισης σε επιχειρήσεις ως ποσοστό του συνολικού εργατικού κόστους ήταν 0,9% (έναντι 2,3% του μέσου όρου). Με βάση τα ποσοστά αυτά αυτό η Ελλάδα κατατασσόταν στην τελευταία θέση των χωρών ΕΕ-15 (European Commission, 2002, σσ. 28 και 92).

Σε έρευνα του CEDEFOP για την κατάσταση στη διά βίου μάθηση στις ευρωπαϊκές χώρες το 2003, που διενεργήθηκε από την Eurostat (Chsiholm, Larson, & Mossoux, 2004, σ. 117) και η οποία αφορούσε σε συμμετοχή κατά το τελευταίο έτος πριν τη διεξαγωγή της έρευνας, αναφέρεται ότι το ποσοστό συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες στην Ελλάδα ανέρχεται σε 13,7%, όταν ο μέσος όρος για την ΕΕ-15 είναι 27,9%. Στην έρευνα αυτή η Ελλάδα είναι στην προτελευταία θέση (μόνον η Πορτογαλία έχει μικρότερο ποσοστό – 10,3%). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στη συγκεκριμένη έρευνα έχουν εξαιρεθεί οι φοιτητές με ηλικία μικρότερη των 25 ετών. Επίσης, με βάση τα ευρήματα έρευνας που έγινε από την εταιρεία Μέτρον για το Υπουργείο Εργασίας, σε δείγμα 2.473 ατόμων ηλικίας 18-64 ετών, προκύπτει ότι ποσοστό 81% δηλώνουν ότι δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ πρόγραμμα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ή κατάρτισης (Μέτρον, 2000, σ. 48, όπ. αναφ. στο Κόκκος, 2005, σ. 110).

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα έρευνας του ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Ρομπόλης, Δημουλάς, & Γαλατά, 1999, σ. 187-189) «η διά βίου κατάρτιση, προς το παρόν, όπως αποδεικνύεται από την έρευνα, αποτελεί έναν θεσμό άγνωστο για την πλειοψηφία των ελλήνων εργαζομένων». Από τα ευρήματα της έρευνας προκύπτει ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, τόσο για την ενημέρωση σχετικά με τις εκπαι-

δευτικές δραστηριότητες εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, όσο και για τη συμμετοχή σε αυτές.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω στοιχεία, παρά την ανάπτυξη θεσμών και οργανισμών, την εισροή κοινοτικών πόρων και τη συνακόλουθη ποσοτική επέκταση των όγκου των προγραμμάτων, η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος παραμένει καθηλωμένη σε ιδιαιτέρως χαμηλά ποσοστά. Ο Κόκκος (2004, σ. 19· 2005, σσ. 108-118,) ερμηνεύοντας το φαινόμενο της έντονης προτίμησης για τυπικές (και κυρίως πανεπιστημιακές) σπουδές, αλλά της ισχνής συμμετοχής σε δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης που παρατηρείται διαχρονικά στην Ελλάδα καταλήγει στους εξής παράγοντες:

(α) Το πλέγμα βλέψεων και προσδοκιών που ιστορικά έχει διαμορφωθεί στην ελληνική οικογένεια έχει ως αποτέλεσμα να εκφράζεται μια έντονη κοινωνική ζήτηση για εκείνου του τύπου τις σπουδές που αποτελούν το ασφαλέστερο εφαλτήριο για ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

(β) Το γεγονός ότι δεν αναπτύχθηκε ενδογενώς στην Ελλάδα ένα κίνημα εκπαίδευσης ενηλίκων συνδεδεμένο με τα κοινωνικά κινήματα, με αποτέλεσμα ο θεσμός να είναι σε μεγάλο βαθμό επείσακτος και επομένως να μην συνιστά μόρφωμα εγγεγραμμένο στη συλλογική κουλτούρα.

(γ) Η χαμηλή ποιότητα και αποτελεσματικότητα της μη τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και η απουσία ζήτησης προσόντων υψηλού επιπέδου στους εργασιακούς χώρους.

(δ) Η καχεκτικότητα της κοινωνίας των πολιτών και η περιορισμένη συμμετοχή σε συλλογικού τύπου δράσεις που λειτουργούν ανεξάρτητα από την κρατική εξουσία.

Κατά την τελευταία πενταετία εντοπίζεται μικρός αριθμός ερευνών στον ελληνικό χώρο, οι οποίες αφορούν το ζήτημα της συμμετοχής των ενηλίκων (βλ. σχετικά και: Καραλής, επιμ. 2009). Σε έρευνα του ΙΝΕ ΓΣΕΕ σε δείγμα μισθωτών και ανέργων, η οποία διενεργήθηκε από την εται-

ρεία VPRC κατά την περίοδο Ιουνίου-Ιουλίου 2008, εμφανίζονται τα ακόλουθα ποσοστά συμμετοχής: ποσοστό 9% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας συμμετέχει σε πρόγραμμα, ποσοστό 20% δηλώνει πως συμμετείχε κατά τα τελευταία 2-3 έτη και αντίστοιχα 15% πριν από 4 ή περισσότερα έτη, ενώ ποσοστό 55% δηλώνει ότι δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε πρόγραμμα εκπαίδευσης/ κατάρτισης.

Σε έρευνα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ), που διενεργήθηκε το 2007 σε δείγμα 6.510 ατόμων ηλικίας 25-64 ετών, ποσοστό 14,5% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι συμμετείχε σε εκπαιδευτική δραστηριότητα, μάλιστα ποσοστό 12,2% δήλωσε ότι αυτή η δραστηριότητα υλοποιήθηκε εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Στη συγκεκριμένη έρευνα παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων, καθώς το ποσοστό συμμετοχής των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι διπλάσιο του αντίστοιχου των αποφοίτων της δευτεροβάθμιας και οκταπλάσιο του ποσοστού των αποφοίτων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (31,8%, 15,2% και 4,0%, αντίστοιχα).

Η πλέον πρόσφατη έρευνα είναι αυτή που παρουσιάστηκε από το Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων με τίτλο «Έρευνα κοινής γνώμης επί ζητημάτων διά βίου μάθησης». Η έρευνα διενεργήθηκε από την εταιρεία Public Issue κατά την περίοδο 23/12/2010 - 18/1/2011, σε δείγμα 3.050 ατόμων του γενικού πληθυσμού (18 ετών και άνω). Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας, ποσοστό 26% δήλωσε πως συμμετείχε σε πρόγραμμα διά βίου μάθησης εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος κατά το έτος 2010, ενώ ποσοστό 57% δήλωσε πως συμμετείχε κάποια φορά στο παρελθόν σε παρόμοιο πρόγραμμα.

Καταλήγοντας, θα πρέπει να επισημανθεί πως παρά το γεγονός ότι την τελευταία δεκαετία εντοπίζεται ένας έστω μικρός αριθμός ερευνών αναφορικά με τα ποσοστά συμμετοχής, τα κίνητρα και τα εμπόδια, εξα-

κολουθούν να παρατηρούνται τα ζητήματα που τέθηκαν στην αρχή της ενότητας (αξιοπιστία στοιχείων, βαθμός συγκρισιμότητας), ενώ απουσιάζουν συστηματικές και εις βάθος διερευνήσεις σχετικά με τους λόγους για τους οποίους οι ενήλικοι αποφασίζουν να συμμετέχουν ή να απέχουν από εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Κεφάλαιο 2
Κίνητρα και Εμπόδια για τη Συμμετοχή

2.1. Κίνητρα και λόγοι συμμετοχής

Η πρώτη ευρύτερα γνωστή συστηματική διερεύνηση των κινήτρων συμμετοχής αποδίδεται στον C. O. Houle, ο οποίος στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ερεύνησε τους λόγους συμμετοχής των ενηλίκων εκπαιδευομένων με βάση ποιοτικού τύπου προσέγγιση (εις βάθος συνεντεύξεις) σε 22 εκπαιδευόμενους που συμμετείχαν σε διαφόρων τύπων προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Με βάση τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ο Houle πρότεινε μια τυπολογία των ενηλίκων εκπαιδευομένων (Houle's typology of adult learners) διακρίνοντας τρεις τύπους: τους προσανατολισμένους στους στόχους, τους προσανατολισμένους στη δράση και τους προσανατολισμένους στη μάθηση. Παρόμοια έρευνα πραγματοποίησε αργότερα ο Tough (1968) με εις βάθος συνεντεύξεις σε 35 εκπαιδευόμενους, καταγράφοντας ως βασικό συμπέρασμα ότι οι εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα όχι για ένα λόγο, αλλά για αρκετούς και διαφορετικούς μεταξύ τους λόγους (5,4 αναφορές κατά μέσο όρο από κάθε συμμετέχοντα), ενώ ένα από τα κύρια ευρήματα της έρευνάς του ήταν η επιθυμία των συμμετεχόντων να εφαρμόσουν τις γνώσεις που αποκτούν από το πρόγραμμα (Tough, ο.π.).

Προκειμένου να διαμορφώσει ένα θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, ο Mezirow (ο.π., σ. 144) χρησιμοποιεί για πρώτη φορά στο έργο του τον όρο της *οπτικής* (perspective), ο οποίος αποδίδεται από τον ίδιο στους

Becker, Geer & Hughes που τον ορίζουν ως «ένα συντεταγμένο σύνολο ιδεών και πράξεων που ένα άτομο χρησιμοποιεί σε μια προβληματική κατάσταση… ο κανονικός τρόπος που σκέφτεται, αισθάνεται και δρα ένα άτομο σε μια τέτοια κατάσταση» (1968, σ. 2). Κατά τον Mezirow, ο τρόπος που το άτομο προσδιορίζει μια τέτοια κατάσταση έχει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: (α) καθορισμός στόχων, (β) περιγραφή του οργανισμού εντός του οποίου δρα και των απαιτήσεων που αυτός εισάγει στη δράση του, (γ) τυπικοί και άτυποι κανόνες από τους οποίους η δράση αυτή καθορίζεται, και (δ) αμοιβές και τιμωρίες.

Εκκινώντας από την τυπολογία του Houle, ο Boshier δημιούργησε την Κλίμακα Εκπαιδευτικής Συμμετοχής EPS (Educational Participation Scale), εστιάζοντας όχι μόνον στους τύπους των εκπαιδευομένων αλλά και στα κίνητρα συμμετοχής που προκύπτουν με βάση τους προσανατολισμούς τους (Boshier, 1971· Boshier, 1973· Boshier & Collins, 1985), τα οποία ομαδοποιούνται στις ακόλουθες κατηγορίες: (α) ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, (β) εξωτερικές προσδοκίες, (γ) κοινωνική προσφορά, (δ) επαγγελματική αναβάθμιση, (ε) διαφυγή από άλλες καταστάσεις και (στ) ενδιαφέρον για τη γνώση. Στη συνέχεια ο Boshier αλλά και άλλοι ερευνητές εφάρμοσαν την κλίμακα EPS σε διαφορετικούς πληθυσμούς και μαθησιακά περιβάλλοντα της εκπαίδευσης ενηλίκων (βλ. ενδεικτικά: Morstain & Smart, 1974· Fujita-Starck, 1996) με αποτέλεσμα η πλέον πρόσφατη μορφή της κλίμακας να αποτελείται από τις ακόλουθες επτά κατηγορίες: (α) βελτίωση επικοινωνιακής ικανότητας, (β) ανάπτυξη κοινωνικών επαφών, (γ) εκπαιδευτική προετοιμασία, (δ) επαγγελματική εξέλιξη, (ε) βελτίωση των σχέσεων στην οικογένεια, (στ), επιδίωξη κοινωνικών ερεθισμάτων, (η) ενδιαφέρον για μάθηση σε ένα αντικείμενο.

Η θεωρητικός Patricia K. Cross, ασχολήθηκε εν εκτάσει με τα κίνητρα και τα εμπόδια στη μάθηση. Με βάση ερευνητικά ευρήματα από το χώρο των ΗΠΑ, αναφορικά με τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές διαδικασίες μη τυπικής εκπαίδευσης, η Cross (1981, σ. 54-56) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι από όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν

τη συμμετοχή ο βασικότερος είναι ο βαθμός φοίτησης στην τυπική εκπαίδευση, δηλαδή το εκπαιδευτικό επίπεδο του ατόμου. Σύμφωνα με την Cross (ο.π., σ. 55) όλες οι σχετικές έρευνες καταδεικνύουν ότι «όσο περισσότερη εκπαίδευση έχουν οι άνθρωποι, τόσο περισσότερο ενδιαφέρονται για περαιτέρω εκπαίδευση» ή διαφορετικά: «η μάθηση είναι εθιστική, όσο περισσότερη εκπαίδευση έχουν οι άνθρωποι, τόσο περισσότερη επιθυμούν». Κατά την Cross το βασικό εμπόδιο συμμετοχής στην εκπαίδευση ενηλίκων για τους λιγότερο εκπαιδευμένους είναι η έλλειψη ενδιαφέροντος.

Τέλος, σημειώνουμε ότι κατά καιρούς έχουν προταθεί μοντέλα τα οποία επιχειρούν να ερμηνεύσουν τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες συνδυάζοντας τη μελέτη των χαρακτηριστικών των ενηλίκων, των λόγων και των κινήτρων, καθώς και των αναστολικών παραγόντων που υπεισέρχονται σε αυτές τις διαδικασίες. Οι Merriam & Caffarella (1999, σ. 60-71) έχουν αναφερθεί διεξοδικά στα μοντέλα αυτά[8], τονίζοντας ότι «όλα αυτά τα μοντέλα για τη συμμετοχή εστιάζουν στην πολυπλοκότητα του ζητήματος της ερμηνείας και της πρόγνωσης της συμμετοχής στην εκπαίδευση ενηλίκων» (ο.π., σ. 68), ωστόσο «η αξία αυτών των μοντέλων στην ερμηνεία και πρόγνωση της συμμετοχής θα πρέπει να προσδιοριστεί μέσω περαιτέρω έρευνας και εξέτασης» (ο.π., σ. 71).

2.2. Εμπόδια στη μάθηση και τη συμμετοχή

Η Cross έχει προτείνει και την κλασική πλέον τυπολογία των εμποδίων για τη συμμετοχή κατατάσσοντας τα εμπόδια σε τρεις κατηγορίες (ο.π., σ. 98):

Καταστασιακά (situational): πρόκειται για τα εμπόδια που αποδίδο-

8. Όπως λ.χ. το μοντέλο της Ανάλυσης Δύναμης-Πεδίου του Miller (Force-Feld Analysis, 1967), το μοντέλο Σύγκλισης του Boshier (Congruency Model, 1973), το μοντέλο της Αλυσίδας Αντίδρασης της Cross (COR/Chain of Response, 1981), κ.α.

νται στην κατάσταση στην οποία βρίσκεται μια συγκεκριμένη περίοδο ο ενήλικος και περιλαμβάνουν παράγοντες όπως η έλλειψη χρημάτων, η έλλειψη χρόνου, η φροντίδα των παιδιών για τους γονείς, κ.ά. Θεσμικά (organizational): στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι παράγοντες και οι διαδικασίες που αποθαρρύνουν ή αποκλείουν τους ενήλικους, όπως τα ωράρια διεξαγωγής, οι προϋποθέσεις εισαγωγής σε ορισμένους τύπους προγραμμάτων, η περιορισμένη προσφορά προγραμμάτων, στην ουσία δηλαδή παράγοντες που συνδέονται με τους θεσμούς και τους οργανισμούς που προσφέρουν προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων ή/και ρυθμίζουν το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας αυτών των προγραμμάτων.

Προδιαθετικά (dispositional): εδώ εντάσσονται οι στάσεις έναντι της μάθησης και οι αντιλήψεις που έχουν οι ενήλικοι για το ρόλο τους ως εκπαιδευομένων, για παράδειγμα οι πολίτες τρίτης ηλικίας θεωρούν ότι είναι αρκετά μεγάλοι για να μάθουν ή οι ενήλικοι με περιορισμένο εκπαιδευτικό υπόβαθρο πιστεύουν ότι δεν θα καταφέρουν να ολοκληρώσουν την εκπαίδευση.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως σύμφωνα με τους θεωρητικούς της εκπαίδευσης ενηλίκων το έργο των οποίων αφορά το ζήτημα της συμμετοχής (ενδεικτικά: Boshier, 1973, Cross, ο.π., Merriam & Caffarella, 1999) δεν έχει συγκροτηθεί μια ολοκληρωμένη θεωρία που να ερμηνεύει τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, αλλά και τους παράγοντες που δρουν ανασχετικά σε αυτή τη συμμετοχή - αν και υπάρχει κοινός τόπος μεταξύ των ερευνών και μάλιστα σε διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά πλαίσια, αναφορικά με ορισμένες μεταβλητές που επηρεάζουν αυτή τη συμμετοχή (όπως για παράδειγμα, η ηλικία, το φύλο, η προηγούμενη εκπαίδευση, το μορφωτικό επίπεδο, η εργασία, ο τόπος διαμονής, καθώς και οι ποικίλες δεσμεύσεις που απορρέουν από τους ρόλους που οι ενήλικοι αναλαμβάνουν στην κοινωνία).

Επιχειρώντας να δομήσει ένα ολοκληρωμένο μοντέλο που να ερμηνεύει τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες

ενσωματώνοντας τα κίνητρα, τις προσδοκίες, τα χαρακτηριστικά και τα εμπόδια στη μάθηση, η Cross πρότεινε το μοντέλο της Αλυσίδας των Αντιδράσεων (Chain of Response - COR). Στο μοντέλο αυτό η διερεύνηση της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα εκκινεί από δύο εσωτερικούς παράγοντες του εκπαιδευόμενου: την αυτοαξιολόγηση και τις στάσεις έναντι της εκπαίδευσης. Αυτοί οι εσωτερικοί παράγοντες επηρεάζουν κατά την Cross τους στόχους που θέτει ο εκπαιδευόμενος και την προσδοκία ότι μέσω της συμμετοχής θα επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι. Οι προσδοκίες αυτές καθορίζονται και επηρεάζονται από τις μεταβάσεις και τις αλλαγές στη ζωή του ενήλικου και την ανάληψη των απαιτούμενων δράσεων. Οι διαθέσιμες ευκαιρίες για προγράμματα, τα εμπόδια και η πληροφόρηση που διαθέτει ο ενήλικος καθορίζουν στη συνέχεια το αν θα συμμετάσχει τελικά σε μια εκπαιδευτική δραστηριότητα. Ο Σουηδός θεωρητικός Kjell Rubenson (2001a, σ. 27) θεωρεί ότι στο μοντέλο COR δίνεται έμφαση σε ψυχολογικές έννοιες ενώ υποαντιπροσωπεύονται οι κοινωνικές συνθήκες που επικαθορίζουν τα στοιχεία που το συγκροτούν (όπως για παράδειγμα, τα εμπόδια και η πληροφόρηση για τα προσφερόμενα προγράμματα).

Στην εργασία των Rubenson & Desjardins (2009) διατυπώνεται η θέση πως παρόλο που τα κοινωνικά υποκείμενα διαθέτουν ένα βαθμό αυτονομίας και επιλογής αναφορικά με τη δράση τους (agency) για συμμετοχή σε προγράμματα, ταυτόχρονα περιορίζονται (bounded) από τις κοινωνικές δομές και τα συγκείμενα αλλά και από ατομικά χαρακτηριστικά που στην πράξη απομειώνουν τις διαθέσιμες επιλογές («ευκαιρίες»). Αναλύοντας τα δεδομένα σχετικής έρευνας του Ευρωβαρόμετρου (2003), με βάση την τυπολογία των εμποδίων της Cross, οι Rubenson & Desjardins διαπιστώνουν ότι:

(α) τα καταστασιακά εμπόδια συναντώνται με μεγαλύτερη συχνότητα στις γυναίκες, τους εργαζόμενους, τους ανέργους και στις ηλικίες 26-45 που συνήθως χαρακτηρίζονται από αυξημένες οικογενειακές και εργασι-

ακές δεσμεύσεις, ενώ δεν συνδέονται με το είδος της εργασίας (διανοητική η χειρωνακτική) και το επίπεδο των προσόντων.

(β) τα θεσμικά εμπόδια συναντώνται συχνότερα στους άνεργους και τους χειρώνακτες.

(γ) τα προδιαθετικά εμπόδια συναντώνται συχνότερα σε όσους έχουν σχετικά λίγα έτη εκπαίδευσης αλλά και στους χειρώνακτες.

Με βάση τα παραπάνω, αλλά και την επεξεργασία δεδομένων από μεγάλο αριθμό άλλων σχετικών ερευνών, οι Rubenson & Desjardins (ο.π., σ. 203) καταλήγουν στη διαπίστωση ότι τα εμπειρικά δεδομένα μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως το θέμα δεν είναι η ύπαρξη ή όχι των εμποδίων αλλά η διαμόρφωση από την Πολιτεία εκείνων των όρων που επιτρέπουν στο άτομο να τα υπερβεί ή όχι. Με άλλους όρους, ο βαθμός στον οποίο είναι ανεπτυγμένο το κράτος πρόνοιας, επηρεάζει άμεσα τον βαθμό στον οποίο ένα εμπόδιο θα δράσει ανασχετικά στην πρόθεση των πολιτών να συμμετάσχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Για παράδειγμα, η ύπαρξη υπηρεσιών φροντίδας για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας επηρεάζει την ένταση με την οποία εμφανίζονται τα καταστασιακά εμπόδια που σχετίζονται με την οικογένεια (family related barriers) στις εργαζόμενες μητέρες ή η ύπαρξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος που βασίζεται στη συμμετοχή των εκπαιδευομένων επηρεάζει την ύπαρξη προδιαθετικών εμποδίων που σχετίζονται με αρνητικές στάσεις έναντι της εκπαίδευσης και της μάθησης. Με βάση αυτή τη θέση ερμηνεύουν και τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες που παρατηρούνται στις χώρες με διαχρονικά ανεπτυγμένο κράτος πρόνοιας (όπως λ.χ. οι σκανδιναβικές χώρες). Περαιτέρω οι Rubenson & Desjardins ομαδοποιούν τους δύο πρώτους τύπους εμποδίων της τυπολογίας Cross (καταστασιακά και θεσμικά) σε μία κατηγορία, τα δομικά (structural barriers), υπό την έννοια ότι και οι δύο τύποι αναφέρονται εντέλει σε κοινωνικές συνθήκες και δομές, ενώ διατηρούν την τρίτη κατηγορία (dispositional / προδιαθετικά). Συγκεκριμένα, η τυπολογία που προτείνουν έχει ως εξής:

(α) *Δομικά* εμπόδια, στα οποία ουσιαστικά ενσωματώνουν τόσο τα καταστασιακά όσο και τα θεσμικά εμπόδια της τυπολογίας Cross (οικογένεια, εργασία και εμπόδια που σχετίζονται με θεσμικά και οργανωτικά ζητήματα).

(β) *Προδιαθετικά* εμπόδια, που περιλαμβάνουν τις δυνατότητες (capabilities) και την επίγνωση (consciousness).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, προτείνουν το Μοντέλο της Περιορισμένης Δράσης (Bounded Agency Model) προκειμένου να διαμορφώσουν ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο για τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Όπως παρατηρούμε το μοντέλο των Rubenson & Desjardins αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην επίδραση του τύπου του κράτους πρόνοιας όχι μόνο στην εμφάνιση των δομικών εμποδίων αλλά και στο βαθμό επίγνωσής τους από τους πολίτες. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωσή τους για

Διάγραμμα 1: Μοντέλο Περιορισμένης Δράσης

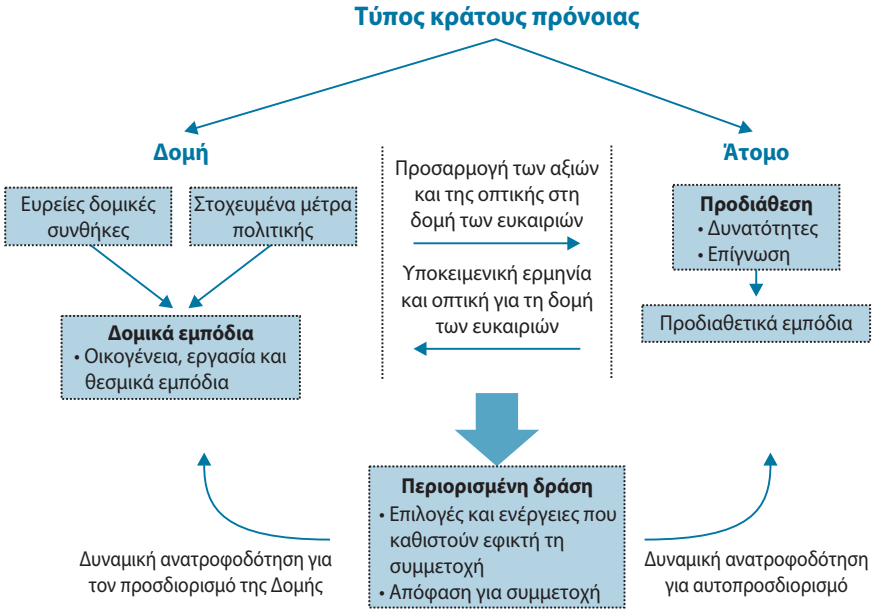

Πηγή: Rubenson & Desjardins, 2009, σ. 195

το ζήτημα αυτό: «ένα συγκεκριμένο κράτος πρόνοιας μπορεί να ανιχνευτεί όχι μόνον στις κοινωνικές δομές, τα συστήματα εκπαίδευσης ενηλίκων και τις μεταβάσεις της ζωής αλλά και στην επίγνωση των ατόμων». Τέλος είναι σημαντικό να τονιστεί η θέση των Rubenson & Desjardins πως η συμμετοχή των πολιτών σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων ανατροφοδοτεί όχι μόνον το σύστημα αξιών τους αλλά και τις ίδιες τις κοινωνικές δομές, κάτι που είναι άλλωστε ορατό στις σκανδιναβικές κοινωνίες όπου η συμμετοχή στην εκπαίδευση ενηλίκων διαχρονικά συνέβαλλε στη δημιουργία ενεργών πολιτών, θεωρούμενη και ως παράγων συνεξέλιξης της κοινωνίας (Γουγουλάκης, 2011).

Σημειώνουμε ότι, σύμφωνα με το Μοντέλο Περιορισμένης Δράσης, μεταξύ της δομής και του ατόμου παρεμβάλλονται:

(Α) Η προσαρμογή των αξιών και της γενικότερης οπτικής (βλ. Διάγραμμα 1, κατεύθυνση βέλους προς τα δεξιά) προκειμένου να ενταχθούν οι προσφερόμενες ευκαιρίες για εκπαίδευση στο γενικότερο σύστημα αξιών του ατόμου (λ.χ. η ιεράρχηση του πόσο σημαντικός είναι ο ελεύθερος χρόνος ή οι οικογενειακές υποχρεώσεις έναντι μιας προσφοράς / ευκαιρίας για εκπαίδευση).

(Β) Η συνεκτίμηση από την πλευρά του ατόμου των δυνατοτήτων του αναφορικά με το βαθμό της ενδεχόμενης αξιοποίησης των ευκαιριών και του προκύπτοντος από αυτήν οφέλους (βλ. και Διάγραμμα 1, κατεύθυνση βέλους από δεξιά προς τα αριστερά), ώστε τελικά να καθίσταται ορθολογική η συμμετοχή (ή, αντίστοιχα, η μη συμμετοχή).

Τα Α και Β οδηγούν εντέλει στη συμμετοχή (Σ), υπό τους όρους όμως που αναλύθηκαν - δηλαδή σε αυτό που κατά τους Rubenson & Desjardins συνιστά την *περιορισμένη δράση*. Ουσιαστικά, η απόφαση για συμμετοχή προκύπτει ως η τομή των διεργασιών που περιγράφονται από τα Α και Β.

Αναλύοντας περαιτέρω το μοντέλο της Περιορισμένης Δράσης είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι καθίσταται προδήλως σημαντική, πέραν

της διερεύνησης της συχνότητας εμφάνισης των εμποδίων σε συγκεκριμένους πληθυσμούς (ποσοτική προσέγγιση), και η διερεύνηση της νοηματοδότησης αυτών των εμποδίων (ή των όρων που χρησιμοποιούνται για να τα περιγράψουν) από τα ίδια τα ερευνητικά υποκείμενα (ποιοτική προσέγγιση). Όπως χαρακτηριστικά τονίζουν οι Rubenson & Desjardins (ο.π., σ. 191): «για πολλούς ανθρώπους η αναφορά «έλλειψη χρόνου» ή «έλλειψη χρημάτων» δεν είναι παρά μια δήλωση της αξίας που αποδίδουν στην εκπαίδευση...». Σημειώνουμε ότι οι τυπολογίες Cross και Rubenson-Desjardins είναι ευρύτατα διαδεδομένες, και χρησιμοποιούνται είτε αυτούσιες είτε σε παραλλαγές και συνδυασμούς τόσο στην επιστημονική βιβλιογραφία, όσο και σε κείμενα πολιτικής. Για παράδειγμα σε πρόσφατο κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2012, σ. 10) αναφέρονται τρεις κατηγορίες εμποδίων τα δομικά (structural), τα καταστασιακά (situational) και τα ψυχολογικά (psychological) εμπόδια.

Εκκινώντας από την περίπτωση των σκανδιναβικών χωρών και ειδικότερα της Σουηδίας, ο Γουγουλάκης (ο.π.) διατυπώνει τη θέση ότι η συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις, κοινωνικά δίκτυα και συλλογικότητες πιθανόν να συναρτάται με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση ενηλίκων και τη διασπορά της διαπροσωπικής εμπιστοσύνης σε μια κοινωνία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει το ποσοστό των Σουηδών που δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τους συμπολίτες τους υπερβαίνει το 60%, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στην ελληνική κοινωνία είναι μικρότερο του 20%. Σημειώνουμε ότι στην Ελλάδα η συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις και συλλογικότητες κινείται σε χαμηλά επίπεδα, ενώ ιδιαιτέρως χαμηλή είναι η συμμετοχή των νέων σε εθελοντικές δραστηριότητες, όπως αναφέρεται σε σχετικές έρευνες (βλ. ενδεικτικά Lyberaki & Paraskevopoulos, 2002). Σε έρευνα που διεξήχθη το 2004 και 2005 σε δείγμα 1.600 νέων ηλικίας 25-29 ετών διαπιστώθηκε ότι το ποσοστό που δεν συμμετείχε σε κανενός είδους οργάνωση συλλογικής δράσης ανερχόταν σε 59,4% (Δεμερτζής, Σταυρακάκης, Ντάβου, Αρμενάκης, Χρη-

στάκης, Γεωργαράκης, & Μπουμπάρης, 2008, σ. 156). Όπως επισημαίνεται: «το ποσοστό αυτό είναι αναμφισβήτητα υψηλό και τοποθετείται στο ένα άκρο της ευρωπαϊκής εικόνας. Στο άλλο άκρο βρίσκονται χώρες όπως η Σουηδία, όπου λιγότερο από το ένα πέμπτο των νέων δηλώνουν πως δεν συμμετέχουν σε καμία δραστηριότητα αυτού του τύπου» (ο.π., σ. 157).

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή της ενότητας, η επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων που γίνεται εδώ δεν είναι διεξοδική, ωστόσο η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας οδηγεί στο συμπέρασμα πως ουσιαστικά εντοπίζονται δύο διαφορετικές «σχολές»: η πρώτη που κυρίως αντιπροσωπεύεται από θεωρητικούς της Βόρειας Αμερικής (και δευτερευόντως της Αυστραλίας), όπου η έμφαση δίνεται στον εκπαιδευόμενο ως άτομο και στη διερεύνηση κινήτρων και εμποδίων που σε μεγάλο βαθμό θεωρείται ότι προσδιορίζουν ή αντανακλούν ατομικά χαρακτηριστικά. Η δεύτερη που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ευρωπαϊκή τάση (καθώς οι θεωρητικοί που την αντιπροσωπεύουν δραστηριοποιούνται κυρίως στη Μ. Βρετανία και τις Σκανδιναβικές χώρες - ενδεικτικά: Rubenson & Desjardins, ο.π.; Edwards, 1991; Benn, 1997; Crowther, ο.π.; Marks, 2000), όπου επιχειρείται η ανάδειξη και η αποκάλυψη των κοινωνικών και πολιτικών προκείμενων που συμβάλλουν στην εμφάνιση αυτών των χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα ο Crowther (ο.π.:, σσ. 479 & 486) διατυπώνει την άποψη πως «… οι περισσότερο εκπαιδευμένοι και οι περισσότερο ενεργοί κοινωνικά είναι εκείνοι που συμμετέχουν… οι μη συμμετέχοντες είναι τυπικά εργάτες, με ελάχιστη εκπαίδευση, μειονοτικές ομάδες, υπερήλικες, ορισμένες κατηγορίες γυναικών (μητέρες με οικογενειακές υποχρεώσεις, γυναίκες από τα κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα), νέοι άνεργοι», ενώ «… ο λόγος περί συμμετοχής αναπαράγει και ενισχύει συγκεκριμένες παραδοχές και ερμηνείες για τους μανθάνοντες. Τους θεωρεί άτομα, αποκομμένα από τη συμμετοχή τους σε διαφορετικές ομάδες».

2.3. Κίνητρα και εμπόδια - Επισκόπηση ερευνητικών ευρημάτων

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα ευρήματα σχετικά πρόσφατων ερευνών στον ελληνικό χώρο, αναφορικά με τα κίνητρα και τα εμπόδια για συμμετοχή – χρησιμοποιώντας κατά περίπτωση τις ομαδοποιήσεις και κατηγοριοποιήσεις κινήτρων και εμποδίων που εντοπίζονται σε καθεμιά από τις έρευνες αυτές. Στην έρευνα της ΕΣΥΕ (2007) το μεγαλύτερο ποσοστό (78,4%) δήλωσε ότι συμμετείχε για επαγγελματικούς λόγους, 16,7% για προσωπικούς λόγους και ποσοστό 5,0% ανέφερε συνδυασμό επαγγελματικών και προσωπικών λόγων. Αναφορικά με τα εμπόδια συμμετοχής, για όσους δήλωσαν ότι επιθυμούσαν να συμμετέχουν σε προγράμματα, βασικότερα θεωρούνται οι οικογενειακές υποχρεώσεις (27,3%), η δυσκολία συνδυασμού της εκπαίδευσης με το ωράριο εργασίας (26,5%) και το κόστος της εκπαίδευσης (14,9%).

Στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας (Public Issue, 2010), οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα κυρίως για επαγγελματικούς λόγους σε ποσοστό 44%, για προσωπικούς λόγους σε ποσοστό 31%, ποσοστό 25% αναφέρει συνδυασμό επαγγελματικών και προσωπικών λόγων, ενώ ποσοστό 1% δεν επιλέγει κάποιον από τους παραπάνω λόγους. Σε ανοικτού τύπου ερώτηση, ως βασικότεροι λόγοι αναφέρονται από τους συμμετέχοντες: «για να κάνουν τη δουλειά τους καλύτερα» (35%), «για να αυξήσουν τις γενικές τους γνώσεις» (35%), «για προσωπική ευχαρίστηση» (27%), για «προαγωγή/εξέλιξη» (19%). Πολύ χαμηλά είναι τα ποσοστά που αναφέρονται στην απόκτηση πιστοποιητικού παρακολούθησης (3%) ή στις κοινωνικές σχέσεις (1%). Στους λόγους μη συμμετοχής αναφέρονται κυρίως στην έλλειψη χρόνου (25%), στην απουσία κινήτρων (18%), στην έλλειψη πληροφόρησης (17%), στην ηλικία (11%) και σε οικογενειακούς λόγους (9%). Ως βασικά εμπόδια για τη συμμετοχή αναφέρονται η απόσταση του τόπου υλοποίησης (79%), οι επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις (66% και 63%, αντίστοιχα), το γεγονός ότι τα προγράμματα δεν καλύπτουν τις ανάγκες τους

(60%) και το ότι δεν έχουν υποστήριξη από τον εργοδότη ή την οικογένεια (58% και 50%, αντίστοιχα).

Από έρευνα του Γούλα (2006) αναφορικά με το βαθμό και το ρόλο της συμμετοχής των εκπαιδευομένων στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, προκύπτει ότι όσο περισσότερο συμμετέχουν οι εκπαιδευόμενοι στις διαδικασίες σχεδιασμού και αξιολόγησης των προγραμμάτων που παρακολουθούν τόσο περισσότερο ικανοποιημένοι εμφανίζονται από τη συμμετοχή σε αυτά. Σε έρευνα του Ζωντήρου (2006) σε δείγμα 150 εκπαιδευομένων σε Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών (με αντικείμενα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων) προέκυψε ότι τα κίνητρα συμμετοχής ιεραρχούνται κατά Boshier ως ακολούθως: γενικό ενδιαφέρον για μάθηση, επαγγελματική ανέλιξη, προετοιμασία για εκπαιδευτικούς λόγους, βελτίωση επικοινωνιακής ικανότητας, επιδίωξη κοινωνικών επαφών, επιδίωξη νέων ερεθισμάτων και βελτίωση οικογενειακών σχέσεων.

Κεφάλαιο 3
Μεθοδολογικό πλαίσιο

3.1. Αντικείμενο της έρευνας και βασικές μεθοδολογικές επιλογές

Όπως αναφέρθηκε και στον πρόλογο, αντικείμενο της έρευνας είναι *η διερεύνηση του βαθμού συμμετοχής των ενηλίκων, και ειδικότερα των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, των ανέργων, και των αυτοαπασχολούμενων, σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης, καθώς επίσης και των κινήτρων και των εμποδίων που προωθούν ή δυσχεραίνουν και ανακόπτουν τη συμμετοχή τους*.

Από την επισκόπηση της ελληνικής και κυρίως της διεθνούς βιβλιογραφίας (βλ. και ενότητες 1.3 και 2.3) αναδείχθηκε ότι κατά την διερεύνηση του ποσοστού συμμετοχής, αλλά και των κινήτρων και των εμποδίων, υπεισέρχονται πολλοί παράγοντες που καθιστούν δύσκολη την ακριβή αποτύπωση της συμμετοχής, αλλά και τη δυνατότητα εν συνεχεία να γίνουν συγκρίσεις με αντίστοιχα ευρήματα που έχουν καταγραφεί σε σχετικές έρευνες κατά το παρελθόν. Οι παράγοντες αυτοί συνδέονται αφενός με τις παραμέτρους μέτρησης και αποτύπωσης της συμμετοχής (λ.χ. παράθυρο χρόνου, εύρος ηλικιών) και αφετέρου με τους τρόπους που τα κοινωνικά υποκείμενα νοηματοδοτούν κρίσιμους όρους (όπως για παράδειγμα την εκπαίδευση ενηλίκων ή τη συμμετοχή). Σημειώνουμε, επίσης, ότι κατά το παρελθόν έχουν διεξαχθεί στη χώρα μας σχετικές έρευνες, κυρίως για τα ποσοστά συμμετοχής, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και για τα κίνητρα και τα εμπόδια, βασισμένες μόνον σε ποσοτική προσέγγι-

ση. Τα παραπάνω θεωρούμε ότι επιβάλλουν τον συνδυασμό της ποσοτικής προσέγγισης με ποιοτική προσέγγιση, προκειμένου να αναδειχθούν και αποτυπωθούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, νοηματοδοτήσεις και αξιοδοτήσεις των ερευνητικών υποκειμένων έναντι κρίσιμων στοιχείων της έρευνας.

Πριν αναφερθούμε αναλυτικά στις μεθοδολογικές επιλογές των δύο προσεγγίσεων θεωρούμε σκόπιμο να διευκρινίσουμε ορισμένα ζητήματα που αφορούν τον γενικό σχεδιασμό της έρευνας. Καταρχάς, ένα κρίσιμο ζήτημα είναι η εξεύρεση της κατάλληλης διατύπωσης για το βασικό αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Με απολύτως αυστηρούς όρους θα λέγαμε ότι η παρούσα έρευνα αφορά *τη συμμετοχή σε δραστηριότητα μη τυπικής κατά Coombs εκπαίδευσης που απευθύνεται σε ενηλίκους*. Θα έπρεπε λοιπόν να επιλεγεί ο κατάλληλος όρος προκειμένου οι ερωτώμενοι να κατανοήσουν την έννοια της συμμετοχής σε ένα τέτοιου τύπου πρόγραμμα, να απαντήσουν για το αν συμμετείχαν ή όχι, καθώς επίσης και να επιλέξουν τα κατά περίπτωση κίνητρα και εμπόδια. Ο όρος *σεμινάριο* είναι αρκετά οικείος σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού και για το λόγο αυτό επελέγη ως ο εισαγωγικός όρος στις σχετικές ερωτήσεις. Στη συνέχεια παρατίθενται συμπληρωματικά προς τον όρο αυτό και οι όροι *εκπαιδευτικό πρόγραμμα* και *εκπαιδευτική δραστηριότητα*, ενώ διευκρινίζεται ότι αναφερόμαστε σε δραστηριότητες *εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος* (βλ. λ.χ. ερώτηση 6 του ερωτηματολογίου στο Παράρτημα 2). Για την περίπτωση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης προστίθεται στο τέλος της ερώτησης η έκφραση *που αφορούσε το επάγγελμά σας*. Για την περίπτωση της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, προκειμένου να εστιάσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο σε δραστηριότητες μη τυπικής κατά Coombs εκπαίδευσης, προστέθηκε ο προσδιορισμός *οργανωμένο* πριν από τους όρους *σεμινάριο*, *εκπαιδευτικό πρόγραμμα*, *εκπαιδευτική δραστηριότητα*, ενώ ακολούθησε η έκφραση *γενικής μόρφωσης / παιδείας που δεν αφορούσε το επάγγελμά σας π.χ. σχολή γονέων, κάτι που αφο-*

ρούσε κάποιο χόμπι σας, ή κάποιο άλλο ενδιαφέρον σας. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, θεωρούμε σχεδόν βέβαιο ότι τα ερευνητικά υποκείμενα θα κατανοήσουν το περιεχόμενο και τον τύπο της δραστηριότητας για την οποία τους ζητείται να αποτυπώσουν τη συμμετοχή τους και να εκφέρουν τις απόψεις τους για τα εμπόδια ή τα κίνητρα συμμετοχής.

Ένα άλλο ζήτημα αφορά σε μια βασική κατηγοριοποίηση των ερευνητικών υποκειμένων, τουλάχιστον όπως αυτή απαντάται σε αρκετές αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες σε διεθνή κλίμακα. Με δεδομένο ότι κάποιοι ενήλικοι συμμετέχουν και κάποιοι όχι σε εκπαιδευτικά προγράμματα, είναι αναγκαίο να υπάρξει μια αρχική διαφοροποίηση στο επίπεδο του γενικού πληθυσμού μεταξύ των συμμετεχόντων (participants) και των μη συμμετεχόντων (non-participants). Ο βασικός παράγοντας που θεωρούμε ότι διαφοροποιεί τα άτομα του γενικού πληθυσμού έναντι της ανωτέρω συμπεριφοράς είναι το παράθυρο χρόνου εντός του οποίου επιλέγουμε να διερευνήσουμε τη συμμετοχή τους σε προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης. Για το συγκεκριμένο ζήτημα θεωρούμε αναγκαίο να περιληφθούν δύο δέσμες ερωτήσεων:

(α) *συμμετοχή κατά το τελευταίο έτος*: η μεταβλητή αυτή μας δίνει τη δυνατότητα συγκρισιμότητας ως προς τα επίπεδα συμμετοχής με άλλες έρευνες (διεθνώς οι περισσότερες έρευνες βασίζονται σε αυτό το παράθυρο χρόνου προκειμένου να αποτυπώσουν τα ποσοστά συμμετοχής του ενήλικου πληθυσμού σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες).

(β) *συμμετοχή κατά τα τελευταία πέντε έτη*: θεωρούμε αναγκαίο να περιλάβουμε αυτή τη μεταβλητή καθώς αποτυπώνει μια συστηματικότητα στη συμπεριφορά και μας δίνει ασφαλέστερα κριτήρια προκειμένου να εντάξουμε τα ερευνητικά υποκείμενα στις κατηγορίες των συμμετεχόντων και μη συμμετεχόντων.

Στην παρούσα έρευνα ως *συμμετέχων* ορίζεται αυτός που έχει συμμετάσχει τουλάχιστον σε ένα πρόγραμμα οποιουδήποτε τύπου κατά την τελευταία πενταετία.

3.2. Ποσοτική προσέγγιση

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, αλλά και όπως είναι ευρύτερα αποδεκτό στο χώρο της εκπαιδευτικής έρευνας, η ποσοτική προσέγγιση με χρήση ερωτηματολογίου μας δίνει μια καλή εικόνα για την καταγραφή ενός φαινομένου σε μακρο-κλίμακα και επιπλέον μας παρέχει την υπό όρους δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων από το δείγμα στο γενικό πληθυσμό. Στις ποσοτικού τύπου έρευνες θεωρούμε ότι δύο είναι τα βασικά ζητήματα, ο τρόπος δόμησης των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου και η δειγματοληψία.

Το βασικό ερευνητικό εργαλείο της ποσοτικής προσέγγισης (βλ. και Παράρτημα 2) διαμορφώθηκε από τον επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας, με γνώμονα τη διασφάλιση της συμβατότητας με αντίστοιχα εργαλεία άλλων διεθνών ερευνών, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα σύγκρισης των ευρημάτων. Το βασικότερο πρόβλημα ήταν να περιληφθούν (με ίδιες ή παρόμοιες διατυπώσεις) τα κίνητρα και τα εμπόδια που περιλαμβάνονται σε αντίστοιχα ερωτηματολόγια διεθνώς, αλλά και να προστεθούν (ή να απαλειφθούν) ορισμένα που εκτιμάται ότι έχουν (ή αντίστοιχα δεν έχουν) νόημα στο ελληνικό συγκείμενο[9]. Επομένως, κατά τη δόμηση του ερωτηματολογίου της έρευνας καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε η επιλογή και κατηγοριοποίηση των λόγων/κινήτρων και των εμποδίων συμμετοχής να ανταποκρίνεται: (α) στις τυπολογίες της διεθνούς βιβλιογραφίας ώστε να παρέχεται η δυνατότητα σύγκρισης (με την κατάλληλη όμως προσαρμογή ώστε να έχουν νόημα για την ελληνική κοινωνία) και (β) στη στόχευση της παρούσας έρευνας ως προς τον πληθυσμό (η έρευνα απευθύνεται σε εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα και ανέργους). Οι κατηγορίες αυτές έχουν ως ακολούθως:

Κίνητρα / λόγοι συμμετοχής

- Επαγγελματική αναβάθμιση

9. Όπως, ενδεικτικά, η ερώτηση της κλίμακας EPS «για να επιτύχω την εισαγωγή μου σε άλλο σχολείο ή πανεπιστήμιο».

- Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου
- Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές
- Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου
- Για να βρω μια καλύτερη εργασία

Πιστοποίηση /αναγνώριση της εκπαίδευσης

- Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής
- Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα

Ενδιαφέρον για τη μάθηση

- Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα
- Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή

Προσωπική / οικογενειακή ζωή

- Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου
- Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής
- Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου

Κοινωνική συμμετοχή

- Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης
- Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο

Εμπόδια για συμμετοχή

Οι 22 παράγοντες που εντάχθηκαν στο ερωτηματολόγιο θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν με βάση την τυπολογία Cross ως εξής[10]:

10. Υπενθυμίζουμε ότι κατά την τυπολογία Rubenson-Desjardins οι δύο πρώτες κατηγορίες (καταστασιακά και θεσμικά), συνιστούν τα δομικά εμπόδια (structural barriers), ενώ διατηρείται η κατηγορία των προδιαθετικών εμποδίων.

Καταστασιακά εμπόδια (situational):

- Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών
- Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου
- Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων
- Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών
- Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου

Θεσμικά (organizational):

- Κόστος συμμετοχής των σεμιναρίων
- Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου
- Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω
- Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ
- Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο
- Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση
- Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση
- Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται
- Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης
- Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων
- Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα
- Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον

Προδιαθετικά (dispotitional)

- Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας
- Αρκετά έχω μάθει έως τώρα

- Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο
- Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον
- Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο

Αποσαφήνισης χρήζει και μια ακόμη παράμετρος της έρευνας: θεωρούμε μεθοδολογικό σφάλμα να αντιστοιχίσουμε μονοσήμαντα τα μεν κίνητρα στους συμμετέχοντες, τα δε εμπόδια στους μη συμμετέχοντες και τούτο γιατί είναι πιθανόν ορισμένα εκ των κινήτρων για τους μη συμμετέχοντες να αποδεικνύονται στην πράξη ασθενέστερα των εμποδίων (και άρα να σημειώνεται εντέλει απουσία συμμετοχής), ενώ είναι επίσης πιθανόν ορισμένα εμπόδια να μειώνουν το βαθμό συμμετοχής για τους συμμετέχοντες. Κρίνεται, επομένως, απαραίτητο να διατυπωθούν με κατάλληλο τρόπο ερωτήσεις προς τις δύο παραπάνω κατηγορίες, τόσο ως προς τα κίνητρα, όσο και ως προς τα εμπόδια (βλ. και ερωτηματολόγιο Παράρτημα 2). Τέλος, σημειώνουμε ότι στο ερωτηματολόγιο εκτός από τα τυπικά για όλες σχεδόν τις έρευνες δημογραφικά στοιχεία (λ.χ. φύλο, ηλικία, κλπ) περιελήφθησαν και ορισμένες μεταβλητές στη σημασία των οποίων έχουμε αναφερθεί στα θεωρητικά προλεγόμενα (όπως λ.χ. η συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις ή η πολιτική αυτοτοποθέτηση).

Πέραν όμως του ερωτηματολογίου, στις ποσοτικού τύπου ερευνητικές προσεγγίσεις κρίσιμα ζητήματα είναι η επιλογή του δείγματος[11] και η συλλογή των δεδομένων. Στην παρούσα έρευνα ο σχεδιασμός, η δειγματοληψία και η συλλογή των δεδομένων διεξήχθησαν από την εταιρεία ερευνών κοινής γνώμης, MARC Α.Ε[12]. Τα βασικά στοιχεία της έρευνας έχουν ως ακολούθως:

11. Σημειώνουμε ότι με βάση τις προδιαγραφές του έργου, στο πλαίσιο του οποίου σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η έρευνα, ο πληθυσμός είναι οι άνεργοι, οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα και οι αυτοαπασχολούμενοι και εργοδότες με ηλικία μεγαλύτερη των 18 ετών.
12. Η εταιρεία ερευνών κοινής γνώμης MARC Α.Ε. είναι μέλος του ΣΕΔΕΑ, της ESOMAR,

Εξεταζόμενος πληθυσμός: Αντιπροσωπευτικό δείγμα μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών, καθώς και ανέργων.

Μέγεθος δείγματος: 1.200 άτομα.

Χρονικό διάστημα συλλογής στοιχείων: 18 Ιανουαρίου έως και 2 Φεβρουαρίου 2012.

Περιοχές διεξαγωγής: Μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Λεκανοπέδιο Αττικής, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο, Λάρισα).

Μέθοδος δειγματοληψίας: Πολυσταδιακή τυχαία δειγματοληψία με χρήση quota με βάση τη θέση στην απασχόληση, το φύλο και τη γεωγραφική κατανομή[13].

Μέθοδος συλλογής στοιχείων: Τηλεφωνικές συνεντεύξεις βάσει του ερωτηματολογίου.

Με δεδομένο ότι το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην παρούσα έρευνα κρίθηκε απαραίτητο να υπάρξει μια πιλοτική φάση. Η πιλοτική εφαρμογή πραγματοποιήθηκε στις 16 και 17 Ιανουαρίου 2012, όπου και διαπιστώθηκε ότι δεν παρατηρήθηκαν προβλήματα σε καμία φάση της ερευνητικής διαδικασίας (εντοπισμός κατάλληλου προσώπου για συνέντευξη, κατανόηση ερωτηματολογίου, εισαγωγή στοιχείων στη βάση δεδομένων, ανάλυση και παρουσίαση στοιχείων). Η χρονική διάρκεια συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων κυμάνθηκε μεταξύ 12 και 15 λεπτών. Μετά την ανάλυση των δεδομένων παραδόθηκαν από την MARC Α.Ε. οι πίνακες με τα στοιχεία της έρευνας. Τα βασικά ευρήματα ως προς τη συμμετοχή, τα κίνητρα και τα εμπόδια παρουσιάζονται στο κεφάλαιο 4. Στους πίνακες και στα διαγράμματα του Παραρτήματος 1, που έχουν προκύψει από την ανάλυση των δεδομένων

της WAPOR και τηρεί τους κανονισμούς Π.Ε.Σ.Σ. (Ποιοτικός Έλεγχος Συλλογής Στοιχείων) και τους σχετικούς διεθνείς κώδικες δεοντολογίας για τη διεξαγωγή ερευνών κοινής γνώμης.

13. Τα σχετικά με τη σύνθεση του δείγματος στοιχεία παρατίθενται στο Παράρτημα 3.

από την MARC Α.Ε., γίνεται λεπτομερέστερη παρουσίαση των δεδομένων της έρευνας ως προς επιμέρους κατηγορίες (λ.χ. κίνητρα με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο ή εμπόδια με βάση την ηλικία). Όταν κρίνεται απαραίτητο, κατά τη διεξαγωγή συγκρίσεων ή την παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων, γίνεται παραπομπή στους σχετικούς πίνακες ή διαγράμματα του Παραρτήματος 1 (ΠΠ για τους πίνακες και ΠΔ για τα διαγράμματα)[14].

3.3. Ποιοτική προσέγγιση

Η προσέγγιση των βασικών ερευνητικών ερωτημάτων και με ποιοτικού τύπου τεχνικές κρίνεται αναγκαία προκειμένου να διερευνηθούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των ερευνητικών υποκειμένων, αλλά και οι νοηματοδοτήσεις τους έναντι των βασικών παραμέτρων και ζητημάτων της έρευνας - αυτό που ο Mezirow με άλλους όρους προσδιορίζει ως «συνεχή εξέταση της εγκυρότητας των αναδυόμενων από την έρευνα εννοιολογικών κατηγοριών» (1971, σ. 143). Η χρήση ποιοτικών τεχνικών, σε συνδυασμό με την ποσοτική προσέγγιση, εντάσσεται στην στρατηγική της τριγωνοποίησης (triangulation), δηλαδή στη χρήση διαφορετικών μεθόδων και τεχνικών συλλογής δεδομένων, η οποία κατά γενική παραδοχή συμβάλλει στην διεξοδικότερη διερεύνηση ερευνητικών ζητημάτων. Τεκμηριώνοντας αυτή την ανάγκη για μια πολυμεθοδική προσέγγιση και εκκινώντας από το θεωρητικό πλαίσιο της συμβολικής αλληλεπίδρασης και τις εργασίες του Blumer, ο Mezirow (ο.c.: 137) αναφέρει χαρακτηριστικά:

> Οι κοινωνικοί επιστήμονες και οι ερευνητές της εκπαίδευσης έχουν γε-

14. Σημειώνουμε ότι σε ορισμένες μεταβλητές έχουν γίνει ομαδοποιήσεις για λόγους λειτουργικότερης «ανάγνωσης» των δεδομένων και διεξαγωγής συγκρίσεων με δεδομένα άλλων ερευνών. Για παράδειγμα, η κατηγορία «κατώτερη εκπαίδευση» που χρησιμοποιείται στην παρουσίαση των δεδομένων αντιστοιχεί στους αποφοίτους δημοτικού σχολείου και σε όσους δεν το έχουν ολοκληρώσει, δηλαδή στις τιμές 1 και 2 της αντίστοιχης μεταβλητής (εκπαιδευτικό επίπεδο).

νικά επιχειρήσει να αντιμετωπίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά ως ένα προϊόν μιας ποικιλίας αφαιρέσεων, όπως οι στάσεις, τα κίνητρα, οι αντιλήψεις και οι γνώσεις, οι πολιτισμικές νόρμες και αξίες, οι κοινωνικοί ρόλοι, οι απαιτήσεις του status, η κοινωνική θέση και η ένταξη σε ομάδες… χωρίς την αναγκαία αναφορά σε μια κριτική διαμεσολαβητική διαδικασία, δηλαδή την ενεργό απόδοση νοήματος από το υποκείμενο στην κατάστασή του.

Οι Δεμερτζής και συν., στην έρευνά τους «Νεολαία, ο αστάθμητος παράγοντας» (ο.π., σσ. 56-58) επισημαίνουν ορισμένα ζητήματα που σε τέτοιου τύπου έρευνες οδηγούν στο συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής προσέγγισης: (α) τα όσα δηλώνουν τα υποκείμενα του δείγματος δεν αποτυπώνουν κατ' ανάγκην και την ουσία της σκέψης τους, ενώ είναι πιθανόν στις καταγραφόμενες απόψεις να αναπαράγονται στερεοτυπικά σχήματα, (β) δεν είναι δεδομένη η άμεση συνάφεια της γνώμης που διατυπώνεται με την πρόθεση δράσης, αλλά και με την ίδια τη δράση του υποκειμένου, και (γ) η ομαδοποίηση των απαντήσεων αποκρύπτει το γεγονός ότι η ίδια άποψη ή γνώμη για άτομα με διαφορετικό κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο πιθανόν να προκύπτει για διαφορετικούς λόγους ή να σημαίνει διαφορετικά πράγματα.

Κατά την τριγωνοποίηση, υπό την έννοια που αναφέρεται εδώ, έχει σημασία ο χρονισμός των δύο διαφορετικών προσεγγίσεων, καθώς υποδηλώνει διαφορετικές στοχεύσεις και μεθοδολογικές επιλογές. Συνήθως η ποιοτική προσέγγιση προηγείται της ποσοτικής όταν το πεδίο έρευνας είναι σε μεγάλο βαθμό terra incognita και επομένως απαιτείται μια πρώτη χαρτογράφηση των απόψεων για το ζήτημα ή το αντικείμενο της έρευνας. Κάτι τέτοιο, έχει συμβεί στην περίπτωση των κινήτρων, όπως αναλύθηκε και στην ενότητα 2.1: αρχικά ο Houle και εν συνεχεία ο Tough διερεύνησαν τα κίνητρα ενηλίκων εκπαιδευομένων με μικρό αριθμό εις βάθος συνεντεύξεων (22 και 35 αντίστοιχα) και λίγα χρόνια αργότερα ο Boshier βασιζόμενος στα ευρήματα αυτά δημιούργησε ένα ποσοτικό εργαλείο, την κλίμακα EPS.

Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας οι κατηγορίες είναι σε μεγάλο βαθμό προδιαμορφωμένες και επομένως κρίθηκε σκόπιμο να έπεται η ποιοτική της ποσοτικής προσέγγισης: όπως έχουμε αναφέρει *επιλέξαμε* κίνητρα και εμπόδια που περιλαμβάνονται σε αντίστοιχα εργαλεία της διεθνούς βιβλιογραφίας (με τις κατά περίπτωση θεωρούμενες ως αναγκαίες προσθήκες, αφαιρέσεις ή τροποποιήσεις). Αφού αναλύθηκαν τα δεδομένα της ποσοτικής προσέγγισης, σχεδιάστηκαν και διενεργήθηκαν 22 ημιδομημένες εις βάθος συνεντεύξεις (in-depth, semi-structured interviews) με σκοπό να διερευνηθούν περαιτέρω τα εξής:

(α) Αν οι διατυπώσεις που χρησιμοποιούνται για το βασικό αντικείμενο της έρευνας (*δραστηριότητα μη τυπικής κατά Coombs εκπαίδευσης που απευθύνεται σε ενηλίκους*) ανταποκρίνονται στον τρόπο που τα υποκείμενα κατανοούν τους συγκεκριμένους όρους και εάν εντέλει διερευνάται αξιόπιστα ο βαθμός συμμετοχής σε αυτές τις δραστηριότητες.

(β) Το κατά πόσον είναι κατανοητά τα κίνητρα και τα εμπόδια, όπως αυτά διατυπώνονται στο ερωτηματολόγιο, αλλά και το αν οι ερωτώμενοι επιθυμούν να αναφέρουν και άλλα κίνητρα ή εμπόδια που κατά την άποψή τους δεν έχουν περιληφθεί σε αυτό. Επίσης, το περιεχόμενο που αποδίδουν τα υποκείμενα της έρευνας σε ορισμένα ειδικά ζητήματα για τα οποία κρίναμε ότι υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον με βάση το θεωρητικό πλαίσιο και τη σχετική βιβλιογραφία (λ.χ. σημασία της πιστοποίησης, ποιότητα στην εκπαίδευση ενηλίκων).

(γ) Ποιό ρόλο και ποιά σημασία αποδίδουν τα υποκείμενα της έρευνας στην εκπαίδευση ενηλίκων κατά την παρούσα συγκυρία της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Αν και η διερεύνηση του ερωτήματος αυτού έχει αυτόδηλη αξία, τουλάχιστον ως προς το σκέλος της διατύπωσης προτάσεων πολιτικής στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, επιπροσθέτως θεωρούμε ότι συνεισφέρει και στη διαύγαση όψεων της διείσδυσης του θεσμού της εκπαίδευσης ενηλίκων στην ελληνική κοινωνία, υπό την έννοια ότι οι προσδοκίες που επενδύονται σε έναν θεσμό σε συνθήκες κρίσης είναι δηλωτικές του βαθμού αποδοχής του.

Ο αναλυτικός κατάλογος των συνεντεύξεων παρατίθεται στο Παράρτημα 4. Η σύνθεση ως προς την εργασιακή κατάσταση έχει ως εξής: 9 μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα, 7 ελεύθεροι επαγγελματίες και 6 άνεργοι (πρώην μισθωτοί). Ως προς το φύλο έχουμε 10 γυναίκες και 12 άνδρες, ενώ 4 εκ των 22 δεν είχαν συμμετάσχει σε πρόγραμμα (non-participant). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τους ερευνητές Έλλη Πετρίδη και Μιχάλη Τζάμαλη (του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) και Νατάσσα Μπέτζιου και Θάλεια Γραβά (ΙΝΕ ΓΣΕΕ), μετά από εκπαίδευση από τον επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας. Ο οδηγός της συνέντευξης ακολουθούσε σε μεγάλο βαθμό τη δομή του ερωτηματολογίου με προσθήκη επιμέρους στοιχείων για τη διερεύνηση των σημείων (β) και (γ) της προηγούμενης παραγράφου. Για τη διερεύνηση των κινήτρων και εμποδίων αρχικά ετίθετο μια γενική και μη κατευθυντική ερώτηση (λ.χ. «για ποιο λόγο συμμετέχεις σε προγράμματα/σεμινάρια;»), στη συνέχεια δινόταν μια κάρτα με όλα τα κίνητρα/εμπόδια προκειμένου να σχολιαστούν από τον ερωτώμενο και τέλος ο συνεντευκτής ρωτούσε αν υπάρχει κάποιος άλλος λόγος που δεν περιλαμβάνεται στην κάρτα.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα της έρευνας. Αρχικά παρουσιάζονται κατά αντικείμενο διερεύνησης τα δεδομένα που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια, που άλλωστε είναι και ο βασικός κορμός των ευρημάτων, και εν συνεχεία παρουσιάζονται εκείνα τα ευρήματα των συνεντεύξεων που θεωρούμε ότι συμβάλλουν στη διαμόρφωση μια περισσότερο ολοκληρωμένης εικόνας.

Κεφάλαιο 4
Παρουσίαση των ερευνητικών ευρημάτων

4.1. Η συμμετοχή στη Διά Βίου Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Η πρώτη από τις ερωτήσεις αναφορικά με τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, αφορούσε στο αν έχουν συμμετάσχει οι ερωτώμενοι σε σεμινάριο ή εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικό με το επάγγελμά τους, το οποίο υλοποιήθηκε εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος. Όπως προέκυψε από τα δεδομένα, ποσοστό **50,9%** δηλώνει ότι έχει συμμετάσχει έστω μια φορά κατά το παρελθόν σε τέτοιου τύπου εκπαιδευτική δραστηριότητα. Αναλύοντας τα στοιχεία για τη συμμετοχή ως προς την επαγγελματική ιδιότητα, παρατηρούμε ότι οι εντός της αγοράς εργασίας πολίτες συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (βλ. Διάγραμμα 2).

Ως προς τα λοιπά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων του δείγματος (n=1.200), προκύπτουν τα παρακάτω (βλ. ΠΔ1, ΠΔ2, ΠΔ3 και ΠΔ4):

- Σχετικά ισόρροπη είναι η κατανομή ως προς το φύλο (άνδρες: 53,1%, γυναίκες: 47,6%) και την ηλικία (αν και εμφανίζεται ένα αυξημένο ποσοστό συμμετοχής για την ηλικιακή κατηγορία 35-54 ετών).
- Ως προς τις περιοχές της χώρας, παρατηρούνται υψηλότερα ποσοστά στο Ηράκλειο (58,3%) και τη Θεσσαλονίκη (56,7%), ακολουθούν η Λάρισα (52,9%) και η Αθήνα (48,8%), ενώ αξιοσημείωτη υστέρηση παρουσιάζεται στην Πάτρα (40,8%).
- Τα έτη απασχόλησης επιδρούν στην παρακολούθηση προγραμμά-

Διάγραμμα 2: Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα κατά τα τελευταία πέντε έτη - ανάλυση ως προς την επαγγελματική ιδιότητα

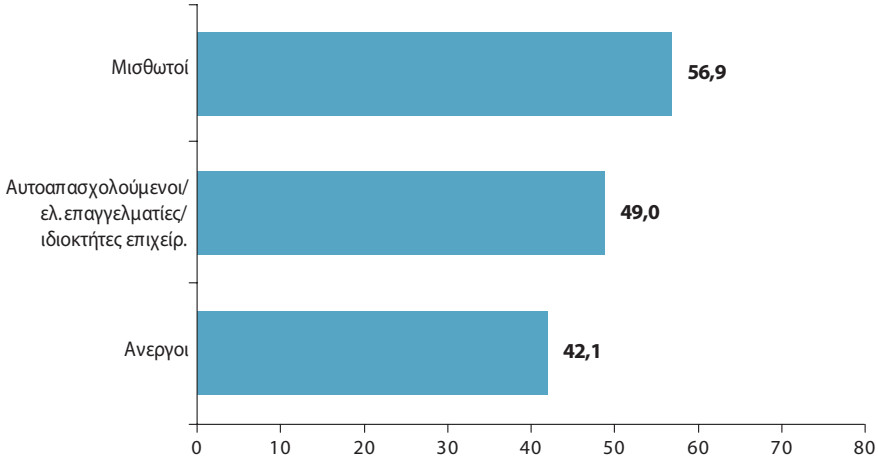

των (έως 5 έτη: 39,4%, 6-10 έτη: 48,7%, 11-20 έτη: 51,4%, 21-30 έτη: 54,1% και πάνω από 30 έτη: 59,2%).

- Η θέση στην ιεραρχία σχετίζεται με τα ποσοστά παρακολούθησης (εργαζόμενοι που εποπτεύουν: 62%, εργαζόμενοι που δεν εποπτεύουν: 45%).
- Οι ερωτώμενοι που δηλώνουν επαρκές οικογενειακό εισόδημα παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής (58,4%) έναντι εκείνων που δηλώνουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα (42,0%).
- Το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι ο παράγοντας που συνδέεται περισσότερο από όλα τα χαρακτηριστικά με τους ρυθμούς συμμετοχής σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης, μάλιστα η ψαλίδα συμμετοχής «ανοίγει» όσο ανεβαίνει το εκπαιδευτικό επίπεδο (κατώτερη: 26,9%, μέση: 42,9%, μεταλυκειακή/ανώτερη: 60,1% και ανώτατη: 63,4%).
- Η συμμετοχή σε κοινωνικές οργανώσεις και συλλογικότητες συνδέεται με υψηλά ποσοστά συμμετοχής σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, τα μέλη σωματείων και συνδικάτων δηλώνουν συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε ποσοστό 70,9%

(έναντι 45,8% των μη μελών), ενώ για τα μέλη εθελοντικής οργάνωσης το αντίστοιχο ποσοστό είναι 67,7% (έναντι 47,5% τω μη μελών), όμως αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση των μελών πολιτικών κομμάτων (58,6% έναντι 50,3% των μη μελών). Τα στοιχεία αυτά φαίνεται να επιβεβαιώνουν, για τις περιπτώσεις των συνδικάτων και των εθελοντικών οργανώσεων, τα όσα έχουν αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος για τη σχέση μεταξύ της συμμετοχής σε κοινωνικές οργανώσεις και δίκτυα και τη συμμετοχή στη μη τυπική εκπαίδευση.

- Η συμμετοχή δεν διαφοροποιείται με βάση την πολιτική αυτοτοποθέτηση (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 51,3%, Κέντρο: 53,0% και Κεντροαριστερά/Αριστερά: 50%) ή την ιδιότητα του μέλους κόμματος (μέλη: 58,6%, μη μέλη: 50,3%). Το τελευταίο στοιχείο ίσως θα πρέπει να αποδοθεί στην ισχνή δραστηριότητα των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα στον τομέα της πολιτικής επιμόρφωσης και της εκπαίδευσης των μελών τους.

Από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει έντονη συσχέτιση μεταξύ της παρακολούθησης προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, καθώς από αυτούς που δήλωσαν πως παρακολούθησαν πρόγραμμα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, ποσοστό 46,7% δηλώνει πως παρακολούθησε και πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης (έναντι ποσοστού 29,9% από αυτούς που δεν συμμετείχαν σε πρόγραμμα γενικής εκπαίδευσης).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ποσοστά που αφορούν στη συμμετοχή κατά το προηγούμενο έτος από τη διεξαγωγή της έρευνας (έτος 2011). Ποσοστό 15,9% των ερωτώμενων αναφέρει ότι συμμετείχε σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα / εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το *επάγγελμα* κατά το έτος 2011. Η συμμετοχή παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς την επαγγελματική κατηγορία, καθώς οι άνεργοι, αλλά και οι αυτοαπασχολούμενοι/ελεύθεροι επαγγελματίες και

Διάγραμμα 3: Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα το έτος 2011 - ανάλυση ως προς την επαγγελματική ιδιότητα

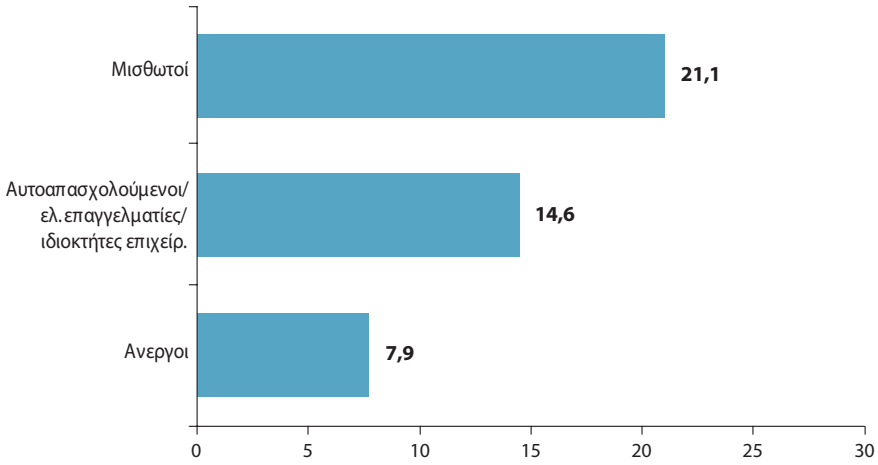

ιδιοκτήτες επιχειρήσεων εμφανίζουν σαφώς μικρότερη συμμετοχή από εκείνη των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα (βλ. Διάγραμμα 3).

Επίσης, ποσοστό 9,2% αναφέρει ότι συμμετείχε σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα / εκπαιδευτική δραστηριότητα *γενικής μόρφωσης/παιδείας*. Περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι ποσοστό 3,6% συμμετείχε και στους δύο τύπους εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, επομένως αν αναφερθούμε σε *συμμετέχοντες* και όχι σε *συμμετοχές* (βλ. σχετικά και ενότητα 1.3) το ποσοστό του δείγματος που συμμετείχε σε δραστηριότητες διά βίου εκπαίδευσης κατά το έτος 2011 ανέρχεται σε 21,5%. Ως προς τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων κατά το τελευταίο έτος, από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι (ΠΔ5, ΠΔ6, ΠΔ7, ΠΔ8 και ΠΔ14, ΠΔ15, ΠΔ16, ΠΔ17):

- Η συμμετοχή των ανδρών είναι μεγαλύτερη εκείνης των γυναικών (17,2% έναντι 13,9%) στα προγράμματα που αφορούν το επάγγελμα, ενώ η τάση αυτή αντιστρέφεται όταν πρόκειται για προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (άνδρες: 8,2% και γυναίκες 10,6%).

- Υψηλότερη συμμετοχή εντοπίζεται στον τομέα των υπηρεσιών (17,4%) έναντι του εμπορίου (14,5%) και της μεταποίησης (13,1%).
- Διαφορές εντοπίζονται ως προς τις περιοχές της χώρας, καθώς στα προγράμματα που αφορούν το επάγγελμα παρουσιάζονται υψηλότερα ποσοστά στη Λάρισα (21,8%) και το Ηράκλειο (21,7%), έναντι της Θεσσαλονίκης (15,4%) και της Αθήνας (15,0%), αλλά κυρίως της Πάτρας (10,0%). Στα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, παρατηρείται υψηλότερο ποσοστό στη Λάρισα (13,4%), ενώ στις άλλες περιοχές δεν εντοπίζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις.
- Οι εργαζόμενοι με περισσότερα από 30 έτη απασχόλησης παρακολούθησαν σε μεγαλύτερο ποσοστό προγράμματα που συνδέονται με το επάγγελμα (ποσοστό 20,4%, έναντι ποσοστών 14,3% έως 17,3% για τις άλλες κατηγορίες επαγγελματικής εμπειρίας). Αντίθετα, στα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων η κατηγορία των εργαζομένων με 6-10 έτη απασχόλησης παρουσιάζει υψηλότερο ποσοστό παρακολούθησης (14,2%, έναντι 7,9 έως 9,4% για τις άλλες κατηγορίες).
- Η θέση στην ιεραρχία σχετίζεται και για το έτος 2011 με τα ποσοστά παρακολούθησης (εργαζόμενοι που εποπτεύουν: 20,1%, εργαζόμενοι που δεν εποπτεύουν: 13,7%), για τα προγράμματα που σχετίζονται με το επάγγελμα καθώς και για τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (τα αντίστοιχα ποσοστά είναι για την περίπτωση αυτή 11,6% και 7,9%).
- Οι ερωτώμενοι που δηλώνουν επαρκές οικογενειακό εισόδημα παρακολούθησαν πρόγραμμα σχετικό με το επάγγελμά τους σε διπλάσιο σχεδόν ποσοστό από εκείνους που δηλώνουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα (20,1% έναντι 10,9%). Αντίθετα, στα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων δεν παρουσιάζεται σημαντική διαφοροποίηση (9,4% έναντι 8,9%).
- Το εκπαιδευτικό επίπεδο σχετίζεται με την παρακολούθηση προγραμμάτων κατά το έτος 2011, τόσο για τα προγράμματα που σχετίζονται με το επάγγελμα (κατώτερη: 8,3%, μέση: 13,2%, μετα-

λυκειακή/ανώτερη: 15,5 % και ανώτατη: 22,7%), όσο και για τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (κατώτερη: 5,8%, μέση: 7,8%, μεταλυκειακή/ανώτερη: 8,9 % και ανώτατη: 12,5%).

- Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων δεν εισάγει σημαντικές διαφοροποιήσεις στην παρακολούθηση προγραμμάτων που σχετίζονται με το επάγγελμα, ωστόσο η κατάσταση αυτή διαφοροποιείται στην περίπτωση των προγραμμάτων γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων. Συγκεκριμένα, για το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα, τα ποσοστά παρακολούθησης είναι 7,9% για στοιχειώδη εκπαίδευση, 9,0% για μέση εκπαίδευση και 13,7% για ανώτατη εκπαίδευση – ενώ για το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας τα αντίστοιχα ποσοστά είναι: 7,8%, 9,1% και 14,8%.
- Για τα μέλη σωματείων και συνδικάτων τα ποσοστά παρακολούθησης είναι υψηλότερα και για τους δύο τύπους προγραμμάτων (επαγγελματική κατάρτιση: μέλη 24,4% και μη μέλη 13,7% – γενική εκπαίδευση ενηλίκων: μέλη 12,0% και μη μέλη 8,4%). Για τα μέλη εθελοντικής οργάνωσης οι διαφοροποιήσεις είναι ακόμη περισσότερο έντονες, αφού τα μέλη εθελοντικών οργανώσεων παρακολούθησαν σε περίπου διπλάσια ποσοστά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (μέλη: 26,7%, μη μέλη: 13,7%) και γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (μέλη: 17,9%, μη μέλη: 7,4%).
- Η ιδιότητα του μέλους πολιτικού κόμματος δεν διαφοροποιεί σημαντικά την παρακολούθηση προγραμμάτων που σχετίζονται με το επάγγελμα (μέλη: 18,6%, μη μέλη: 15,7%), ενώ για τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων τα μέλη πολιτικών κομμάτων εμφανίζουν ελαφρώς χαμηλότερα ποσοστά παρακολούθησης (8,6%) έναντι των μη μελών (9,2%).
- Η παρακολούθηση προγραμμάτων για το έτος 2011 δεν διαφοροποιείται με βάση τη πολιτική αυτοτοποθέτηση, τόσο για τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 14,6%, Κέντρο: 15,9% και Κεντροαριστερά/Αριστερά: 14,1%), όσο και για

τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 8,9%, Κέντρο: 7,9% και Κεντροαριστερά/Αριστερά: 9,2%).

Ένα άλλο ζήτημα που αφορά κυρίως στη συγκρισιμότητα των στοιχείων με άλλες έρευνες είναι η *ένταση* της συμμετοχής[15], δηλαδή σε πόσα προγράμματα δήλωσαν οι ερωτώμενοι ότι συμμετείχαν κατά την τελευταία πενταετία. Ο μέσος όρος αριθμού προγραμμάτων για την περίπτωση της επαγγελματικής κατάρτισης είναι 4,98, ενώ για την περίπτωση της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων είναι 4,52. Δηλαδή οι συμμετέχοντες παρακολουθούν κατά μέσον όρο ένα πρόγραμμα ανά έτος. Στο ζήτημα αυτό δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων για τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, εκτός από τις περιπτώσεις του οικογενειακού εισοδήματος (επαρκές: 5,52 προγράμματα και ανεπαρκές: 3,88 προγράμματα) και του εκπαιδευτικού επιπέδου (κατώτερη: 4,05, μέση: 4,33, μεταλυκειακή/ανώτερη: 4,2 και ανώτατη: 6,02). Για τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων παρατηρείται αξιόλογη διαφοροποίηση μόνον ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο (κατώτερη: 3,00, μέση: 4,56, μεταλυκειακή/ανώτερη: 3,86 και ανώτατη: 5,29).

Όπως έχει αναφερθεί στο μεθοδολογικό μέρος, ένα κρίσιμο ζήτημα κατά το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, ήταν το κατά πόσον η διατύπωση που επελέγη για το πρόγραμμα (βλ. και ενότητα 3.1) ήταν οικεία στα υποκείμενα της έρευνας, δηλαδή κατά πόσον αυτά δήλωσαν όντως αν συμμετείχαν ή όχι σε τέτοιου τύπου δραστηριότητες. Όπως προκύπτει από τα ευρήματα των συνεντεύξεων για τις περιπτώσεις των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, όλοι οι ερωτώμενοι δεν είχαν πρόβλημα να κατανοήσουν τους όρους, μάλιστα σε μερικές περιπτώσεις έδιναν οι ίδιοι παραδείγματα. Χαρακτηριστικοί είναι οι «ορισμοί» που δόθηκαν σε δύο περιπτώσεις:

15. Σημειώνουμε ότι σε ορισμένες έρευνες η ένταση συμμετοχής μετράται και με τον συνολικό αριθμό ωρών.

«Εκπαίδευση ενηλίκων είναι … κάποιο σεμινάριο που γίνεται σε αυτούς για να τους βοηθήσει πάνω στη δουλειά τους, στον τομέα της εργασίας τους.» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.[16])

«Καταρχήν η εκπαίδευση ενηλίκων είναι μια διά βίου εκπαίδευση. Δηλαδή ο καθένας το κάνει για να μπορεί να αντεπεξέλθει στις καινούργιες συνθήκες της δουλειάς του, της αγοράς εργασίας και όλα αυτά.» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

Ακόμη όμως και ο μόνος από τους 22 που δήλωσε ότι δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε πρόγραμμα και μάλιστα ήταν απολύτως αρνητικός στην προοπτική να συμμετάσχει στο μέλλον, κατανόησε πλήρως το περιεχόμενο της σχετικής ερώτησης:

«Σεμινάρια… ότι παίρνεις περισσότερες πληροφορίες για τη δουλειά σου.» (άνδρας, μισθωτός, δσ.)

Παρόμοια ήταν η κατάσταση και στην ερώτηση για τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, αν και εδώ σε τρεις περιπτώσεις ζητήθηκε ή κρίθηκε αναγκαίο να δοθεί και ένα παράδειγμα[17]. Αναφορικά με τη χρησιμότητα των προγραμμάτων, οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους (18 αναφορές) χρησιμοποίησαν πολύ θετικές εκφράσεις (όπως: πολύ χρήσιμα, σημαντικά, εξαιρετικά σημαντικά), ενώ 2 ήταν επιφυλακτικοί και 2 απολύτως αρνητικοί. Όσον αφορά τη συμμετοχή τους σε προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, ένα αξιοσημείωτο εύρημα (4 περιπτώσεις) είναι πως θεωρούν τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης απαραίτητα για το διάστημα που είναι εργασιακά ενεργοί και παραπέμπουν για αργότερα (σύνταξη, όταν θα υπάρχει ελεύθερος χρόνος) τη συμμετοχή σε προγράμματα γενικής εκπαίδευσης:

16. Ο πλήρης κατάλογος των συνεντεύξεων παρατίθεται στο Παράρτημα 4. Εδώ παραθέτουμε μόνο το φύλο, την επαγγελματική κατάσταση καθώς και το αν έχει συμμετάσχει ή όχι (σμ. και δσ., αντίστοιχα) σε πρόγραμμα κατά τα τελευταία πέντε έτη.
17. Επισημαίνουμε ότι κατά τη διεξαγωγή του ποσοτικού μέρους της έρευνας οι ερευνητές έδιναν συγκεκριμένα παραδείγματα στις ελάχιστες περιπτώσεις που διαπιστώθηκε δυσκολία κατανόησης.

«Ναι θα μου άρεσε πάρα πολύ αλλά δεν έχω τον χρόνο. Αυτό το τοποθετώ πολύ αργότερα στη ζωή μου. Όταν θα είμαι συνταξιούχος να μπορώ να κάνω την κηπουρική που μου αρέσει πολύ, για τις ελιές που μου αρέσει πολύ να καλλιεργώ.» (γυναίκα, ελεύθ. επαγγελματίας, δσ.)[18]

Αν επιχειρήσουμε να συγκρίνουμε τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας, κυρίως του ποσοτικού μέρους, με τα ευρήματα άλλων σχετικών ερευνών, είναι αναγκαίο να επισημάνουμε και πάλι τα προβλήματα συγκρισιμότητας των ερευνών αυτού του τύπου στα οποία αναφερθήκαμε αναλυτικά στην ενότητα 1.3. Συγκεκριμένα, κρίσιμοι παράγοντες κατά τη σύγκριση είναι πέραν του τρόπου που διατυπώνονται οι ερωτήσεις, το παράθυρο χρόνου, το εύρος ηλικιών, η διάρθρωση των πληθυσμών – στόχων, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και η σύγχυση μεταξύ των όρων «συμμετοχή» και «συμμετέχων» (αφού ένας συμμετέχων μπορεί να έχει περισσότερες από μία συμμετοχές σε πρόγραμμα). Στο σημείο αυτό θεωρούμε σημαντικό να επαναλάβουμε τα όσα έχουν αναφερθεί στο μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας, δηλαδή ότι η έρευνα αφορούσε μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, ελεύθερους επαγγελματίες και ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, καθώς και ανέργους – ενώ το εύρος ηλικιών κάλυπτε τις ηλικίες άνω των 18 ετών. Με δεδομένο πως τα δύο βασικά ευρήματα της παρούσας έρευνας ως προς τη συμμετοχή είναι ότι το ποσοστό όσων δηλώνουν ότι έχουν παρακολουθήσει κατά το παρελθόν πρόγραμμα ανέρχεται σε 50,9% και πως ποσοστό 21,5% παρακολούθησε ένα ή περισσότερα προγράμματα κατά το έτος 2011 (δηλαδή πρόκειται για συμ-

18. Έναν σχετικό προβληματισμό για το ρόλο της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων έχει διατυπώσει ο P. Jarvis (2006) σε συνέντευξή του στον Γ. Κουλαουζίδη: «Έτσι ενώ συνηθίζαμε να μιλάμε για ένα εκπαιδευτικό σύστημα ισορροπημένο κατά μήκος αναρωτιέμαι μήπως είναι η ώρα να μιλήσουμε για κατά πλάτος ισορροπία, όπου θα αφιερώνουμε περισσότερο καιρό στην επαγγελματική κατάρτιση στην ηλικία των τριάντα ως πενήντα και μετά από τα πενήντα θα επικεντρωνόμαστε σε προγράμματα σπουδών άλλης φύσης. Δεν ξέρω ακριβώς, αλλά είναι μια σκέψη που κάνω τελευταία για τις αλλαγές στις δομές της εκπαίδευσης.»

μετέχοντες και όχι για συμμετοχές), παρατηρούμε τα ακόλουθα σε σχέση με τα ευρήματα άλλων ερευνών:

- Στην έρευνα της ΕΣΥΕ με έτος αναφοράς το 2007, το ποσοστό για συμμετοχή σε δραστηριότητες εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά με εύρος ηλικιών 25-64 ανέρχεται σε 12,2% κατά τη διάρκεια του έτους.
- Στην έρευνα του ΙΝΕ ΓΣΕΕ με έτος αναφοράς το 2007 προκύπτει ότι ποσοστό 45% έχει παρακολουθήσει κατά το παρελθόν πρόγραμμα μη τυπικής εκπαίδευσης.
- Στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας με έτος αναφοράς το 2010 (δηλαδή η έρευνα που είναι πλησιέστερη χρονικά στην παρούσα), ποσοστό 26% δηλώνει πως παρακολούθησε πρόγραμμα κατά τη διάρκεια του έτους, ενώ ποσοστό 57% δηλώνει ότι συμμετείχε κατά το παρελθόν σε πρόγραμμα. Σημειώνουμε ότι η συγκεκριμένη έρευνα έχει το ίδιο εύρος ηλικιών με την παρούσα έρευνα, αλλά διευρυμένο πληθυσμό (γενικός πληθυσμός).
- Από τις έρευνες της Eurostat, εκείνη που θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως βάση σύγκρισης είναι η έρευνα του 2003 (βλ. και ενότητα 1.3), δηλαδή η μοναδική πρόσφατη έρευνα της Eurostat στον γενικό πληθυσμό (αν και με διαφορετικό εύρος ηλικιών, αφού αφορούσε τις ηλικίες 25-64), η οποία αναφέρεται σε συμμετοχή σε ολόκληρη τη διάρκεια του έτους. Η συγκεκριμένη έρευνα είχε ως έτος αναφοράς το 2003 και το ποσοστό παρακολούθησης για την περίπτωση της Ελλάδας ανερχόταν σε 17,4%. Με δεδομένη τη χρονική απόσταση, αλλά και το διαφορετικό εύρος ηλικιών, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το ποσοστό της παρούσας έρευνας βρίσκεται σε συγκρίσιμα επίπεδα με αυτό της Eurostat (αύξηση κατά περίπου 25%). Θεωρούμε όμως σημαντικό να επαναλάβουμε ότι το ποσοστό αυτό κατέτασσε την Ελλάδα στην προτελευταία θέση (μόνον η Ουγγαρία είχε χαμηλότερο ποσοστό), ενώ υπήρχαν χώρες όπου το ποσοστό αυτό κινούνταν στο 80%.
- Δυσκολίες εμφανίζονται κατά τη σύγκριση των ευρημάτων της πα-

ρούσας έρευνας (αλλά και εκείνων των άλλων ερευνών στον ελληνικό χώρο) με τις έρευνες της Eurostat κατά τα έτη 2000-2011, αφού οι συγκεκριμένες έρευνες της Eurostat έχουν ως παράθυρο χρόνου τον τελευταίο μήνα πριν τη διεξαγωγή της έρευνας. Στις έρευνες αυτές τα ποσοστά για την Ελλάδα κυμαίνονται μεταξύ 1,0 έως 2,4% (έναντι 7,1% έως 9,7% του ευρωπαϊκού μέσου όρου), ενώ η Ελλάδα κατατάσσεται στις τρεις τελευταίες θέσεις (μαζί με τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία). Αν ωστόσο επιχειρήσουμε μια αναγωγή των ευρημάτων της παρούσας έρευνας, ώστε να προσεγγίσουν εκείνα των ερευνών της Eurostat, μπορούμε να υποθέσουμε ότι αφού ο μέσος όρος παρακολούθησης των προγραμμάτων βρέθηκε στην έρευνα να είναι ένα πρόγραμμα κατ' έτος (κατά την τελευταία πενταετία) και με δεδομένο ότι το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται σε 21,5%, το αντίστοιχο ποσοστό για έναν μήνα θα κινούνταν μάλλον περί το 2%, δηλαδή στα επίπεδα των σχετικών ερευνών της Eurostat.

Συνοψίζοντας, όσον αφορά τα ποσοστά συμμετοχής θεωρούμε σημαντικό να επισημάνουμε ότι τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα άλλων εθνικών και διεθνών ερευνών, από τα οποία προκύπτει ότι η συμμετοχή των Ελλήνων πολιτών στη διά βίου εκπαίδευση κινείται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα και σημειώνει σημαντική απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, εντάσσοντας την Ελλάδα, από την άποψη αυτή, στη «δεύτερη ταχύτητα» των χωρών της Ευρώπης και μάλιστα στις δύο ή τρεις τελευταίες θέσεις, ανάλογα με το έτος αναφοράς.

Με δεδομένο ότι τα ποσοστά συμμετοχής κινούνται σε χαμηλά επίπεδα, θεωρούμε ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον να διερευνηθεί αφενός το κατά πόσον οι πολίτες θεωρούν ότι οι χαμηλοί ρυθμοί συμμετοχής στην διά βίου εκπαίδευση τους δημιουργούν κάποιο έλλειμμα και αφετέρου οι τρόποι με τους οποίους το έλλειμμα αυτό καλύπτεται. Οι ενδεχόμενοι τρόποι υποκατάστασης της συμμετοχής σε δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων θα μπορούσαν να αναζητηθούν στους θεσμούς και μηχανισμούς της άτυπης εκπαίδευσης, δηλαδή σε εκείνους τους θεσμούς

που κατά την τυπολογία Coombs θεωρείται ότι έχουν έναν λανθάνοντα εκπαιδευτικό ρόλο (όπως λ.χ. η εργασία, η οικογένεια, τα ΜΜΕ, οι βιβλιοθήκες, το διαδίκτυο, οι οργανώσεις και ενώσεις πολιτών). Είναι προφανές ότι μια ολοκληρωμένη απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι εφικτό να δοθεί στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, ωστόσο για τον τομέα της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, από τα ευρήματα προκύπτει ότι η συμμετοχή σε θεσμούς που συνδέονται άμεσα με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη (και η οποία θα μπορούσε δυνητικά να θεωρηθεί ότι υποκαθιστά τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες) κινείται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Για τον τομέα της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης επιχειρήθηκε να διερευνηθούν οι τρόποι ενδεχόμενης αναπλήρωσης και υποκατάστασης εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων από τους ερωτώμενους που δεν συμμετείχαν σε πρόγραμμα κατά την τελευταία πενταετία (βλ. πίνακα 1).

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 1, η εκπαίδευση και ενημέρωση κατά την εργασία είναι ο βασικότερος μηχανισμός αναπλήρωσης, καθώς περίπου οι μισοί από όσους δεν συμμετείχαν σε πρόγραμμα

Πίνακας 1: Τρόποι αναπλήρωσης της συμμετοχής στη διά βίου εκπαίδευση

Λόγοι	**Ποσοστό (%)**
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	41,5
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	39,7
Από άλλους συναδέλφους	33,9
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	23,8
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά τη δουλειά μου	10,4
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,7
Από το σωματείο / σύλλογο	1,4
Από τα ΜΜΕ	0,8
Άλλο	1,4

Βάση: όσοι δηλώνουν συμμετοχή σε πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης κατά την τελευταία πενταετία.

δηλώνουν ότι μαθαίνουν όσα θεωρούν αναγκαία για την άσκηση του επαγγέλματός τους ενόσω εργάζονται, ενώ ένας στους τρεις αναζητά πληροφόρηση από άλλους συναδέλφους. Από τη διατύπωση των ερωτήσεων προκύπτει ότι δεν αναφερόμαστε σε *συστηματική εκπαίδευση* κατά την εργασία (on the job training), αλλά στην άτυπη εκπαιδευτική διάσταση της εργασίας (work based learning) ή της πρακτικής της ενημέρωσης από εμπειρότερους συναδέλφους. Αυτή η άτυπη εκπαιδευτική διάσταση της εργασίας εντοπίζεται σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό διεθνώς όταν το απαιτούμενο επίπεδο εξειδίκευσης των εργαζομένων είναι σχετικά χαμηλό ή όταν οι εξωτερικές αλλαγές (λ.χ. εισαγωγή καινοτομίας) δεν δημιουργούν την ανάγκη για σημαντικά διαφορετικό μείγμα προσόντων από το ήδη υφιστάμενο. Αυτή η άτυπη εκπαιδευτική διάσταση της εργασίας ευνοεί κυρίως την πλευρά της εργοδοσίας, καθώς εξοικονομούνται πόροι που θα έπρεπε να διατεθούν για εκπαίδευση του προσωπικού, ενώ ταυτόχρονα μειώνονται και οι ανάγκες για περιοδική αποδέσμευση και άρα προσωρινή αναπλήρωση του εργατικού δυναμικού που εκπαιδεύεται. Όμως είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι η άτυπη εκπαίδευση κατά την εργασία δεν έχει μόνον τις επιπτώσεις που αναφέρθηκαν, αλλά συνδέεται και με την αναπαραγωγή στρεβλών ή δυσλειτουργικών πρακτικών που έχουν εγκαθιδρυθεί στο εργασιακό περιβάλλον, ενώ καθιστά περισσότερο δυσχερή την εισαγωγή νέων μεθόδων παραγωγής ή την απορρόφηση της καινοτομίας.

Από τα στοιχεία του πίνακα 1 προκύπτει επίσης ότι ένα σημαντικό ποσοστό όσων δεν συμμετείχαν σε πρόγραμμα κατά την τελευταία πενταετία επιλέγει την αυτομόρφωση, καθώς τέσσερις στους δέκα δηλώνουν ότι ενημερώνονται από το διαδίκτυο (περισσότερο οι απόφοιτοι μεταλυκειακής/ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά και οι εργαζόμενοι στον τομέα των υπηρεσιών, βλ. ΠΠ2 και ΠΠ6), ενώ ένας στους τέσσερις αναφέρει τη μελέτη εξειδικευμένων περιοδικών και βιβλίων. Επίσης, ένα μικρό ποσοστό θεωρεί ότι τα προσόντα του είναι απολύτως επαρκή για την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας (πρόκειται κυρί-

ως για αποφοίτους κατώτερης και μέσης εκπαίδευσης), ενώ οι άνεργοι επιλέγουν τη συγκεκριμένη απάντηση σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εργαζόμενους του δείγματος (βλ. ΠΠ1 και ΠΠ6). Τέλος, είναι αναγκαίο να επισημανθεί και η εξαιρετικά περιορισμένη δράση των επαγγελματικών συλλόγων και σωματείων, όσον αφορά την ενημέρωση των μελών για τις εξελίξεις στο επάγγελμα.

Στην ερώτηση που αφορούσε στην επιθυμία συμμετοχής κατά το επόμενο έτος σε πρόγραμμα που να αφορά το επάγγελμα, ποσοστό 68,1% τοποθετείται θετικά. Στις απαντήσεις αυτές δεν σημειώνονται σημαντικές διαφοροποιήσεις με βάση τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων (βλ. σχετικά και ΠΔ10, ΠΔ11, ΠΔ12 και ΠΔ13), - εκτός από την ηλικιακή κατηγορία (όπου όσοι έχουν ηλικία 18-34 έτη τοποθετούνται θετικότερα από τις άλλες κατηγορίες), τα έτη απασχόλησης (σχετικά μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τους έχοντες λίγα έτη απασχόλησης) και την πόλη (σχετικά μεγαλύτερο ενδιαφέρον στις πόλεις της περιφέρειας). Είναι αξιοσημείωτο πως η απόσταση μεταξύ της επιθυμίας συμμετοχής σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα που αφορά το επάγγελμα (68,1%) και της συμμετοχής που καταγράφεται στην έρευνα (15,9%) είναι πολύ μεγάλη, κάτι που καθιστά τη διερεύνηση των κινήτρων, και κυρίως των εμποδίων στη συμμετοχή, ζήτημα κομβικής σημασίας για τη διερεύνηση των τρόπων διεύρυνσης της πρόσβασης των πολιτών σε εκπαιδευτικά προγράμματα.

4.2. Κίνητρα συμμετοχής

Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο που αφορά στο μεθοδολογικό πλαίσιο, οι ερωτήσεις τόσο για τους λόγους και τα κίνητρα, όσο και για τα εμπόδια στη συμμετοχή βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε παράγοντες που έχουν εντοπιστεί κατά την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, και κυρίως του περιεχομένου των ερωτηματολογίων που διαχρονικά χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση των συγκεκριμένων ζητημάτων (βλ. σχετικά και ενότητα 3.2).

Και για τις δύο περιπτώσεις (κίνητρα και εμπόδια) οι ερωτώμενοι τοποθετήθηκαν τρεις φορές[19]. Την πρώτη φορά τους ζητήθηκε να τοποθετηθούν θετικά ή αρνητικά στο κατά πόσον αναγνωρίζουν ένα κίνητρο ή ένα εμπόδιο στη δική τους περίπτωση, με δυνατότητα να επιλέξουν ακόμη και όλους τους παράγοντες. Στη συνέχεια ζητήθηκε να επιλέξουν τους τρεις σημαντικότερους και εν συνεχεία τον σημαντικότερο από τους παράγοντες. Ο συγκεκριμένος τρόπος διερεύνησης επελέγη προκειμένου αφενός να έχουμε μια εικόνα του βαθμού στον οποίο απαντάται ένα κίνητρο ή εμπόδιο και αφετέρου να δώσουμε τη δυνατότητα στους ερωτώμενους μέσω μιας διαδικασίας διαδοχικού περιορισμού των επιλογών τους (screening) να αποτυπώσουν τους κατά την άποψή τους σπουδαιότερους παράγοντες. Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας σχετικά με τον βαθμό αποδοχής των κινήτρων για συμμετοχή.

Όπως παρατηρούμε, παρά το γεγονός ότι η ερώτηση αφορά τους λόγους συμμετοχής σε προγράμματα σχετικά με το επάγγελμα, η απάντηση «γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά αποδοχής, ενώ υψηλά ποσοστά συγκεντρώνει και η απάντηση «γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή» (τρίτη κατά σειρά). Υψηλά ποσοστά αποδοχής σημειώνονται επίσης και στους λόγους που εντάσσονται στην κατηγορία της επαγγελματικής αναβάθμισης (αύξηση αποδοχών, τυπικών προσόντων, εύρεση καλύτερης εργασίας, διασφάλιση θέσης εργασίας, αποδοτικότητα κατά την εργασία), καθώς σε όλες αυτές τις περιπτώσεις παρατηρείται αποδοχή σε περισσότερους από τους μισούς ερωτώμενους (63,9% έως 86,4%). Η σειρά αποδοχής δεν διαφοροποιείται αισθητά με βάση τα χαρακτηριστικά

19. Η ερώτηση διατυπώθηκε κατά τρόπο που να δίνεται η δυνατότητα τοποθέτησης τόσο σε όσους συμμετείχαν όσο και όσους δεν είχαν συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα: «Θα σας διαβάσω μία σειρά λόγων για τους οποίους αρκετοί άνεργοι και εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα παρακολούθησαν ή επιθυμούν να παρακολουθήσουν κάποιο σεμινάριο που αφορά το επάγγελμά τους. Θα ήθελα να μου πείτε ποιοι από αυτούς τους λόγους αποτελούν για σας σοβαρό κίνητρο συμμετοχής και ποιοι όχι».

Πίνακας 2: Κίνητρα συμμετοχής

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90,0
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	86,4
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	85,1
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	79,2
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	76,3
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	71,8
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	63,9
Για να αποκτήσω το πιστοποιητικό / βεβαίωση συμμετοχής	58,0
Για να είναι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	57,7
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	56,1
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	52,6
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	50,9
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	37,3
Για να ξεφύγω από τα προβλήματα της προσωπικής / οικογενειακής ζωής	21,9

των ερωτώμενων (βλ. και ΠΠ10 έως ΠΠ18). Τα ευρήματα αναφορικά με τους τρεις πρώτους παράγοντες που οι ερωτώμενοι επιλέγουν παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Όπως παρατηρούμε, κατά την επιλογή τριών μόνον παραγόντων τα υψηλότερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι παράγοντες που σχετίζονται με την απόδοση στην εργασία, τη διατήρηση ή/και βελτίωση της θέσης εργασίας. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι δύο από τους παράγοντες που σχετίζονται με το ενδιαφέρον γα τη μάθηση διατηρούνται σχετικά υψηλά στις απαντήσεις, μάλιστα η απάντηση «γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» κατατάσσεται στην τρίτη θέση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θεωρούμε ότι παρουσιάζουν κατά τη διερεύνηση τόσο των κινήτρων όσο και των εμποδίων, οι διαφοροποιήσεις

Πίνακας 3: Κίνητρα συμμετοχής (τρεις επιλογές)

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	41,7
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	39,5
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	31,3
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	25,4
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	14,9
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	14,0
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	9,8
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	7,9
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	5,4
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	4,0
Για να αποκτήσω το πιστοποιητικό / βεβαίωση συμμετοχής	3,4
Για να είναι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	2,3
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,3
Για να ξεφύγω από τα προβλήματα της προσωπικής / οικογενειακής ζωής	0,8
Άλλο	0,6
ΔΑ	0,3

με βάση την ιδιότητα του συμμετέχοντος (participant) και του μη-συμμετέχοντος (non-participant). Οι συμμετέχοντες επιλέγουν σε μεγαλύτερα ποσοστά τους παράγοντες «για να είμαι αποδοτικός στην εργασία μου» (47,0% έναντι 36,2%), «γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» (34,2% έναντι 28,2%), «γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή» (16,5% έναντι 11,4%), ενώ οι μη συμμετέχοντες επιλέγουν σε μεγαλύτερο βαθμό τους παράγοντες «για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές» (45,2% έναντι 34,0%), «για να βρω μια καλύτερη εργασία» (18,7% έναντι 11,3%), «γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα» (5,3% έναντι 2,8%) και «για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο»

(9,2% έναντι 6,7%). Προκύπτει, δηλαδή, ότι οι συμμετέχοντες παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά στους λόγους που σχετίζονται με την αξία της εκπαίδευσης, ενώ οι μη συμμετέχοντες θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό πως με τη συμμετοχή θα μπορούσαν να αυξήσουν τις οικονομικές τους απολαβές και να βελτιώσουν το κοινωνικό τους δίκτυο (βλ. σχετικά και ΠΠ19).

Μικρές είναι οι διαφοροποιήσεις ως προς την κατάταξη των κινήτρων όταν οι ερωτώμενοι καλούνται να κάνουν μία μόνον επιλογή (πίνακας 4). Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμη και στην περίπτωση της μίας επιλογής τρίτος κατά σειρά παράγοντας είναι το ενδιαφέρον για τη γνώση («γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα») ενώ η απόκτηση του πιστοποιητικού ή της βεβαίωσης συμμετοχής κατατάσσεται αρκετά χαμηλά – γεγονός που ίσως θα μπορούσε να αποδοθεί στη χαμηλή αξία των πιστοποιητικών μη τυπικής εκπαίδευσης στη χώρα μας και στην ανυπαρξία μέτρων για την αναγνώριση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης.

Αναφορικά με παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις ως προς συμμετέχοντες και μη συμμετέχοντες και στην περίπτωση της μίας επιλογής, παρατηρούμε τις ίδιες τάσεις με αυτές που αναφέρθηκαν στην περίπτωση των τριών επιλογών (βλ. ΠΠ28), στους παράγοντες που αναφέρονται στην αποδοτικότητα κατά την εργασία, το ενδιαφέρον για τη γνώση, την αύξηση των απολαβών και την εξεύρεση καλύτερης εργασίας.

Η ανάλυση ως προς τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του δείγματος (βλ. ΠΠ20 έως ΠΠ37) ανέδειξε τις ακόλουθες αξιοσημείωτες τάσεις διαφροποίησης:

- Οι εργαζόμενοι με επαγγελματική εμπειρία έως 5 έτη παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές υψηλότερα ποσοστά από τις άλλες κατηγορίες επαγγελματικής εμπειρίας ως προς τους παράγοντες που σχετίζονται με την προσδοκία επαγγελματικής εξέλιξης.
- Όσοι δηλώνουν επαρκές οικογενειακό εισόδημα δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην αποδοτικότητα κατά την εργασία (27,7% έναντι

Πίνακας 4: Κίνητρα συμμετοχής (μία επιλογή)

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	24,3
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	19,3
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	17,2
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	16,9
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	6,2
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	5,7
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	3,1
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2,0
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1,2
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	1,0
Για να είναι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,0
Για να αποκτήσω το πιστοποιητικό / βεβαίωση συμμετοχής	0,8
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,5
Για να ξεφύγω από τα προβλήματα της προσωπικής / οικογενειακής ζωής	0,3
Άλλο	0,2
ΔΑ	0,3

20,4%) και στο ενδιαφέρον για τη γνώση (19,6% έναντι 14,2%), ενώ όσοι δηλώνουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα επιλέγουν σε υψηλότερα ποσοστά παράγοντες που σχετίζονται με τη διατήρηση (22,5% έναντι 16,5%) ή τη βελτίωση της θέσης εργασίας (8,2% έναντι 4,5%).

- Η αύξηση των απολαβών λειτουργεί σε μεγαλύτερο βαθμό ως κίνητρο για τους αποφοίτους κατώτερης και μέσης εκπαίδευσης (ποσοστά: 20,5% και 21,1%) έναντι των αποφοίτων μεταλυκειακής/ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης (18,6% και 16,0%). Επίσης, διαφοροποιήσεις εντοπίζονται με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο, καθώς όσο αυξάνει το επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης τόσο υψηλότερα

είναι τα ποσοστά στους παράγοντες: «η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή», «για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα», «για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης», «για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο».

- Τα μέλη σωματείων / συνδικάτων επιλέγουν σε υψηλότερα ποσοστά έναντι των μη μελών τους παράγοντες: «για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου» (29,5% έναντι 23,0%), «η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή» (8,1% έναντι 5,0%) και «για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα» (5,1% έναντι 2,6%). Τα μη μέλη εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά στους παράγοντες: «για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές» (18,0% έναντι 12,8%), «για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου» (20,4% έναντι 15,4%), «για να βρω μια καλύτερη εργασία» (6,7% έναντι 4,3%).
- Τα μέλη πολιτικών κομμάτων εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά έναντι των μη μελών στη διατήρηση της θέσης εργασίας (μέλη: 25,7%, μη μέλη: 19,0%) και χαμηλότερα ποσοστά στην αποδοτικότητα κατά την εργασία (μέλη: 12,9%, μη μέλη: 24,9%).
- Τα μέλη εθελοντικών οργανώσεων παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά έναντι των μη μελών στην αποδοτικότητα κατά την εργασία (μέλη: 30,8%, μη μέλη 23%) και χαμηλότερα ποσοστά στη διατήρηση της θέσης εργασίας (μέλη: 15,4%, μη μέλη: 20,2%).
- Η πολιτική αυτοτοποθέτηση εισάγει διαφοροποιήσεις στους παράγοντες: «για να είναι περισσότερο αποδοτικός/η κατά την εργασία μου» (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 17,7%, Κέντρο: 21,3%, Κεντροαριστερά/Αριστερά: 25,4%), «για να βρω μια καλύτερη εργασία» (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 5,1%, Κέντρο: 4,9%, Κεντροαριστερά/Αριστερά: 7,2%), «γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 27,8%, Κέντρο: 16,5%, Κεντροαριστερά/Αριστερά: 15,1%) και «γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή» (Δεξιά/Κεντροδεξιά: 1,9%, Κέντρο: 6,1%, Κεντροαριστερά/Αριστερά: 6,4%).

Τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις σε μεγάλο βαθμό είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα του ποσοτικού μέρους της έρευνας. Σημειώνουμε

ότι οι ερωτώμενοι δεν προσδιόρισαν στις απαντήσεις τους κάποιον άλλο λόγο ή κίνητρο από τα αναφερόμενα στο ερωτηματολόγιο της έρευνας. Η πρώτη ερώτηση που έθεταν οι ερευνητές (βλ. και μεθοδολογικό μέρος) δεν ήταν κατευθυντική και δεν υπονοούσε κάποιο από τα κίνητρα του ερωτηματολογίου, οι ερωτώμενοι καλούνταν να διατυπώσουν τον λόγο που εκείνοι θεωρούσαν σημαντικότερο (λ.χ. «για ποιο λόγο συμμετείχες ή θα συμμετάσχεις σε ένα πρόγραμμα για το επάγγελμά σου;»). Οι περισσότερες αναφορές (συγκεκριμένα 10, ήτοι: Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ6, Σ13, Σ15, Σ16, Σ18, Σ20) συνδέονται με την ανάγκη για διαρκή εκπαίδευση (με διατυπώσεις όπως: «για να μην μένω στάσιμος», «απόκτηση γνώσεων και εμπειρίας», «ενδιαφέρον για τη δουλειά και την επιστήμη μου», ή «η ανάγκη για γνώση και για μάθηση»), ενώ ακολουθεί η αποδοτικότητα στην εργασία (9 αναφορές, ήτοι: Σ5, Σ7, Σ9, Σ12, Σ14, Σ17, Σ19, Σ21, Σ22). Από μια αναφορά καταγράφεται για την εξεύρεση εργασίας (Σ10) και την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων (Σ11). Επιχειρώντας να διερευνήσουμε τις αιτίες για τις οποίες τα κίνητρα που εντάσσονται στην ομάδα της κοινωνικής συμμετοχής εμφανίζονται χαμηλά, διαπιστώσαμε ότι οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους αντιμετώπιζαν μάλλον με έκπληξη και κάνοντας διευκρινιστικές ερωτήσεις προτάσεις όπως «για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης» ή «για να συναντήσω το καινούργιους ανθρώπους», θεωρώντας ότι η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων ή ότι τα ζητήματα που άπτονται της ιδιότητας του ενεργού πολίτη δεν συνδέονται με την εκπαίδευση. Σημειώνουμε ότι δεν υπήρξε περίπτωση όπου οι ερωτώμενοι δεν κατανόησαν κάποιο άλλο κίνητρο ή θέλησαν να προσθέσουν άλλες επιλογές σε αυτές που τους επεδείχθησαν με βάση τις σχετικές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Γενικεύοντας, αν αναλύσουμε τα ευρήματα της έρευνας με βάση την ομαδοποίηση που έχουμε παραθέσει στο μεθοδολογικό μέρος, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι οι παράγοντες που σχετίζονται με τις κατηγορίες της επαγγελματικής αναβάθμισης και του ενδιαφέροντος γα τη μάθηση κυρίως και δευτερευόντως οι παράγοντες που εντάσσονται

στην κατηγορία της πιστοποίησης και αναγνώρισης της εκπαίδευσης επιλέγονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ερωτώμενους. Αντίθετα, παράγοντες που εντάσσονται στις κατηγορίες της προσωπικής/οικογενειακής ζωής και της κοινωνικής συμμετοχής συγκεντρώνουν χαμηλότερα ποσοστά – τουλάχιστον για την περίπτωση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης. Τέλος σημειώνουμε ότι, αν και δεν είναι εφικτή η άμεση σύγκριση με τα ευρήματα άλλων ερευνών λόγω διαφορετικών κατηγοριών κινήτρων, οι λόγοι που σχετίζονται με το επάγγελμα συγκεντρώνουν τα υψηλότερα ποσοστά στις έρευνες που αναφέρθηκαν στην ενότητα 2.3 (Ζωντήρος, 2006· ΕΣΥΕ, 2007· Υπουργείο Παιδείας, 2010).

4.3. Εμπόδια για συμμετοχή

Όπως έχει αναφερθεί στο μεθοδολογικό μέρος η διερεύνηση των εμποδίων, δηλαδή των παραγόντων εκείνων που απομειώνουν τον βαθμό συμμετοχής ή καθιστούν απαγορευτική την πρόσβαση των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, πραγματοποιήθηκε με παρόμοιο τρόπο με εκείνον των κινήτρων. Συγκεκριμένα, σε πρώτη φάση ζητήθηκε να τοποθετηθούν θετικά ή αρνητικά στο κατά πόσον αναγνωρίζουν το συγκεκριμένο εμπόδιο στη δική τους περίπτωση, στη συνέχεια μέσω διαδοχικού περιορισμού επέλεξαν τα τρία σημαντικότερα και εν τέλει το σημαντικότερο από αυτά[20]. Στον πίνακα 5 παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας σχετικά με τον βαθμό στον οποίο οι ερωτώμενοι αναγνωρίζουν τα συγκεκριμένα εμπόδια.

20. Όπως και στην περίπτωση των κινήτρων η ερώτηση διατυπώθηκε κατά τρόπο που να δίνεται η δυνατότητα τοποθέτησης σε συμμετέχοντες και μη συμμετέχοντες (participants – non participants): «Θα σας διαβάσω τώρα μια σειρά λόγων τους οποίος αρκετοί άνεργοι και απασχολούμενοι στον ιδιωτικό τομέα ανέφεραν ότι τους δυσκόλεψαν στην παρακολούθηση σεμιναρίου/εκπαιδευτικού προγράμματος που αφορούσε το επάγγελμά τους. Θα ήθελα να μου πείτε ποιοι από αυτούς τους λόγους αποτελούν για σας σοβαρό εμπόδιο συμμετοχής και ποιοι όχι».

Πίνακας 5: Εμπόδια για συμμετοχή

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Κόστος συμμετοχής	81,4
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	68,2
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να παρακολουθήσω	56,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	48,0
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	47,4
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	44,7
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	42,0
Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης	29,7
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	29,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	28,3
Μπορώ να μάθω και με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	26,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	26,1
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	21,4
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	19,9
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15,5
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	15,3
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15,2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	10,9
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,5
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια μου θυμίζουν το σχολείο	6,7
Είμαι πολύ μεγάλος/η πλέον για να μάθω	6,7
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	4,0

Από τα στοιχεία του πίνακα 5, παρατηρούμε ότι ως βασικότερο εμπόδιο συμμετοχής θεωρείται το κόστος (οκτώ στους δέκα ερωτώμενους επιλέγουν τον συγκεκριμένο παράγοντα), ενώ σε σχετικά υψηλά ποσοστά (επιλέγονται περίπου από τους μισούς ερωτώμενους) συναντούμε κατά σειρά εμπόδια που σχετίζονται με τον τρόπο που οργανώνονται τα προγράμματα, αλλά και την έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων. Είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι στα πρώτα δέκα κατά σειρά εμπόδια, εντοπίζονται επτά που εντάσσονται στην κατηγορία των θεσμικών και τρία από την κατηγορία των καταστασιακών εμποδίων (με βάση την τυπολογία Cross), ενώ και τα δέκα πρώτα εμπόδια εντάσσονται στην κατηγορία των δομικών κατά Rubenson-Desjardins εμποδίων. Γενικότερα, τα προδιαθετικά εμπόδια δεν φαίνεται να συνιστούν σημαντικούς ανασχετικούς παράγοντες για το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος, καθώς τα περισσότερα εξ αυτών κατατάσσονται χαμηλά.

Το κόστος συμμετοχής είναι ο παράγοντας που αναφέρεται από τους μισούς περίπου ερωτώμενους, όταν καλούνται να επιλέξουν τα τρία σημαντικότερα εμπόδια (βλ. πίνακα 6). Η έλλειψη χρόνου λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων και φροντίδας παιδιών και η έλλειψη πληροφόρησης είναι τα εμπόδια που αναφέρονται σε μεγαλύτερο βαθμό, πρόκειται δηλαδή για εμπόδια που εντάσσονται στα καταστασιακά και θεσμικά κατά Cross και στα δομικά κατά Rubenson-Desjardins.

Η ιδιότητα του συμμετέχοντος και μη συμμετέχοντος δεν εισάγει σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τις επιλογές εμποδίων, ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι όσοι έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα αναφέρουν σε υψηλότερα ποσοστά τη χαμηλή ποιότητα υλοποίησης των προγραμμάτων (11,8% έναντι 7,1%) και τη διεξαγωγή των προγραμμάτων σε ώρες και ημέρες που δεν τους διευκολύνουν (11,6% έναντι 6,5%). Στη συνέχεια αναφέρουμε ορισμένες διαφοροποιήσεις με βάση τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων (βλ. πίνακες ΠΠ47 έως ΠΠ56):

- Το κόστος συμμετοχής αναφέρεται ως εμπόδιο σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ανέργους (66,0% έναντι 50,6% των αυτοαπασχολού-

Πίνακας 6: Εμπόδια για συμμετοχή (τρεις επιλογές)

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Κόστος συμμετοχής	54,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	23,8
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	17,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	16,6
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	16,5
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	9,5
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να παρακολουθήσω	9,1
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	6,8
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	5,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	4,8
Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης	3,1
Μπορώ να μάθω και με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	3,1
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,8
Είμαι πολύ μεγάλος/η πλέον για να μάθω	2,2
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	1,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,3
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,9
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια μου θυμίζουν το σχολείο	0,8
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,4
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,4

μενων/ελεύθερων επαγγελματιών/ιδιοκτητών μικρών επιχειρήσεων και 50,2% των μισθωτών), όσους δεν εποπτεύουν στην εργασία (57,3% έναντι 49,4%) και όσους δηλώνουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα (61,6% έναντι 48,4%).

- Η έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων αναφέρεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες (29,2% έναντι 15,6 των γυναικών), όσους έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 34 ετών και όσους δηλώνουν επαρκές οικογενειακό εισόδημα (28,1% έναντι 18,5%).
- Η έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών απαντάται συχνότερα ως εμπόδιο στις γυναίκες (23,7% έναντι 13,8% των ανδρών), ενώ οι ερωτώμενοι που έχουν περισσότερα από δύο παιδιά αντιμετωπίζουν το πρόβλημα σε οξύτερο βαθμό (ένα παιδί: 33,0%, δύο παιδιά: 39,5%, περισσότερα των δύο: 64,2%).
- Η έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης συναντάται περισσότερο στις μεγάλες πόλεις της επαρχίες (Αθήνα: 15,1%, Θεσσαλονίκη: 15,4%, Πάτρα: 21,7, Ηράκλειο: 18,3%, Λάρισα: 19,3%), ενώ όσο ανεβαίνει το επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης τόσο μειώνεται η αναφορά στο συγκεκριμένο εμπόδιο (κατώτερη: 21,2%, μέση: 17,2%, μεταλυκειακή/ανώτερη: 17,9%, ανώτατη: 12,8%).
- Το εκπαιδευτικό επίπεδο διαφοροποιεί τη συχνότητα εμφάνισης και σε ορισμένα άλλα εμπόδια (βλ. και πίνακα ΠΠ43). Ειδικά οι απόφοιτοι κατώτερης εκπαίδευσης αναφέρουν σε μεγαλύτερο βαθμό εμπόδια όπως: «αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου», «αρκετά έχω μάθει έως τώρα», «είμαι πολύ μεγάλος για να μάθω πλέον», «δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο» - δηλαδή κυρίως εμπόδια που εντάσσονται στην κατηγορία των προδιαθετικών. Επίσης, σημειώνουμε ότι οι απόφοιτοι κατώτερης και μέσης εκπαίδευσης αναφέρουν τη μη χορήγηση βεβαίωσης παρακολούθησης ως εμπόδιο, ενώ επίσης αναφέρονται και στο γεγονός ότι το περιεχόμενο των προγραμμάτων δεν εναρμονίζεται με τα τυπικά και ουσιαστικά τους προσόντα.

Όπως παρατηρούμε από τα δεδομένα του πίνακα 7, όταν οι ερωτώ-

μενοι καλούνται να δηλώσουν ένα και μόνο εμπόδιο, το κόστος συμμετοχής επιλέγεται περίπου από τους μισούς, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση (πίνακας 6). Γενικότερα, κατά τον βαθμιαίο περιορισμό διατηρείται η ίδια σειρά κατάταξης των εμποδίων και είναι αξιοσημείωτο ότι ούτε ένα εμπόδιο προδιαθετικού τύπου δεν απαντάται και στις τρεις κατατάξεις πάνω από τη δέκατη θέση. Τα περισσότερα εμπόδια είναι θεσμικού τύπου και μάλιστα οι παράγοντες που εμποδίζουν τη συμμετοχή κυρίως συνδέονται με το κόστος, την ποιότητα και τις συνθήκες υλοποίησης, την ελλιπή ενημέρωση για τη διεξαγωγή των προγραμμάτων – ενώ η έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων και φροντίδας των παιδιών είναι τα δύο καταστασιακού τύπου εμπόδια που αναφέρονται περισσότερο, ειδικά όταν επιλέγονται τρεις ή ένας παράγοντες.

Αν και δεν είναι εφικτό, όπως και στην περίπτωση των λόγων συμμετοχής, να γίνει άμεση σύγκριση με τα δεδομένα των προηγούμενων ερευνών στον ελληνικό χώρο, παρατηρούμε ότι σε μεγάλο βαθμό παρουσιάζονται αξιοσημείωτες αναλογίες. Στην έρευνα της ΕΣΥΕ (2007) εντοπίζονται κυρίως οι οικογενειακές υποχρεώσεις, αλλά και η δυσκολία συνδυασμού της εκπαίδευσης με το ωράριο της εργασίας. Στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας (2010) αναφέρονται κυρίως η έλλειψη χρόνου λόγω οικογενειακών και εργασιακών υποχρεώσεων, η απόσταση του τόπου υλοποίησης και η έλλειψη προγραμμάτων που να καλύπτουν τις ανάγκες των ερωτώμενων. Το κόστος συμμετοχής δεν συγκεντρώνει υψηλά ποσοστά στις δύο αυτές έρευνες και ενδεχομένως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι εντοπίζεται σε τόσο υψηλό βαθμό στα δεδομένα της παρούσας έρευνας λόγω της τρέχουσας οικονομικής συγκυρίας.

Προκειμένου να διερευνηθούν περαιτέρω οι συνθήκες οι οποίες θα μπορούσαν λειτουργήσουν θετικά στην κατεύθυνση της άρσης των αναφερόμενων εμποδίων, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να επιλέξουν ορισμένους παράγοντες που θα τους διευκόλυναν στην παρακολούθη-

Πίνακας 7: Εμπόδια για συμμετοχή (μία επιλογή)

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Κόστος συμμετοχής	46,9
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	11,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	8,5
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,9
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	4,9
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	3,3
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να παρακολουθήσω	3,2
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	2,1
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	2,0
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	1,9
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,8
Μπορώ να μάθω και με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,2
Είμαι πολύ μεγάλος/η πλέον για να μάθω	1,0
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,8
Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,5
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,4
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια μου θυμίζουν το σχολείο	0,3
Άλλο	0,3
ΔΑ	2,1

ση προγραμμάτων - με τη δυνατότητα να σημειώσουν τρεις επιλογές (βλ. πίνακα 8, καθώς και πίνακες ΠΠ67 έως ΠΠ76).

Πίνακας 8: Παράγοντες που διευκολύνουν τη συμμετοχή

Λόγοι	Ποσοστό (%)
Βελτίωση του μισθού	39,3
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	27,3
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	26,9
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	23,4
Διευκολύνσεις από την εργασία	23,3
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	17,2
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	9,9
Άλλο	3,4

Όπως παρατηρούμε με βάση τα στοιχεία των πινάκων 8 και ΠΠ67 έως και ΠΠ76:

- Η βελτίωση των απολαβών είναι ο σημαντικότερος παράγοντας για τους ερωτώμενους, το εύρημα αυτό ίσως θα μπορούσε να συνδεθεί αφενός με το βασικότερο εμπόδιο (κόστος συμμετοχής), αλλά και με την αναγνώριση και πιστοποίηση των προγραμμάτων. Η πιστοποίηση από το πρόγραμμα, όταν δεν τίθεται υπό τη μορφή της βεβαίωσης συμμετοχής, αλλά υπό την έννοια της αναγνώρισης των προσόντων που αποκτήθηκαν αναφέρεται από έναν στους τέσσερις ερωτώμενους ως σημαντικό στοιχείο.
- Οι συμμετέχοντες αναφέρονται και πάλι στην ποιότητα υλοποίησης των προγραμμάτων (21,3%) σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς που δεν έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα (12,9%).
- Οι άνεργοι ενδιαφέρονται σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους εργαζόμενους για την αναγνώριση των προσόντων που αποκτούν με την παρακολούθηση (άνεργοι: 31,8%, ελεύθεροι επαγγελματίες/ιδιοκτήτες επιχειρήσεων: 16,2% και μισθωτοί: 22,7%), ενώ οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων ζητούν προγράμματα με τη μέθοδο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε μεγα-

λύτερο βαθμό από τις άλλες δύο κατηγορίες (37,3% έναντι 22,7% των μισθωτών και 24,2% των ανέργων).

- Όσοι εποπτεύουν άλλους εργαζόμενους δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις διευκολύνσεις από την εργασία (26,2% έναντι 21,9) και στη διεξαγωγή προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (31,2% έναντι 24,7%) και λιγότερη στη βελτίωση του μισθού (33,2% έναντι 42,5% όσων δεν εποπτεύουν άλλους).
- Οι γυναίκες αναφέρουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες τις υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών (15,2% έναντι 6,4%) και τη βελτίωση του μισθού (45,3% έναντι 35,3%). Το τελευταίο επιλέγεται σε υψηλότερο ποσοστό και από όσους έχουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα (46,0% έναντι 33,4%).
- Η βελτίωση του μισθού παρουσιάζεται σε υψηλότερα ποσοστά σε όσους έχουν ολοκληρώσει κατώτερη εκπαίδευση (50,6%), ενώ βαθμιαία τα ποσοστά αυτά μειώνονται όσο ανεβαίνει το επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης (45,65%, 38,1% και 27,6% για τις τρεις επόμενες βαθμίδες). Επίσης, όσοι έχουν ολοκληρώσει την ανώτατη εκπαίδευση ζητούν σε μεγαλύτερο βαθμό προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (32,3%) σε σχέση με τις άλλες βαθμίδες (29,2%, 23,3% και 20,5% κατά φθίνουσα σειρά για τις τρεις επόμενες βαθμίδες).

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, τα εμπόδια που επισημαίνονται από τους ερωτώμενους είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα του ποσοτικού μέρους της έρευνας, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ερωτώμενοι δεν προσδιόρισαν κάποιο άλλο εμπόδιο από αυτά που αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο της έρευνας. Όπως και στην περίπτωση των κινήτρων, η πρώτη ερώτηση που έθεταν οι ερευνητές δεν υπονοούσε κάποιο από τα εμπόδια που έχουν περιληφθεί στην έρευνα - οι ερωτώμενοι καλούνταν να διατυπώσουν τον λόγο που εκείνοι θεωρούσαν σημαντικότερο (λ.χ. «ποιοί λόγοι, καταστάσεις ή συνθήκες σε εμποδίζουν να συμμετέχεις σε κάποια σεμινάρια που θα ήθελες να παρακολουθήσεις;»).

Οι περισσότερες αναφορές (συγκεκριμένα 13, ήτοι: Σ1, Σ3, Σ7, Σ8,

Σ11, Σ12, Σ14, Σ15, Σ16, Σ20, Σ21 και Σ22) συνδέονται με το κόστος, ενώ ακολουθεί η έλλειψη χρόνου (8 αναφορές, ήτοι: Σ2, Σ4, Σ5, Σ9, Σ13, Σ17, Σ18 και Σ19). Σημειώνουμε ότι στην περίπτωση της έλλειψης χρόνου, οι ερωτώμενοι στη συνέχεια προσδιόριζαν τον παράγοντα που προκαλούσε αυτή την έλλειψη (κυρίως εργασία ή φύλαξη παιδιών). Η φροντίδα των παιδιών ως πρώτη απάντηση είχε μια αναφορά (Σ6), ενώ μία αναφορά είχε και το αντικείμενο του προγράμματος (Σ10: «θα με εμπόδιζε ένα αντικείμενο το οποίο δεν θα με ενδιέφερε καθόλου»).

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας θεωρούμε σημαντικό να παραθέσουμε τα ευρήματα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις αναφορικά με τα τρία ειδικά ζητήματα στα οποία είχαμε αναφερθεί στο μεθοδολογικό μέρος (σημασία του πιστοποιητικού / βεβαίωσης, στοιχεία ποιότητας και ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων στην περίοδο της κρίσης). Για το πρώτο ζήτημα τα στοιχεία που θα παρατεθούν στη συνέχεια προέκυψαν από τις ερωτήσεις που αφορούσαν τη σημασία του πιστοποιητικού ως κινήτρου αλλά και τη λειτουργία του ως εμποδίου στην περίπτωση που δεν προβλέπεται χορήγηση πιστοποιητικού. Η γενική τάση είναι πως για τους περισσότερους η χορήγηση πιστοποιητικού δεν θεωρείται ως ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τις επιλογές παρακολούθησης προγραμμάτων. Συγκεκριμένα οι απαντήσεις των ερωτώμενων εντάσσονται στις παρακάτω κατηγορίες:

(α) Δεν δίνεται καμιά απολύτως σημασία στη χορήγηση του πιστοποιητικού, η έμφαση δίνεται αποκλειστικά στην απόκτηση ουσιαστικών προσόντων (10 αναφορές εν των οποίων οι 5 είναι από ελεύθερους επαγγελματίες, οι 4 από μισθωτούς και μία από άνεργη: Σ2, Σ4, Σ6, Σ8, Σ9, Σ15, Σ16, Σ17, Σ19, Σ22), ενώ σε 2 περιπτώσεις (Σ1 και Σ3) η απόκτηση πιστοποιητικού λειτουργεί ως επικουρικό κίνητρο, με πρωτεύον και καθοριστικό κίνητρο την απόκτηση ουσιαστικών προσόντων και το να μαθαίνει κανείς καινούργια πράγματα:

> «Δηλαδή αν και πλέον στη ζωή το πτυχίο, το χαρτί είναι απαραίτητο, για εμένα δεν είμαι άνθρωπος που θα με ενδιέφερε να κάνω κάτι τέτοιο.

Θα με ενδιέφερε το πρόγραμμα, να μάθω κάτι. Το πιστοποιητικό όχι.» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

«Νομίζω ότι όσο μεγαλώνουμε δεν κυνηγάμε τα χαρτιά και τα πιστοποιητικά, δηλαδή καλό είναι όταν παρακολουθεί κάποιος να πάρει ένα πιστοποιητικό αλλά δεν είναι αυτοσκοπός…» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

«Προτιμώ να πάω στα μαθήματα και να μάθω κάτι, παρά να πάρω το χαρτί.» (γυναίκα μισθωτή, σμ.)

«Όχι, όχι γιατί ποτέ δεν έκανα σεμινάρια…, δηλαδή ποτέ δεν ήταν ο μοναδικός λόγος που έκανα τα σεμινάρια που με ενδιέφεραν η πιστοποίηση αυτή καθεαυτή. Σίγουρα όμως είναι επιθυμητό να το έχεις να το δείξεις, για να μπορείς να αποδείξεις ότι εγώ έχω κάνει και αυτό. Επιθυμητό αλλά όχι και 100% απαραίτητο για εμένα προσωπικά.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

(β) Σε 6 περιπτώσεις (Σ10, Σ11, Σ12, Σ13, Σ14, Σ21, εκ των οποίων 4 άνεργοι) το πιστοποιητικό θεωρείται απαραίτητο, ωστόσο και εδώ δεν καταγράφεται ως ο μοναδικός λόγος για τη συμμετοχή:

«Είναι χρήσιμο σίγουρα γιατί μπορεί να σου εξασφαλίσει μια θέση είτε σε έναν διαγωνισμό του Δημοσίου που να χρειάζεται αυτό το πιστοποιητικό, όπως μου έχει τύχει, είτε γενικότερα μια θέση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα…» (άνδρας, άνεργος, σμ.)

«Ναι το θεωρώ (σημ.: σημαντικό). Για να βλέπει ο κόσμος που έρχεται στο κατάστημα ότι παρακολουθώ σεμινάρια, μετράει πολύ αυτό. Μετράει, γι' αυτό το κορνιζάρω.» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, , δσ.)

«Ναι και γι αυτό θα το έκανα. Θεωρώ ότι όσα περισσότερα πιστοποιητικά υπάρχουν σε βοηθάνε να βρεις μια δουλειά στο μέλλον πιο εύκολα.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

(γ) Σε 3 περιπτώσεις (Σ5, Σ7, Σ20) είναι επιθυμητό το πιστοποιητικό καθώς οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι στη χώρα μας είναι απαραίτητο για την εξεύρεση εργασίας ή την εξέλιξη στο εργασιακό χώρο, ενώ σε μία μόνον περίπτωση (Σ18) το πιστοποιητικό θεωρείται σημαντικότερο από τα ουσιαστικά προσόντα:

«… είναι πολύ σημαντικό για το βιογραφικό να υπάρχουν οι βεβαιώσεις.» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

«Δεν ήταν το πρώτο κίνητρο. Δηλαδή θα ήθελα…, ήταν πάντα επιθυμητή η πιστοποίηση ότι το έχω παρακολουθήσει γιατί ποτέ δεν ξέρεις πού θα σου χρειαστεί.. Δηλαδή καλό είναι από τη στιγμή που το βάζεις στο βιογραφικό να έχεις και το αντίστοιχο χαρτί που το πιστοποιεί.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

«…μπορεί κάποιος να τα έχει ξεχάσει όλα, μόνον με την ένδειξη του χαρτιού θα του ανοίξουν οι πόρτες. Άρα το πιστοποιητικό είναι πολύ πιο δυνατό από τη γνώση.» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

Από τα ευρήματα των συνεντεύξεων προκύπτει ότι ο βασικότερος από τους παράγοντες που συγκροτούν, κατά την αντίληψη των υποκειμένων της έρευνας, την ποιότητα στην εκπαίδευση ενηλίκων είναι οι εκπαιδευτές, καθώς εντοπίζονται 18 αναφορές στα προσόντα και το ρόλο τους. Από 10 αναφορές εντοπίζονται για την ανταπόκριση του περιεχομένου του προγράμματος στις ανάγκες των συμμετεχόντων και τον χώρο εκπαίδευσης, ενώ από 2 αναφορές για τον εξοπλισμό και το εκπαιδευτικό υλικό. Αξιοσημείωτο θεωρούμε ότι 2 από τους ερωτώμενους αναφέρονται στη σημασία της βιωματικής προσέγγισης, της αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων και της σχέσης εκπαιδευτή – εκπαιδευομένων:

«Το νόημα είναι η εκπαίδευση να γίνεται βιωματική, να μπορεί δηλαδή το άτομο πραγματικά να καταλαβαίνει και να αναπτύσσεται η δεξιότητά του μέσα από ένα interaction με τους εκπαιδευτές. Αλλιώς πιστεύω ότι δεν έχει νόημα. Και ακριβώς επειδή μιλάμε για σεμινάρια και όχι για ένα ιδιαίτερο, μαθαίνουμε και από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Δηλαδή να είναι ανοιχτό και στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στους συμμετέχοντες.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

«Αυτό που έχει το σεμινάριο όμως είναι η διαδραστικότητα. Δηλαδή ότι θα μπορέσεις να ρωτήσεις κάποια πράγματα. Ένα βιβλίο δεν μπορείς να το ρωτήσεις ή μια ιστοσελίδα δεν μπορείς να τη ρωτήσεις. Οπότε αυτό είναι ένα στοιχείο των σεμιναρίων που πάντα θεωρούσα ως πολύ θετικό.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

Τέλος, όσον αφορά τη σημασία που αποδίδεται στην εκπαίδευση ενηλίκων, αλλά και την ενδεχόμενη συμβολή της στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης, από τις τοποθετήσεις στις συνεντεύξεις προκύπτει πως οι ερωτώμενοι αφενός τοποθετούνται θετικά και αφετέρου εκτιμούν ότι η εκπαίδευση ενηλίκων μπορεί να συμβάλει στην άμβλυνση των συνεπειών της κρίσης και τη διαμόρφωση μιας διεξόδου από αυτήν. Αναλυτικά, οι απαντήσεις[21] μπορούν να ενταχθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

(α) Σχεδόν οι μισοί από τους ερωτώμενους θεωρούν ότι ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι σημαντικός και η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί μια διέξοδο στην τρέχουσα περίοδο (10 αναφορές: Σ1, Σ3, Σ5, Σ6, Σ8, Σ10, Σ16, Σ17, Σ19, Σ20, Σ21, δηλ. 4 μισθωτοί, 2 ελεύθεροι επαγγελματίες και 2 άνεργοι). Μάλιστα, σε αρκετές από αυτές τις αναφορές επενδύονται στην εκπαίδευση ενηλίκων υψηλές προσδοκίες, αλλά και απαιτήσεις:

> «Θεωρώ ότι η γνώση είναι η τροφή του μυαλού. Αυτό το πιστεύω… ο άνθρωπος ψάχνει να βρει διεξόδους να φύγει από όλη αυτή την κατάσταση, παρά να κάθεται σπίτι και να είναι εκεί και να κλαίει τη μοίρα του, καλύτερα να βρει και άλλες διεξόδους.» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

> «…να συνεχίσει να κάνει ο καθένας αυτό που μπορεί μόνος του, αλλά και να παρακολουθεί κάποια πράγματα που τον πάνε παραπέρα. Οπωσδήποτε όμως, δηλαδή δεν το διαπραγματευόμαστε.» (άνδρας, μισθωτός, σμ.)

> «Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες κρίσης και ανασφάλειας… μάλλον αυξάνεται ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων. Ο ρόλος, λοιπόν, της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι πολύ σημαντικός κυρίως γιατί τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε σήμερα είναι πολύ οξυμένα και δυστυχώς ο τρόπος με τον οποίο τα αντιμετωπίζουμε είναι απαράδεκτος. Η εκπαίδευση σίγουρα θα βοηθούσε στο να αλλάξουμε αντιμετώπιση και τρόπο σκέ-

21. Η ερώτηση, που ήταν η τελευταία της συνέντευξης, διατυπώθηκε ως εξής: «στη σημερινή περίοδο της κρίσης πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης και κατάρτισης ενηλίκων».

ψης και αντίληψης των πραγμάτων. Θα διαμόρφωνε καλύτερα τα κριτήριά μας.» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

«Αλλά γενικά πιστεύω ότι όσο σε πιο δύσκολη κατάσταση βρίσκονται οι άνθρωποι, σε μεγαλύτερη κρίση, ανασφάλεια, κλπ τόσο πιο σημαντικό είναι να μορφώνονται για πολλούς λόγους. Πρώτον γιατί κρατιούνται ζωντανοί έτσι. Αν είναι άνεργος κάποιος είναι πολύ καλύτερο να πάει να κάνει ένα σεμινάριο επιμορφωτικό από το να καθίσει σπίτι του. Ψυχολογικά τον βοηθά πάρα πολύ. Στην πραγματικότητα επίσης του δίνει περισσότερα εφόδια έτσι ώστε αν χρειαστεί να ψάξει να βρει μια άλλη δουλειά να μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτές τις γνώσεις. Οπότε θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντικό γενικά και ειδικά σε αυτές τις περιόδους κρίσης.» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

«Θεωρώ ότι σε περιόδους κρίσης η εκπαίδευση ενηλίκων είναι πάρα πολύ σημαντική… Στις περιόδους κρίσης το αρνητικό είναι ότι ο άνθρωπος επειδή πιστεύει ότι δεν πρόκειται να πάει τίποτε καλύτερα, απογοητεύεται. Πρέπει πάντα να θεωρείς και είναι σίγουρο ότι τα πράγματα θα φτιάξουν, κύκλος είναι θα γυρίσει δηλαδή δεν υπάρχει περίπτωση. Πρέπει λοιπόν, εσύ να είσαι έτοιμος, εξοπλισμένος ώστε με το που θα καλυτερεύσουν τα πράγματα να είσαι σε θέση αμέσως να καταφέρεις αυτό που θες. Και σε βοηθάει να ολοκληρωθείς σαν άνθρωπος και σε βοηθάει να αντιμετωπίσεις τις όποιες δυσκολίες υπάρχουν.» (γυναίκα, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

«Τώρα να καθόμαστε παθητικά, ειδικά τώρα στις εποχές που τα επίπεδα της ανεργίας έχουν ανέβει πάρα πολύ, να καθόμαστε παθητικά και να μην κάνουμε τίποτε και να μην ασχολούμαστε με κάτι δημιουργικό ή τουλάχιστον κάτι το οποίο να μας ενδιαφέρει έστω και λίγο, το θεωρώ λάθος, τουλάχιστον λάθος.» (άνδρας, άνεργος, σμ.)

«Εγώ νομίζω ότι οι περίοδοι των κρίσεων είναι οι καταλληλότερες περίοδοι για να προετοιμαστείς για την περίοδο μετά την κρίση, δηλαδή θεωρώ ότι τότε είναι που κάνεις τα σεμινάρια, τότε μαθαίνεις καινούργια πράγματα, τότε αναπτύσσεσαι…» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

«Ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων πιστεύω ότι είναι αυτός της μείωσης τα ανασφάλειας των ίδιων των ενηλίκων. Δηλαδή θέλω να πω ότι η

διά βίου μάθηση ίσως είναι πλέον το μοναδικό όπλο του εργαζόμενου ενάντια στην ανεργία.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

(β) Παραπλήσιες είναι οι απόψεις που εντοπίζονται σε 6 αναφορές (Σ2, Σ11, Σ14, Σ15, Σ18, Σ22) όμως εδώ η έμφαση δίνεται μόνον στην απόκτηση επιπλέον προσόντων, μάλιστα σε 3 από αυτές τις περιπτώσεις προβάλλεται η εικόνα ενός ακραίου ανταγωνισμού για την απόκτηση θέσης εργασίας ή τη διατήρηση της ήδη υπάρχουσας.

«Θα μπορούσε να μου προσφέρει κάποιο επιπλέον εφόδιο.» (γυναίκα, άνεργη, σμ.)

«Εάν εσύ δεν έχεις τη διάθεση να εξελιχθείς πάνω στον τομέα σου σίγουρα θα υπάρχει κάποιος άλλος που είναι ήδη εξελιγμένος και οι εταιρείες πλέον θα προτιμήσουν αυτόν που έχει ήδη κάποια γνώση, οπότε και εμείς πρέπει να προλαβαίνουμε τα γεγονότα. Αν θέλουμε να διατηρήσουμε τις δουλειές μας.» (γυναίκα, μισθωτή, σμ.)

«Στις σημερινές εποχές επειδή ακριβώς πρέπει να γίνεσαι πιο ανταγωνιστικός γιατί υπάρχουν λιγότερες εργασίες…» (άνδρας, ελεύθ. επαγγελματίας, σμ.)

(γ) Μια άλλη κατηγορία απαντήσεων είναι εκείνη στην οποία οι απόψεις για την εκπαίδευση ενηλίκων είναι μεν θετικές, αλλά θεωρείται ότι δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική στο πλαίσιο της παρούσας συγκυρίας (4 αναφορές: Σ4, Σ7, Σ9, Σ12).

«Σημαντική είναι η εκπαίδευση, αλλά έτσι όπως είναι η κατάσταση τώρα, ότι γνώσεις και να έχεις, ότι εκπαίδευση και να έχεις, έχομε φτάσει στο σημείο να μην μετράει ούτε το πτυχίο, ούτε τίποτα. Ούτε γνώσεις, ούτε τίποτα. Σε άλλες εποχές θα σου έλεγα ναι. Τώρα δεν ισχύει τίποτα.» (άνδρας, μισθωτός, δσ.)

«Τώρα, σε συνθήκες κρίσης σίγουρα δεν είναι ο μόνος παράγοντας και δεν μπορεί να σου εξασφαλίσει ότι κάνοντας ένα άψογο σεμινάριο, ακόμα και σε αντικείμενο που αποδεδειγμένα έχει ζήτηση τη συγκεκριμένη περίοδο, δεν εξασφαλίζεις κάτι.» (άνδρας, μισθωτός, σμ.)

Έχοντας ολοκληρώσει την παρουσίαση των δεδομένων του ποσοτικού και ποιοτικού μέρους της έρευνας, όσον αφορά τα ποσοστά συμ-

μετοχής αλλά και τα κίνητρα και τα εμπόδια, στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε τη συνεκτίμηση των ευρημάτων και τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής, αλλά και των γενικών συμπερασμάτων.

Κεφάλαιο 5
Συμπεράσματα και Προτάσεις

5.1. Συζήτηση και συνεκτίμηση των ευρημάτων

Όπως έχει αναφερθεί η παρούσα έρευνα είναι η πρώτη στον ελληνικό χώρο όπου διερευνώνται ταυτόχρονα τα ποσοστά συμμετοχής, τα κίνητρα και τα εμπόδια με ποσοτική και ποιοτική προσέγγιση. Υπό την έννοια αυτή η συνεκτίμηση των επιμέρους ευρημάτων της έρευνας μεταξύ τους, αλλά και με τα αντίστοιχα άλλων ερευνών, καθώς επίσης και με τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που κατά καιρούς έχουν προταθεί για τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, έχει ιδιαίτερη σημασία. Προφανώς, τόσο τα δεδομένα, όσο και οι ερμηνείες που επιχειρούνται εδώ είναι αναγκαίο να εξεταστούν υπό το πρίσμα ορισμένων περιορισμών που ενδεχομένως υπεισήλθαν στη διερεύνηση του αντικειμένου της έρευνας. Για παράδειγμα, ορισμένα από τα ευρήματα της έρευνας πιθανόν να επηρεάζονται από τις συνέπειες της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που εκδηλώθηκε κατά την περίοδο συλλογής των δεδομένων. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από τη μείωση της προσφοράς επιδοτούμενων προγραμμάτων αλλά και από την περιστολή των δαπανών των επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα οι συνέπειες της κρίσης πιθανώς να είχαν αντίκτυπο στις απόψεις και αντιλήψεις των υποκειμένων της έρευνας αναφορικά με τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής.

Η εξέλιξη των ποσοστών συμμετοχής

Όσον αφορά τα ποσοστά συμμετοχής, τα δεδομένα της έρευνας είναι συμβατά με τα αντίστοιχα άλλων ερευνών κατά το παρελθόν. Η συμμε-

τοχή των ενηλίκων εκπαιδευομένων στη διά βίου εκπαίδευση στην Ελλάδα κινείται σε πολύ χαμηλά ποσοστά σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσον όρο (ΕΕ-15, ΕΕ-25 και ΕΕ-27). Ποσοστό μόλις 15,9% των ερωτηθέντων αναφέρει ότι συμμετείχε σε κάποιο πρόγραμμα σχετικό με το επάγγελμα κατά το 2011, ενώ το ποσοστό συμμετοχής σε προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων ανέρχεται σε 9,2%. Με δεδομένο ότι ποσοστό 3,6% συμμετείχε και στους δύο τύπους προγραμμάτων, το ποσοστό συμμετοχής υπολογίζεται σε **21,5%**. Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 4.1, τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η Ελλάδα καταγράφει μια σημαντική υστέρηση σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και κατατάσσεται στις τρεις τελευταίες θέσεις στην ΕΕ-27. Επίσης, σημαντικό στοιχείο είναι η υστέρηση των ποσοστών συμμετοχής στη γενική εκπαίδευση ενηλίκων, έναντι εκείνων της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης.

Θεωρούμε όμως αναγκαίο τα ευρήματα, τόσο της παρούσας όσο και άλλων ερευνών, να προσεγγιστούν με βάση την ιστορική διαδρομή του θεσμού και κυρίως με βάση τις εξελίξεις της τελευταίας τριακονταετίας. Η έλλειψη αντίστοιχων δεδομένων για ένα σημαντικό μέρος αυτής της περιόδου (έως περίπου τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας) δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή ασφαλών συγκρίσεων, αλλά μόνον μια προσεγγιστική απεικόνιση με βάση τα στοιχεία που μπορεί να εισφέρει η ιστορική έρευνα για τη συγκεκριμένη περίοδο. Όπως έχουμε αναφέρει, πριν από την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων λειτουργούσαν το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης, ένας μικρός αριθμός άλλων φορέων του δημόσιου τομέα και το δίκτυο των ιδιωτικών Κέντρων Ελευθέρων Σπουδών. Το 1980 αναφέρονται 63.589 συμμετοχές σε προγράμματα του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, ενώ στα αυτοχρηματοδοτούμενα προγράμματα του ΕΛΚΕΠΑ[22] αναφέρονται κατά το ίδιο έτος 3.200 συμμετοχές (Karalis & Vergidis, 2004).

22. Πέραν του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, το ΕΛΚΕΠΑ υπήρξε ο πλέον δραστήριος φορέας εκπαίδευσης ενηλίκων του δημόσιου τομέα διοργανώνοντας μεγάλο

Με δεδομένο ότι ο πληθυσμός της ηλικιακής ομάδας 20-64 με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ ανέρχεται σε 5.533.977 άτομα και ακόμη και με την παραδοχή ότι συμμετοχές και συμμετέχοντες ταυτίζονται, το καταγεγραμμένο ποσοστό του πληθυσμού που παρακολούθησε προγράμματα κατά το έτος 1980 δεν υπερβαίνει το 1,2%. Ακόμη και αν υποθέσουμε ότι σε όλους τους άλλους φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα υπήρξαν αντίστοιχοι ρυθμοί συμμετοχής (μια υπόθεση αρκετά αισιόδοξη με βάση τα στοιχεία για την ιστορική εξέλιξη του θεσμού), προκύπτει ότι στη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών η συντελεσθείσα πρόοδος είναι πραγματικά εντυπωσιακή, αφού το ποσοστό συμμετοχής περίπου *δεκαπλασιάζεται*. Για την περίοδο αυτή η Ελλάδα είναι μάλλον η μόνη χώρα του δυτικού κόσμου με τέτοια αύξηση στα ποσοστά συμμετοχής. Αρκεί να σημειωθεί ότι στη βιβλιογραφία αναφέρεται ως εντυπωσιακό το γεγονός πως η Φινλανδία *διπλασίασε* το ποσοστό συμμετοχής κατά την εικοσαετία 1980-2000 (UNESCO, 2010, σ. 62)[23]. Από την άποψη αυτή η απόσταση που διήνυσε η χώρα κατά την προαναφερθείσα περίοδο είναι πραγματικά πολύ μεγάλη και μπορεί να διατυπωθεί το συμπέρασμα ότι η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα σταδιακά εδραιώνεται.

Αυτή η πρόοδος θεωρούμε ότι ερμηνεύεται με βάση μια σειρά από παράγοντες και εξελίξεις της πρόσφατης περιόδου. Καταρχάς, η σημαντική αύξηση που σημειώνεται στην προσφορά προγραμμάτων μέσω των επιδοτούμενων δράσεων των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης, αλλά και η σταδιακή υιοθέτηση σε εθνικό επίπεδο των σχετικών ευρωπαϊκών πολιτικών, είναι ο βασικότερος παράγοντας. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να υποεκτιμηθεί η συνεισφορά θεσμών με διαχρονική και σε ορισμέ-

αριθμό καινοτομικών προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, έως και το 1997 οπότε και ανεστάλη η λειτουργία του.

23. Προφανώς είναι αναγκαίο να συνυπολογιστεί και το σημείο εκκίνησης που επηρεάζει και το περιθώριο βελτίωσης για ορισμένες χώρες (για παράδειγμα σε χώρες με ποσοστά της τάξης του 70% δεν είναι δυνατόν να παρατηρηθούν τέτοιας κλίμακας αλλαγές). Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση η αύξηση για την Ελλάδα παραμένει εντυπωσιακή.

νες περιπτώσεις με εμβληματική παρουσία στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα και η όλη ανάπτυξη της εκπαίδευσης ενηλίκων να αποδοθεί μονοδιάστατα σε επείσακτες πολιτικές. Έχουμε και αλλού αναφέρει (βλ. Καραλής, 2010) ότι η παρουσία του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, ειδικά κατά την περίοδο 1982-1987, συνέτεινε όχι μόνον στην ποσοτική επέκταση αλλά και στην ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η Λαϊκή Επιμόρφωση συνδύαζε την κινηματική διάσταση της εκπαίδευσης ενηλίκων και τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού, με την εγκόλπωση πρωτοποριακών για τη χώρα επιστημονικών προσεγγίσεων (όπως: κριτική παιδαγωγική, εκπαίδευση εκπαιδευτών, διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών, αξιολόγηση). Άλλωστε η ιστορική έρευνα έχει δείξει ότι το αποτύπωμα της Λαϊκής Επιμόρφωσης έχει εγγραφεί στη συλλογική συνείδηση και ότι ο βαθμός απήχησης της παρέμβασής της σε εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους διατηρείται σε υψηλά επίπεδα ακόμη και μετά δέκα ή είκοσι έτη (βλ. ενδεικτικά: Καραλής, 2002· Ιωσηφίδου, 2005).

Στη συνέχεια, η ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, ο πολλαπλασιασμός των δραστηριοτήτων των οργανισμών εκπαίδευσης ενηλίκων και οι διαδικασίες πιστοποίησής τους, η διαρκώς αναβαθμιζόμενη και διευρυνόμενη παρουσία των ερευνητικών ινστιτούτων των κοινωνικών εταίρων στο πεδίο της διά βίου μάθησης, η ανάπτυξη της οικείας επιστημονικής κοινότητας, η εκπαίδευση περίπου 15.000 εκπαιδευτών συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, η ίδρυση επιστημονικής ένωσης (Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων), η διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων για τη διά βίου μάθηση, αλλά και η λειτουργία φορέων της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων (Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας και Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων), είναι οι βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην εδραίωση του θεσμού και τη σταδιακή αύξηση της αποδοχής του από την ελληνική κοινωνία. Ουσιαστικά πρόκειται για σταδιακές μεταβολές στους παράγοντες που επισημαίνει ο Κόκκος για την ερμηνεία της ισχνής συμμετοχής

των Ελλήνων στη διά βίου μάθηση (βλ. ενότητα 1.3) και οι οποίες οδηγούν στη βαθμιαία αύξηση της συμμετοχής των πολιτών σε εκπαιδευτικά προγράμματα και επομένως στη διεύρυνση της αποδοχής του θεσμού.

Αυτή η τάση εδραίωσης και ανάπτυξης χαρακτηρίζεται ως ανοδική, παρά το γεγονός ότι τα ποσοστά συμμετοχής εξακολουθούν να κινούνται σε χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορούν και ορισμένα άλλα ευρήματα: για παράδειγμα σε όλες τις πρόσφατες σχετικές έρευνες το ποσοστό αυτών που δηλώνουν ότι συμμετείχαν κάποια στιγμή σε πρόγραμμα κυμαίνεται στο 50% (στην παρούσα έρευνα: 50,9%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το 2000 ανερχόταν σε 19% (βλ. και ενότητα 1.3), δηλαδή την τελευταία δεκαετία έχει υπερδιπλασιαστεί ο αριθμός αυτών που συμμετείχαν σε πρόγραμμα. Ακόμη, χρησιμοποιώντας ως βάση σύγκρισης τα ποσοστά των ερευνών της Eurostat ο Καραντινός έχει διατυπώσει το συμπέρασμα (2010, σ. 46) ότι μεταξύ των ετών 2000 και 2006 το ποσοστό συμμετοχής περίπου διπλασιάζεται, ενώ μεταξύ των ετών 1995 και 2006 υπερδιπλασιάζεται (αύξηση 111%).

Στα παραπάνω είναι αναγκαίο να συνυπολογιστούν οι θετικές απόψεις για το ρόλο της εκπαίδευσης ενηλίκων που αναδύονται από τις συνεντεύξεις της έρευνας (βλ. ενότητα 4.3) και μάλιστα το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτώμενων φαίνεται να επενδύει υψηλές προσδοκίες στο θεσμό ιδιαίτερα υπό τις παρούσες συνθήκες της οικονομικής κρίσης. Το εύρημα αυτό αποτυπώνεται και στα ποσοτικά δεδομένα της έρευνας, αφού ποσοστό 68,1% των ερωτώμενων διατυπώνει την επιθυμία να συμμετάσχει σε πρόγραμμα κατά το επόμενο έτος. Από θεωρητική άποψη, το σχήμα των Rubenson και Desjardins φαίνεται να ερμηνεύει τις εξελίξεις στην εκπαίδευση ενηλίκων στη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία. Η αύξηση της προσφοράς προγραμμάτων, η διείσδυση των θεσμών διά βίου μάθησης και η συνακόλουθη διεύρυνση των ευκαιριών συμμετοχής (βλ. διάγραμμα 1 της ενότητας 2.2: «ευρείες δομικές συνθήκες» και «στοχευμένα μέτρα πολιτικής») συμβάλλουν

σε αυτό που οι Rubenson και Desjardins αποκαλούν «προσαρμογή των αξιών και της οπτικής» και εντέλει στη διεύρυνση της «περιορισμένης δράσης» (bounded agency) των ατόμων, η οποία και εκδηλώνεται με την απόφαση για συμμετοχή.

Οι ανισότητες κατά τη συμμετοχή

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στα θεωρητικά προλεγόμενα, ένα βασικό πεδίο έρευνας στις πολιτικές διά βίου μάθησης είναι εκείνο της εσωτερικής διάρθρωσης της συμμετοχής και της αποτύπωσης των χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων. Με άλλους όρους, το βασικό ερώτημα αυτής της περιοχής έρευνας, είναι το κατά πόσον η διά βίου μάθηση αφορά όλους τους πολίτες ή επιλεκτικά ορισμένες κοινωνικές ομάδες και ο βαθμός στον οποίο οι πολιτικές διά βίου μάθησης επιτυγχάνουν να αμβλύνουν τις ανισότητες που εισάγονται με βάση τη συμμετοχή στην τυπική εκπαίδευση ή άλλα χαρακτηριστικά (όπως το εισόδημα ή η εργασιακή κατάσταση). Στον λόγο των εθνικών και διεθνών φορέων διαμόρφωσης πολιτικής η διά βίου μάθηση εμφανίζεται ως το βασικό εργαλείο για την άμβλυνση αυτών των ανισοτήτων, αλλά από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας προκύπτει ότι αυτό δεν συμβαίνει (βλ. σχετικά κεφάλαιο 2), ενώ θεωρούμε ότι ιδιαίτερη σημασία έχει και η ένταση της αναπαραγωγής αυτών των ανισοτήτων. Στην ελληνική βιβλιογραφία, ο Βεργίδης έχει επανειλημμένα αναφερθεί εκτενώς στη συμβολή της διά βίου μάθησης και της εκπαίδευσης ενηλίκων στην όξυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων στην Ελλάδα και την αναπαραγωγή του διπόλου υποκεκπαίδευση – υπερεκπαίδευση (βλ. σχετικά: Βεργίδης, 1995· 2002· 2005α· 2005β· και στο Μουζέλης, 2012 - επιμ.). Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προφανώς δεν μπορεί να δοθεί μόνον με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, καθώς απαιτούνται αφενός συγκρίσιμα στοιχεία και αφετέρου διαχρονικές μελέτες της τάσης του φαινομένου – ωστόσο θεωρούμε ότι ακόμη και μία προσεγγιστική διερεύνηση έχει ιδιαίτερη αξία, καθώς όπως αναφέρθηκε συνιστά ένα από τα βασικά ερωτήματα για την έρευνα στον τομέα της διά βίου μάθησης.

Ο δείκτης που συνήθως χρησιμοποιείται στο μεγαλύτερο αριθμό των σχετικών ερευνών στη διεθνή βιβλιογραφία είναι η αναλογία μεταξύ των δύο άκρων της τυπικής εκπαίδευσης, δηλαδή των αποφοίτων δημοτικού σχολείου ή όσων δεν το έχουν ολοκληρώσει (στην παρούσα έρευνα: «κατώτερη εκπαίδευση») και των αποφοίτων ανώτατης εκπαίδευσης και μεταπτυχιακών σπουδών (εδώ: «ανώτατη εκπαίδευση»). Με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας η αναλογία [ανώτατη/κατώτερη] μεταξύ αυτών που δηλώνουν ότι έχουν κάποτε παρακολουθήσει πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων υπολογίζεται σε 2,36 (βλ. σχόλια ενότητας 4.1)[24]. Η αναζήτηση αυτής της αναλογίας στον γενικό πληθυσμό με βάση τα στοιχεία της απογραφής της ΕΣΥΕ, εισάγει προδήλως ορισμένες παραδοχές[25] και επομένως είναι ενδεικτική της τάσης άμβλυνσης ή όξυνσης των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Ο λόγος [ανώτατη/κατώτερη], με βάση αυτές τις παραδοχές, υπολογίζεται σε 0,25 γεγονός που σημαίνει ότι η συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων είναι περίπου 9 φορές μεγαλύτερη από εκείνη που αντιστοιχεί στο εκπαιδευτικό επίπεδο, ή με άλλους όρους μπορούμε να διατυπώσουμε το συμπέρασμα ότι η *συμμετοχή στη διά βίου μάθηση ουσιαστικά λειτουργεί ως ενισχυτής των εκπαιδευτικών ανισοτήτων*. Όπως έχει ήδη αναφερθεί απαιτούνται εκτενέστερες διερευνήσεις, συστηματικότερες αναλύσεις κοόρτης (cohort analysis), συνυπολογισμός της έντασης συμμετοχής και κυρίως διαχρονική μελέτη του φαινομένου μέσω επαναλαμβανόμενων ερευνών, όμως

24. Διαφοροποιήσεις εμφανίζονται και στην ένταση συμμετοχής αφού οι απόφοιτοι κατώτερης εκπαίδευσης παρακολουθούν 4,05 προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης μέσα στην πενταετία έναντι 6,02 των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης, οι απόφοιτοι κατώτερης εκπαίδευσης παρακολουθούν 3 προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων έναντι 5,29 των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης.

25. Ενδεικτικά: πρόκειται για στοιχεία της απογραφής του 2001, καθώς κατά την περίοδο συγγραφής της έκθεσης δεν είχαν ανακοινωθεί τα σχετικά στοιχεία για το 2011, το δείγμα της έρευνας είναι μέρος του γενικού πληθυσμού (βλ. μεθοδολογικό μέρος), ενώ οι ηλικιακές κατηγορίες δεν παρουσιάζουν απόλυτη σύμπτωση. Ωστόσο θεωρούμε ότι, ελλείψει των αναγκαίων στοιχείων, η έστω και προσεγγιστική μελέτη του φαινομένου έχει ιδιαίτερη αξία.

θεωρούμε ότι τα ευρήματα αυτής της έρευνας μπορούν να λειτουργήσουν ως σημείο εκκίνησης για ακριβέστερα και ασφαλέστερα συμπεράσματα, αλλά και για την εφαρμογή μέτρων πολιτικής στην κατεύθυνση της αναστροφής αυτής της τάσης.

Σε κάθε περίπτωση, η ανισοτική τάση συμμετοχής με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι σημαντική για τη χώρα μας, όμως θεωρούμε ότι έχει ιδιαίτερη σημασία τα παραπάνω ευρήματα να συγκριθούν με αντίστοιχα άλλων χωρών. Ο Rubenson (2001b, σ. 84) σημειώνει ότι σε ορισμένες χώρες οι ανισότητες κατά τη συμμετοχή με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι ιδιαιτέρως οξυμένες, ενώ σε άλλες περισσότερο ήπιες. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ η αναλογία αυτή είναι 16, ενώ στη Σουηδία 6 και στην Ολλανδία 5. Επομένως, από την άποψη αυτή οι ανισότητες πρόσβασης στην εκπαίδευση ενηλίκων και η διεύρυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων λόγω συμμετοχής σε προγράμματα στην Ελλάδα κινούνται περίπου στο μέσον των παραπάνω περιπτώσεων.

Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη συμμετοχή, και κυρίως αναφορικά με τις ενδεχόμενες ανισότητες που πιθανόν αυτή εισάγει, είναι ορατές ήδη από το 2011, με βάση τα ευρήματα της έρευνας. Συγκεκριμένα αν υπολογίσουμε τις αναλογίες (όπως και στην περίπτωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων), για όσους δηλώνουν ότι κάποια στιγμή κατά το παρελθόν συμμετείχαν σε πρόγραμμα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, θα παρατηρήσουμε ότι διαχρονικά μάλλον δεν εντοπίζονται ισχυρές ανισοτικές τάσεις με βάση άλλα χαρακτηριστικά εκτός του εκπαιδευτικού επιπέδου. Για παράδειγμα (βλ. ενότητα 4.1) , ο λόγος [άνδρες/γυναίκες] είναι 1,11, ο λόγος [επαρκές εισόδημα/ανεπαρκές εισόδημα] είναι 1,39 και ο λόγος [εργαζόμενοι που εποπτεύουν/εργαζόμενοι που δεν εποπτεύουν] είναι 1,37. Για το έτος 2011 οι αντίστοιχες τιμές είναι ελαφρώς ενισχυμένες για τις περιπτώσεις του φύλου και της θέσης στην ιεραρχία (1,23 και 1,46 αντίστοιχα), αλλά πλέον ανοίγει αρκετά η ψαλίδα συμμετοχής με βάση το εισόδημα: συγκεκριμένα, το 2011 ο λόγος [επαρ-

κές εισόδημα/ανεπαρκές εισόδημα] για αυτούς που παρακολουθούσαν είναι 1,84 έναντι 1,39 για την προηγούμενη περίοδο.

Επιπροσθέτως, είναι αναγκαίο να αναφερθεί πως όσοι βρίσκονται εντός της αγοράς εργασίας συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εκτός, αφού με βάση τα ευρήματα της έρευνας προκύπτει ότι οι αναλογίες [μισθωτοί/άνεργοι] και [αυτοαπασχολούμενοι/άνεργοι] είναι αντίστοιχα 2,6 και 1,8. Πιθανώς αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι κατά την περίοδο συλλογής των δεδομένων της έρευνας ήταν περιορισμένη η προσφορά επιδοτούμενων προγραμμάτων. Όμως, σε κάθε περίπτωση, η κατάσταση αυτή εισάγει μια επιπλέον διάκριση εις βάρος των εκτός της αγοράς εργασίας, αφού πέραν της αποστέρησης των δυνατοτήτων για εργασία και αξιοπρεπή διαβίωση, σημαντικός είναι και ο κίνδυνος απαξίωσης των προσόντων τους με αποτέλεσμα τη δυσχερέστερη ένταξή τους στην απασχόληση.

Ολοκληρώνοντας την εικόνα που προκύπτει από τη συνεκτίμηση των στοιχείων σχετικά με τη διάρθρωση της συμμετοχής, σημειώνουμε ότι τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την υπόθεση που έχει διατυπωθεί για σύνδεση της συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις και κοινωνικά δίκτυα με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση ενηλίκων (βλ. τη σχετική ανάλυση του Γουγουλάκη, ενότητα 2.2). Με βάση τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει για την περίπτωση της Ελλάδας ότι όσοι συμμετέχουν σε εθελοντικές οργανώσεις και συνδικάτα (όχι όμως και σε πολιτικά κόμματα), συμμετέχουν με περίπου διπλάσια ποσοστά σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων.

Κίνητρα και εμπόδια

Η συνεκτίμηση των δεδομένων αναφορικά με τα κίνητρα και τα εμπόδια θα κινηθεί σε δύο επίπεδα, αφενός είναι αναγκαίο να συνυπολογιστούν τα στοιχεία που προέκυψαν από τις διερευνήσεις ποσοτικού και ποιοτικού τύπου και αφετέρου να αντιπαραβληθούν σε ορισμένες περιπτώσεις τα στοιχεία που συνδέονται με έναν συγκεκριμένο παράγοντα.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση του πιστοποιητικού συμμετοχής είναι αναγκαία μια κατοπτρική ανάλυση προκειμένου να αναδειχθεί αν είναι συμβατές μεταξύ τους οι απαντήσεις των ερωτήσεων «για να αποκτήσω το πιστοποιητικό / βεβαίωση συμμετοχής» (ομάδα κινήτρων) και «δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης» (ομάδα εμποδίων). Επίσης, σημειώνουμε ότι από την ανάλυση των συνεντεύξεων προέκυψαν δύο σημαντικά για την έρευνα στοιχεία: πρώτον δεν εντοπίστηκε δυσκολία κατανόησης του περιεχομένου των ερωτήσεων για τα κίνητρα και τα εμπόδια και, δεύτερον, δεν προσδιορίζονται από τους ερωτώμενους άλλοι παράγοντες που κατά την άποψή τους συνιστούν κίνητρα ή εμπόδια συμμετοχής.

Στα κίνητρα συμμετοχής η ευρύτερη αποδοχή εντοπίζεται σε κίνητρα που εντάσσονται στις ομάδες «επαγγελματική αναβάθμιση» και «ενδιαφέρον για τη μάθηση». Για την πρώτη ομάδα, το συγκεκριμένο εύρημα θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον αναμενόμενο, αφού η έμφαση δίνεται στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Το γεγονός όμως ότι επιλέγονται τα δύο κίνητρα της ομάδας «ενδιαφέρον για τη μάθηση», ενισχύει τα όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες αναφορικά με την εδραίωση και αποδοχή του θεσμού. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο παράγοντας «μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» συγκεντρώνει την αποδοχή του 90% των ερωτώμενων όταν δίνεται η δυνατότητα επιλογής όλων των παραγόντων, αλλά εξακολουθεί να συγκεντρώνει υψηλά ποσοστά όταν επιλέγονται τρεις παράγοντες (τρίτος κατά σειρά με ποσοστό αποδοχής 31,3%). Ακόμη και στην περίπτωση που ζητείται να επιλεγεί ένας και μόνον παράγοντας, η συγκεκριμένη απάντηση βρίσκεται και πάλι στην τρίτη θέση.

Την ίδια σταθερότητα στις επιλογές παρουσιάζει και ο παράγοντας «για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου» (αντίστοιχα στη δεύτερη θέση με ποσοστό 86,4% και στην πρώτη θέση, όταν επιλέγονται τρεις ή ένας παράγοντες). Σημειώνουμε ότι ο παράγοντας αυτός επιλέγεται με μεγαλύτερα ποσοστά έναντι άλλων παραγόντων της ίδιας

κατηγορίας (διατήρηση θέσης εργασίας, αύξηση οικονομικών απολαβών, εύρεση καλύτερης εργασίας) οι οποίοι συνδέονται περισσότερο με τη βελτίωση των όρων εργασίας – δηλαδή οι ερωτώμενοι επιλέγουν κατά προτεραιότητα από τους τέσσερις παράγοντες της ομάδας εκείνον που συνδέεται εντονότερα με την εργασιακή τους επίδοση και τη συνεισφορά στο χώρο εργασίας τους. Σημειώνουμε ότι με βάση τα ευρήματα από τις εις βάθος συνεντεύξεις (βλ. ενότητα 4.2) οι περισσότεροι ερωτώμενοι επιλέγουν εκφράσεις όπως «για να μην μένω στάσιμος», «ενδιαφέρον για τη δουλειά και στην επιστήμη μου» ή «ανάγκη για γνώση και μάθηση» για τους συγκεκριμένους λόγους παρακολούθησης. Σημειώνουμε επίσης, ότι στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας το 2010, οι δύο πρώτοι λόγοι (με ποσοστά 35%) είναι «για να κάνουν τη δουλειά τους καλύτερα» και «για να αυξήσουν τις γενικές τους γνώσεις».

Χαμηλά στην ιεράρχηση βρίσκονται οι παράγοντες που εντάσσονται στις ομάδες της προσωπικής οικογενειακής ζωής και της κοινωνικής συμμετοχής. Για παράδειγμα, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και η διαφυγή από προβλήματα της προσωπικής και οικογενειακής ζωής είναι σε όλες τις περιπτώσεις στις δύο τελευταίες θέσεις. Πιθανόν η υποαντιπροσώπευση των δύο συγκεκριμένων ομάδων κινήτρων να συνδέεται και με το γεγονός ότι αναφερόμαστε σε προγράμματα που συνδέονται με το επάγγελμα, όμως όπως έχει προκύψει και από τις συνεντεύξεις στις περισσότερες των περιπτώσεων οι ερωτώμενοι θεωρούν πως η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων ή τα ζητήματα της ενεργού πολιτειότητας δεν συνδέονται με την εκπαίδευση ενηλίκων. Το εύρημα αυτό εικάζουμε ότι συνάδει με τη σχετικά περιορισμένη ανάπτυξη της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων.

Η απόκτηση του πιστοποιητικού ή της βεβαίωσης συμμετοχής βρίσκεται περίπου στο μέσον (όλες οι επιλογές) ή προς το τέλος της ιεράρχησης των παραγόντων (θέση 11 στις τρεις επιλογές και 12 στην μία επιλογή, ανάμεσα στους 14 συνολικά παράγοντες). Αλλά και στα εμπόδια συμμετοχής η ιεράρχηση είναι σχετικά χαμηλά (θέση 8 στη μία επιλογή

και 11 και 15 στις τρεις και μία επιλογές, αντίστοιχα, μεταξύ 22 συνολικά παραγόντων). Πιθανώς η ιεράρχηση αυτή να συνδέεται με τη χαμηλή αναγνωρισιμότητα των πιστοποιητικών μη τυπικής εκπαίδευσης, καθώς το εμπόδιο «η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου» δεν επιλέγεται σε μεγάλο βαθμό από τους ερωτώμενους, σε κάθε περίπτωση όμως μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι ερωτώμενοι προτάσσουν το ουσιαστικό έναντι του τυπικού μέρους της συμμετοχής σε προγράμματα. Ο άλλος παράγοντας από τα κίνητρα που συνδέεται με την πιστοποίηση της μη τυπικής εκπαίδευσης («για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα») συγκεντρώνει γενικά υψηλότερη αποδοχή (θέση 4 στις τρεις επιλογές και 7 στις άλλες δύο περιπτώσεις), όμως θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τις συνεντεύξεις προέκυψε πως με τον όρο «τυπικά προσόντα» οι ερωτώμενοι δεν αναφέρονται απλώς στο σύνολο των πιστοποιητικών, αλλά στη γενικότερη εικόνα τους ως εργαζόμενοι (ή δυνητικά εργαζόμενοι για την περίπτωση των ανέργων) και στην ικανότητά τους να εκτελέσουν με μεγαλύτερη επάρκεια την εργασία τους. Σημειώνουμε ότι όσοι συμμετέχουν σε προγράμματα (participants) επιλέγουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μη συμμετέχοντες (non-participants) τους παράγοντες που συνδέονται με το ενδιαφέρον για τη μάθηση και τον παράγοντα της αποδοτικότητας στην εργασία. Αν αυτά τα ευρήματα συνεκτιμηθούν με τα όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους θεωρούμε ότι παραπέμπουν σε μια μη χρησιμοθηρική πρόσληψη της εκπαίδευσης ενηλίκων από τους πολίτες. Επικρατέστερο σχήμα για την ερμηνεία της συμμετοχής θεωρούμε ότι είναι η πρόταση «μου αρέσει να μαθαίνω, συμμετέχω σε πρόγραμμα, είμαι περισσότερος αποδοτικός στην εργασία μου» έναντι της πρότασης «συμμετέχω για το πιστοποιητικό, αυξάνω τα τυπικά προσόντα, διεκδικώ (διατηρώ) μια (καλύτερη) θέση εργασίας».

Αναφορικά με τα εμπόδια, όπως έχουμε αναφέρει στην ενότητα 4.3, όταν οι ερωτώμενοι επιλέγουν όλους τους παράγοντες, τα δέκα πρώτα εμπόδια εντάσσονται στην ομάδα των δομικών εμποδίων κατά Rubenson

και Desjardins ή αν ακολουθήσουμε την τυπολογία Cross επτά παράγοντες εντάσσονται στην ομάδα των θεσμικών και τρεις στην ομάδα των καταστασιακών εμποδίων, ενώ παρόμοια είναι η ιεράρχηση και στις περιπτώσεις που επιλέγονται τρεις ή ένας παράγοντες. Γενικά τα προδιαθετικού τύπου εμπόδια ιεραρχούνται χαμηλά και αν αυτό συνεκτιμηθεί με τα όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες θεωρούμε ότι συνδέεται με τις ευνοϊκές προδιαθέσεις έναντι της βίου μάθησης από την πλειοψηφία των ερωτώμενων. Όπως έχουμε αναφέρει και στο θεωρητικό μέρος τα προδιαθετικά εμπόδια συνδέονται μεν με ατομικά βιώματα, ωστόσο παραπέμπουν σε συλλογικές νοοτροπίες και αντιλήψεις.

Η διαπίστωση ότι τα περισσότερα των εμποδίων εντάσσονται στην ομάδα των δομικών (ή θεσμικών και καταστασιακών) θεωρούμε ότι προσφέρεται για διπλού τύπου ανάγνωση. Σε ένα πρώτο επίπεδο ανταναακλάται αυτό που οι Rubenson-Desjardins αποκαλούν *βαθμό ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας* και από την άποψη αυτή είναι μάλλον απογοητευτικό το γεγονός ότι εμπόδια τέτοιου τύπου δεν έχουν αμβλυνθεί κατά την τελευταία τριακονταετία που η εκπαίδευση ενηλίκων διαρκώς αναπτύσσεται. Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως θεωρούμε ότι οι παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν στα δομικά εμπόδια είναι εν γένει ταχύτερες και αποδοτικότερες έναντι των παρεμβάσεων που θα απαιτούνταν στην περίπτωση των προδιαθετικών εμποδίων. Για παράδειγμα, πολύ ταχύτερα θα αποδώσει ένα μέτρο που έχει ως στόχο την αποτελεσματικότερη διάχυση της πληροφόρησης για τα προσφερόμενα προγράμματα έναντι του βάθους χρόνου που απαιτείται για μια παρέμβαση στο επίπεδο ενός προδιαθετικού παράγοντα (λ.χ. «αρκετά έως μάθει έως τώρα» ή «αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου»).

Η εξέταση των επιμέρους εμποδίων θεωρούμε ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς τα βασικότερα από αυτά ουσιαστικά συνιστούν το πλέγμα των συνθηκών που απομειώνουν την πρόθεση συμμετοχής των πολιτών, ενώ θεωρούμε αναγκαίο να επισημάνουμε ότι ακόμη και για τους πολίτες που συμμετέχουν σε προγράμματα ορισμένα από τα εμπόδια

που αναφέρθηκαν πιθανόν να επηρεάζουν τα μαθησιακά αποτελέσματα (λ.χ. ποιότητα υλοποίησης προγραμμάτων, προβλήματα υγείας). Υπενθυμίζουμε ότι ενώ το ποσοστό συμμετοχής κατά το έτος 2011 ανέρχεται σε 21,5%, το ποσοστό των πολιτών που δήλωσαν πρόθεση συμμετοχής ανέρχεται σε 68,1%, δηλαδή περίπου 2 στους 3 πολίτες που εκφράζουν πρόθεση συμμετοχής τελικά δεν συμμετέχουν, προφανώς λόγω των εμποδίων που επικαλούνται.

Ο πρώτος κατά την ιεράρχηση παράγοντας είναι το κόστος συμμετοχής. Όταν στους ερωτώμενους δίνεται η δυνατότητα επιλογής όλων των παραγόντων, το κόστος συμμετοχής επιλέγουν οι 8 στους 10 (ποσοστό: 81,4%). Στην περίπτωση των τριών επιλογών το επιλέγουν περίπου οι μισοί (54,5%), ενώ ακόμη και στη μία επιλογή το 46,9% των ερωτώμενων το ιεραρχούν ως πρώτο εμπόδιο. Σημειώνουμε ότι στην περίπτωση της μιας επιλογής το επόμενο εμπόδιο επιλέγεται από το 11,9% του δείγματος, επομένως το κόστος συμμετοχής απαντάται σε μεγάλη έκταση ως εμπόδιο. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προκύπτει ότι 13 από τους 22 επιλέγουν και πάλι το κόστος ως το βασικότερο εμπόδιο για τη συμμετοχή. Προφανώς, ο παράγοντας αυτός εμφανίζεται σε τέτοια ένταση ως εμπόδιο λόγω των συνεπειών της οικονομικής κρίσης, καθώς η μείωση των εισοδημάτων και η κατακόρυφη αύξηση των ποσοστών ανεργίας είναι λογικό να περιορίζουν την πρόθεση συμμετοχής των πολιτών θέτοντας σε πρώτη προτεραιότητα επιλογές που συνδέονται με τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και την κάλυψη άλλων επειγουσών αναγκών. Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι στην έρευνα το ΕΣΥΕ το 2007, μόνον το 14,9% των μη συμμετεχόντων (non-participants) επιλέγει το κόστος ως εμπόδιο για τη συμμετοχή, ενώ με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας το ποσοστό σήμερα είναι τριπλάσιο (47,9%, βλ. και ΠΠ57). Προκειμένου να αναδειχθεί ο βαθμός στον οποίο το κόστος λειτουργεί ως περιοριστικός παράγοντας, στις συνεντεύξεις τέθηκαν ερωτήσεις που αφορούσαν το ύψος του ποσού που θα μπορούσαν να διαθέσουν οι ερωτώμενοι για την παρακολούθηση προγραμμάτων και το

είδος των δαπανών που θα μπορούσαν να περιορίσουν προκειμένου να συμμετάσχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Είναι χαρακτηριστικό της θετικής προδιάθεσης για συμμετοχή ότι περισσότεροι από τους μισούς προσδιόρισαν ακόμη και το ποσόν που θα μπορούσαν να διαθέσουν σε μηναία βάση (από 100 έως και 300 € σε ορισμένες περιπτώσεις), ενώ περίπου ένας στους τρεις ανέφερε πως θα μπορούσε να διαθέσει μέρος ή και όλο το ποσόν που θα διέθετε για διακοπές. Επίσης η βελτίωση του μισθού αναφέρεται ως ο πρώτος εκ των παραγόντων που θα διευκόλυναν τη συμμετοχή (ποσοστό 39,3%). Θεωρούμε συνεπώς πολύ σημαντικό το εύρημα πως σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ενώ δηλώνουν την οικονομική τους δυσπραγία, ένα μεγάλο μέρος όσων συμμετείχαν στις συνεντεύξεις εκφράζει την πρόθεση να βρει τρόπους για αναβάθμιση των προσόντων του μέσω της εκπαίδευσης. Όπως έχουμε αναφέρει και στην ενότητα 4.3, το κόστος αναφέρεται ως βασικό εμπόδιο συμμετοχής σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνεργους, όσους δεν εποπτεύουν στην εργασία και όσους δηλώνουν ανεπαρκές οικογενειακό εισόδημα. Προφανώς, λόγω της έκτασης στην οποία συναντάται το συγκεκριμένο εμπόδιο, αλλά και δεδομένων των γενικότερων συνθηκών ο τομέας αυτός αποτελεί τη βασικότερη προτεραιότητα για την εκδήλωση παρεμβάσεων και τη λήψη μέτρων.

Η έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα προγράμματα που προσφέρονται είναι ο δεύτερος λόγος που καταγράφεται ως εμπόδιο (ποσοστό 68,2%) όταν επιλέγονται όλοι οι παράγοντες, ενώ κατατάσσεται στην τέταρτη θέση στις άλλες περιπτώσεις (τρεις και μία επιλογές). Σημειώνουμε ότι στην παρούσα έρευνα καταγράφεται ως ο δεύτερος κατά σειρά παράγοντας που θα διευκόλυνε τη συμμετοχή (27,3%) και στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας το 2010 είναι ο τρίτος κατά σειρά παράγοντας που προσδιορίζεται ως εμπόδιο για συμμετοχή. Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι για τα επιδοτούμενα προγράμματα και γενικότερα για τα προγράμματα που ανατίθενται από την Πολιτεία σε διάφορους φορείς είναι απαραίτητη προϋπόθεση η δη-

μοσιοποίηση της υλοποίησής τους, ενώ θα ήταν εύλογο να υποτεθεί ότι οι ιδιωτικοί φορείς που διοργανώνουν προγράμματα επιδιώκουν την ευρύτερη δυνατή προβολή τους. Επομένως, το ζήτημα μάλλον εντοπίζεται στην καταλληλότητα των διαύλων που επιλέγονται για δημοσιοποίηση και στη διείσδυσή τους σε συγκεκριμένους πληθυσμούς – στόχους (λ.χ. δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η δημοσίευση σε μια εφημερίδα είναι αρκετή προκειμένου οι άνεργοι να ενημερωθούν για τα προγράμματα που τους αφορούν). Σημειώνουμε ότι σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, όσο ανεβαίνει το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο μειώνεται η συχνότητα εμφάνισης του συγκεκριμένου εμποδίου.

Η έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων είναι επίσης σημαντικό εμπόδιο, αφού κατατάσσεται στην τέταρτη (όλες οι επιλογές) και στη δεύτερη (στις άλλες δύο περιπτώσεις) θέση, ενώ ποσοστό 23,3% των ερωτώμενων θεωρεί ότι οι διευκολύνσεις από την εργασία τους θα ήταν ένας από τους παράγοντες που θα προωθούσε τη συμμετοχή σε προγράμματα. Επομένως, ο αυξημένος φόρτος εργασίας αναδεικνύεται σε ένα βασικό εμπόδιο, όταν μάλιστα δεν συνοδεύεται από ρυθμίσεις που θα καθιστούσαν εφικτή τη συμμετοχή σε προγράμματα. Παρόμοια από πλευράς έντασης είναι η κατάσταση με την έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών, μόνο που εδώ το συγκεκριμένο εμπόδιο συναντάται σε περίπου διπλάσια ένταση στις γυναίκες, αλλά και σε όσους έχουν περισσότερα από ένα παιδιά.

Τέλος, μια δέσμη θεσμικού τύπου εμποδίων που συνδέονται με τις συνθήκες οργάνωσης των προγραμμάτων συνιστά ένα πλέγμα αποτρεπτικών για τη συμμετοχή λόγων, ωστόσο είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι τα εμπόδια αυτά συναντώνται περίπου στους μισούς ερωτώμενους όταν αυτοί επιλέγουν όλους τους παράγοντες (ακατάλληλες ημέρες και ώρες: 56,5% ποιότητα και οργάνωση: 47,4%, μεγάλη διάρκεια: 44,7%, δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο υλοποίησης: 42,0%), επισημαίνουμε μάλιστα ότι τους παράγοντες αυτούς, επιλέγουν σε μεγαλύτερο βαθμό οι συμμετέχοντες από τους μη συμμετέχοντες. Η επίδρασή τους φαίνεται

να μειώνεται όταν επιλέγονται τρία ή ένα εμπόδια, επομένως μάλλον δεν πρέπει να θεωρηθούν ως καθοριστικοί λόγοι, άλλωστε μόνον το 17,2% των ερωτώμενων επιλέγει την ποιότητα υλοποίησης ως παράγοντα που θα διευκόλυνε τη συμμετοχή. Η διερεύνηση των στοιχείων που κατά τους ερωτώμενους συναπαρτίζουν την ποιότητα των προγραμμάτων αποτέλεσε ένα από τα αντικείμενα των συνεντεύξεων. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των σχετικών δεδομένων (βλ. αναλυτικά ενότητα 4.3), σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι θεωρούν καθοριστικό στοιχείο τους εκπαιδευτές, ενώ περίπου οι μισοί αναφέρουν ως στοιχείο ποιότητας την ανταπόκριση του προγράμματος στις ανάγκες τους. Με δεδομένο ότι οι αναφορές για τους εκπαιδευτές δεν εμπεριέχουν αρνητικές συνδηλώσεις, πιθανώς οι αναφορές στην ποιότητα υλοποίησης να συνδέονται με ενδεχόμενη ελλιπή διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών. Σημειώνουμε ότι η άποψη πως τα προγράμματα δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες αναδεικνύεται ως εμπόδιο για ποσοστό 60% των ερωτώμενων και στην έρευνα του Υπουργείου Παιδείας το 2010.

5.2 Προτάσεις για τη διεύρυνση της συμμετοχής

Στην ενότητα αυτή διατυπώνουμε ορισμένες προτάσεις πολιτικής, για το περιεχόμενο των οποίων θεωρούμε απαραίτητες τις παρακάτω διευκρινίσεις:

(α) Σε ορισμένες περιπτώσεις οι *προτάσεις* που διατυπώνονται σε έρευνες και μελέτες συγχέονται με τα *αιτήματα* προς την Πολιτεία και το Κράτος. Οι προτάσεις που διατυπώνονται εδώ εδράζονται στα δεδομένα και τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας, ενώ έχουν ληφθεί υπόψη οι γενικότερες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες.

(β) Οι προτάσεις διατυπώνονται προς το Κράτος αλλά προς όλους τους εμπλεκόμενους με τη διά βίου μάθηση φορείς, έχοντας υπόψη ότι αφενός η Πολιτεία διαχρονικά επιδεικνύει πολύ αργά αντανακλαστικά στο πεδίο της διά βίου μάθησης και αφετέρου στις τρέχουσες συνθήκες

είναι μάλλον δεδομένη η τύχη των προτάσεων που προϋποθέτουν κρατική χρηματοδότηση. Όμως, θεωρούμε ότι ακριβώς τώρα, δηλαδή στις συνθήκες της κρίσης, είναι απολύτως απαραίτητο να στηρίξει το Κράτος μέσω επιλεγμένων παρεμβάσεων και στοχοθετημένων χρηματοδοτήσεων τα μέτρα που θα συμβάλλουν στην αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στη διά βίου μάθηση. Ωστόσο, η συγκυρία προσφέρεται και για την ανάδειξη του ρόλου που είναι σε θέση να διαδραματίσουν στην ανάπτυξη της διά βίου μάθησης, η τοπική αυτοδιοίκηση, τα συνδικάτα, οι φορείς υλοποίησης, οι εθελοντικές οργανώσεις, μορφώματα της κοινωνίας των πολιτών προκειμένου να αναπτυχθεί η κινηματική διάσταση της εκπαίδευσης ενηλίκων και να εδραιωθεί ακόμη περισσότερο στη συλλογική συνείδηση η σημασία της διά βίου μάθησης.

(γ) Οι προτάσεις κινούνται στην κατεύθυνση της άρσης των εμποδίων που εντοπίστηκαν στην έρευνα (κυρίως: κόστος συμμετοχής, έλλειψη πληροφόρησης, έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων, στοιχεία ποιότητας των προγραμμάτων), αλλά εστιάζουν και στα δύο μείζονα ευρήματα αυτής της έρευνας - δηλαδή στο χαμηλό ποσοστό συμμετοχής και στις ανισότητες που αποκαλύπτει η διάρθρωση αυτής της συμμετοχής.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα εμπόδια για συμμετοχή εντοπίζονται σχεδόν αποκλειστικά στις κατηγορίες των δομικών (καταστασιακά και θεσμικά), με άλλους όρους όπως προκύπτει από το σχήμα των Rubenson-Desjardins οφείλονται αφενός στην ισχνή ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και αφετέρου στην αδυναμία των φορέων να υλοποιήσουν δράσεις εναρμονισμένες με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των πολιτών. Στην ισχνή ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας προστίθεται, τουλάχιστον για την περίπτωση της συμμετοχής στη διά βίου μάθηση, και η διαχρονικά διαπιστωμένη ανεπάρκεια για στοχοθετημένες δράσεις που να προσεγγίζουν τους πολίτες με περισσότερες ανάγκες και ταυτόχρονα λιγότερες δυνατότητες για συμμετοχή, κάτι που καθιστά απολύτως απαραίτητη τη διενέργεια αξιόπιστων μελετών διερεύνησης εκπαιδευτικών

αναγκών. Αναγκαία είναι, επίσης, και η περιοδική διεξαγωγή ερευνών όπως η παρούσα, προκειμένου να δίνεται η δυνατότητα σύγκρισης των στοιχείων, διερεύνησης των ανισοτικών τάσεων, αλλά και αποτύπωσης των κινήτρων και εμποδίων.

Η προώθηση της γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων και η ισόρροπη ανάπτυξή της σε σχέση με τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση, συνιστά μια από τις βασικές προτεραιότητες στην κατεύθυνση της αύξησης των ποσοστών συμμετοχής. Οι πρόσφατες θεσμικές ρυθμίσεις για τη μεταβίβαση μέρους των πόρων και των αρμοδιοτήτων στην τοπική αυτοδιοίκηση, αλλά και οι δράσεις ενεργοποίησης των Κέντρων Διά Βίου Μάθησης σίγουρα συνιστούν μια θετική εξέλιξη. Κρίνεται απαραίτητο να υιοθετηθούν αυτές οι προσπάθειες από τους οργανισμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό των πολιτών που πλήττονται από την κρίση δεν έχουν τη δυνατότητα να καλύψουν το κόστος συμμετοχής σε προγράμματα. Οι χειμαζόμενες από την κρίση ομάδες του πληθυσμού έχουν μεγαλύτερη ανάγκη για συμμετοχή σε προγράμματα που άπτονται της προσωπικής και οικογενειακής τους ζωής (ενδεικτικά: συμβουλευτική για ανεργία, προγράμματα για γονείς, εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο). Επιπροσθέτως, τα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων μπορεί να στοχοθετηθούν κατά τρόπο που να καταπολεμούν τις διαπιστωθείσες από την έρευνα ανισότητες στη συμμετοχή, για παράδειγμα στα προγράμματα αυτού του τύπου είναι περισσότερο εφικτό να θεσπιστούν θετικές διακρίσεις για πολίτες με σχετικά χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο ή με ανεπαρκές εισόδημα, αλλά και για πολίτες που βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας.

Η γενική εκπαίδευση ενηλίκων συνιστά προνομιακό πεδίο παρέμβασης και για τα μορφώματα της κοινωνίας των πολιτών, τις εθελοντικές οργανώσεις, τα συνδικάτα, αλλά και τα πολιτικά κόμματα. Όπως προέκυψε από την έρευνα, οι πολίτες που συμμετέχουν σε εθελοντικές οργανώσεις και συνδικάτα παρουσιάζουν και υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής στην εκπαίδευση ενηλίκων. Με δεδομένο ότι τα προγράμματα γενικής

εκπαίδευσης ενηλίκων έχουν συνήθως μικρότερο κόστος από αυτά της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης (κατά μείζονα λόγο όταν οι εκπαιδευτές και συντονιστές συμμετέχουν σε εθελοντική βάση), είναι εφικτό να πολλαπλασιαστούν οι δράσεις γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων και ενημέρωσης των πολιτών και μάλιστα με θεματικές που εντάσσονται στην εμβέλεια των ενδιαφερόντων και της παρέμβασης της κοινωνίας των πολιτών και όχι κατ' ανάγκην στις προτεραιότητες που τίθενται κεντρικά από το Κράτος.

Ο αποτελεσματικός συντονισμός της διά βίου μάθησης στην Ελλάδα, απαιτεί ένα ισχυρό κέντρο σχεδιασμού και υλοποίησης με αυξημένες αρμοδιότητες σε όλες τις επιμέρους περιοχές παρέμβασης. Στον πρόσφατο νόμο για τη διά βίου μάθηση (3879/2010) ο συντονισμός ανατίθεται στη Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (ΓΓΔΒΜ), ωστόσο απαιτείται διεύρυνση των θεσμικών δυνατοτήτων παρέμβασης της Γραμματείας και αύξηση του στελεχιακού της δυναμικού προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να αντεπεξέλθει στο ρόλο που της ανατίθεται από την Πολιτεία. Επιπροσθέτως, είναι απαραίτητη η επί της ουσίας ενεργοποίηση των συλλογικών οργάνων διά βίου μάθησης και σύνδεσης με την απασχόληση (όπως αυτά περιγράφονται στο άρθρο 5 του νόμου). Χωρίς τις παραπάνω συνθήκες δεν είναι εφικτό να σχεδιαστούν και να αποδώσουν μείζονες παρεμβάσεις όπως αυτές που προκύπτουν ως ανάγκη από τα ευρήματα της έρευνας. Για παράδειγμα, η θεσμοθέτηση θετικών διακρίσεων για την άμβλυνση των ανισοτικών τάσεων (ρυθμίσεις για πολίτες με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, ανεπαρκές εισόδημα, αβέβαιη εργασιακή κατάσταση) μόνο σε κεντρικό επίπεδο μπορούν να σχεδιαστούν, ώστε να διαχυθούν εν συνεχεία στους φορείς που εμπλέκονται με τη διά βίου μάθηση. Άλλα μείζονα ζητήματα όπως το κόστος συμμετοχής ή η έλλειψη πληροφόρησης[26] των πολιτών για τα προσφερόμενα προγράμματα είναι αναγκαίο να αποτελέσουν πρώτα αντικείμενο κεντρικών πολιτικών

26. Για παράδειγμα, οι εκπαιδευτικές δράσεις των εθελοντικών οργανώσεων και των συλλογικοτήτων της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να προβληθούν αλλά και να

και εν συνεχεία να εξειδικευτούν σε επιμέρους τομείς παρέμβασης σε μικρο-επίπεδο. Στην κατεύθυνση αυτή είναι απαραίτητη η συνεργασία των επιτελικών φορέων του δημόσιου τομέα, και ιδίως της ΓΓΔΒΜ, με επιστημονικούς και ερευνητικούς φορείς όπως άλλωστε συμβαίνει σε πολλές χώρες, προκειμένου τα ερευνητικά πορίσματα να μετασχηματίζονται σε άξονες πολιτικών. Με άλλους όρους και επανερχόμενοι στο σχήμα των Rubenson-Dsjardins, ένα κεντρικό σημείο επεξεργασίας και εφαρμογής πολιτικής (όπως η ΓΓΔΒΜ), είναι αναγκαίο να επιφορτιστεί με την ενίσχυση εκείνων των στοιχείων του κράτους πρόνοιας που συνδέονται με την άμβλυνση των δομικών εμποδίων και επομένως την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στη διά βίου μάθηση.

Η ποιότητα υλοποίησης και η πιστοποίηση προγραμμάτων αποτελούν πεδία στα οποία είναι εφικτό να εκδηλωθούν παρεμβάσεις από τους αρμόδιους φορείς της Πολιτείας και ειδικότερα από το ΙΝΕΔΙΒΙΜ και τον ΕΟΠΠΕΠ[27]. Είναι αναγκαία η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών σε μακρο και μικρο-κλίμακα προκειμένου να προσφέρονται προγράμματα σε αντικείμενα συναφή προς τα ενδιαφέροντα των πολιτών, ενώ απαραίτητη προϋπόθεση για την αναβάθμιση της ποιότητας υλοποίησης των προγραμμάτων είναι η εκπαίδευση των στελεχών σχεδιασμού, οργάνωσης, παρακολούθησης και αξιολόγησης, καθώς επίσης και η συνεχιζόμενη εκπαίδευση των εκπαιδευτών. Στοιχείο ποιότητας ακόμη, θα μπορούσε να θεωρηθεί η ένθεση ενοτήτων σχετικών με την ανάπτυξη κοινωνικών και οριζόντιων ικανοτήτων σε προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης (στο λογική της ένθεσης των ενοτήτων εξεύρεσης εργασίας ή υγιεινής και ασφάλειας στο χώρο εργασίας που ήδη έχει γίνει σε μεγάλο αριθμό προγραμμάτων). Η σταδιακή αύξηση της εγκυρότητας και αναγνωρισιμότητας των πιστοποιητικών της μη τυπι-

ενισχυθούν μέσω της δημιουργίας ενός εστιακού σημείου συγκέντρωσης και διάχυσης των προγραμμάτων που υλοποιούνται.

27. Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (ΙΝΕΔΙΒΙΜ) και Ελληνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ).

κής εκπαίδευσης, είναι παράγοντας που θα αυξήσει τη συμμετοχή στη διά βίου εκπαίδευση και εδώ ο ρόλος της Πολιτείας και των αρμόδιων φορέων (ειδικά του ΕΟΠΠΕΠ) είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Στο πλαίσιο αρμοδιότητας των επιτελικών φορέων της Πολιτείας και των συναρμόδιων Υπουργείων εντάσσεται επίσης και η αξιολόγηση μέτρων πολιτικής που εφαρμόζονται σε μεγάλη κλίμακα (όπως λ.χ. του μέτρου των επιταγών κατάρτισης / vouchers), προκειμένου να διαπιστώνεται με έγκυρο τρόπο η θετική ή αρνητική επίπτωση που αυτά έχουν στο πεδίο της διά βίου εκπαίδευσης και στη δυνατότητα των πολιτών να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα.

Η έλλειψη πληροφόρησης για τα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί ένα από τα βασικά εμπόδια σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι γεγονός ότι για τα περισσότερα των προγραμμάτων (και οπωσδήποτε για εκείνα που εντάσσονται σε συγχρηματοδούμενες από ευρωπαϊκούς πόρους δράσεις) είναι υποχρεωτική η ευρύτερη δυνατή δημοσιοποίηση. Πιθανώς οι δίαυλοι κοινοποίησης που επιλέγονται δεν είναι αποτελεσματικοί και επομένως είναι αναγκαίο να εξεταστεί η χρήση και άλλων μέσων εκτός των συνήθων και συμβατικών (εκτός λ.χ. των εφημερίδων ή του διαδικτύου). Επίσης, μάλλον είναι αναγκαίο να διαφοροποιηθεί η φορά της ενημέρωσης ώστε η ενημέρωση να κατευθύνεται προς τους πληθυσμούς-στόχους και όχι οι πληθυσμοί προς την ενημέρωση. Για παράδειγμα, η αποστολή μηνυμάτων με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο καθώς και αυτοματοποιημένων μηνυμάτων μέσω κινητών τηλεφώνων σε επιλεγμένες κατά περίπτωση ομάδες-στόχους, ή η αξιοποίηση των κοινωνικών δικτύων πιθανόν θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην αποτελεσματικότερη ενημέρωση των ενδιαφερομένων πολιτών. Ακόμη είναι απολύτως εφικτό να λειτουργήσει ένα εστιακό σημείο ενημέρωσης, όπως το step.gov.gr, όμως στην περίπτωση αυτή είναι απαραίτητο να αναφέρονται τα προγράμματα όλων των φορέων και να υπάρχει δυνατότητα παραμετρικής αναζήτησης.

Το κόστος συμμετοχής συνιστά ένα πολυπαραγοντικό πρόβλημα, καθώς όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας συνδέεται άμεσα με τις συνέπειες της κρίσης, αλλά και με τις ανισότητες που ενυπάρχουν στον πληθυσμό. Οι προτάσεις που μπορούν να διατυπωθούν για το ζήτημα αυτό προσκρούουν στην αδυναμία του Κράτους να διαθέσει πόρους κατά την τρέχουσα περίοδο, ωστόσο θεωρούμε ότι θα ήταν εφικτή η μεταφορά έστω και περιορισμένων πόρων ή η ανακατανομή των ήδη διατιθέμενων προς τις ομάδες του πληθυσμού που δεν έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να εξεταστεί η αύξηση του επιδόματος παρακολούθησης προγραμμάτων για συγκεκριμένες ομάδες (άνεργοι, πολίτες με χαμηλό εισόδημα, ευάλωτες ομάδες) ή η προσφορά ακόμη περισσότερων προγραμμάτων κατά προτεραιότητα για τις ομάδες αυτές. Ωστόσο, σημειώνουμε ότι πέραν της άμεσης κάλυψης ή επιδότησης του κόστους συμμετοχής, ορισμένα από τα μέτρα που προτείνονται εδώ (λ.χ. η προσφορά προγραμμάτων από εθελοντικές οργανώσεις ή η δραστηριοποίηση των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης), μπορούν να συμβάλλουν στην απομείωση της επίδρασης του συγκεκριμένου ανασταλτικού παράγοντα.

Η έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων είναι, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, το δεύτερο κατά σειρά σημαντικότητας εμπόδιο. Η προσφορά προγραμμάτων με τη μέθοδο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (κάτι που σημειώνεται ως παράγοντας διευκόλυνσης της συμμετοχής από ποσοστό 26,9% των ερωτώμενων) δεν θεωρούμε ότι μπορεί να συνεισφέρει ριζικά στην επίλυση του προβλήματος. Είναι αρκετά διαδεδομένη η άποψη ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση δεν απαιτεί σημαντικό χρόνο για εκπαίδευση, ωστόσο είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση απλώς μετατρέπει κατακερματισμένο προσωπικό χρόνο σε εκπαιδευτικό, οι απαιτήσεις σε χρόνο μελέτης εξακολουθούν να είναι σημαντικές ανεξαρτήτως της φυσικής παρουσίας σε χώρο εκπαίδευσης. Όμως, φορείς με μακροχρόνια εμπειρία και διαπιστωμένα έγκυρη παρουσία στον τομέα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης,

όπως το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, μπορούν να διευρύνουν την παρέμβασή τους στο πεδίο της διά βίου μάθησης προσφέροντας αναγνωρισμένα προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης.

Αποτελεσματική θεωρούμε ότι μπορεί να αποδειχθεί η θεσμοθέτηση ορισμένων μέτρων, όπως λ.χ. η εκπαιδευτική άδεια μικρής διάρκειας ή η παροχή διευκολύνσεων στους εργαζόμενους. Μέτρα για την ενίσχυση της πρόσβασης των εργαζομένων στη διά βίου εκπαίδευση είναι αναγκαίο να αποτελέσουν άξονες πολιτικής ειδικά στο χώρο των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Είναι γεγονός ότι τα οικονομικά δεδομένα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στις συνθήκες της κρίσης είναι αποτρεπτικά για οποιαδήποτε επένδυση στο χώρο της εκπαίδευσης, αφού οι περιορισμένοι πόροι τους διατίθενται για την επιβίωση της επιχείρησης σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες. Όμως η σταδιακά αυξανόμενη αποχή των εργαζομένων στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις από εκπαιδευτικές δραστηριότητες δεν είναι παρά η αρχή ενός φαύλου κύκλου (δεινή οικονομική κατάσταση, αδυναμία εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού, σταδιακή απαξίωση των προσόντων των εργαζομένων, πτώση της ανταγωνιστικότητας, δεινή οικονομική κατάσταση). Με δεδομένο ότι η μικρή και μεσαία επιχείρηση είναι ο κορμός της οικονομίας και της απασχόλησης στην Ελλάδα, είναι απολύτως αναγκαίο να ληφθούν μέτρα για την αύξηση της πρόσβασης αυτών των επιχειρήσεων σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Μια λύση θα μπορούσε να είναι η δημιουργία συμπράξεων σε τοπικό ή/και κλαδικό επίπεδο (clusters), προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα συμμετοχής σε εργαζόμενους από διαφορετικές μικρές επιχειρήσεις. Ακόμη, είναι αναγκαίο ειδικά στην παρούσα φάση να εξεταστεί η παροχή κινήτρων προς τις επιχειρήσεις για τη συμμετοχή των εργαζομένων σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Για παράδειγμα, οι αιτήσεις για ένταξη σε επενδυτικά σχέδια θα μπορούσαν να συνοδεύονται από χαρτογράφηση των ειδικοτήτων και των προσόντων που απαιτούνται και σε περίπτωση που αυτά δεν είναι διαθέσιμα να προβλέπεται το

χρονοδιάγραμμα και ο προϋπολογισμός για την απόκτησή τους μετά την επιδότηση.

5.3. Γενικά συμπεράσματα

Στην έρευνα που παρουσιάστηκε διερευνήθηκε ο βαθμός συμμετοχής των ενηλίκων, και ειδικότερα των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, των ανέργων και των αυτοαπασχολούμενων, σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και τα κίνητρα και τα εμπόδια που προωθούν ή δυσχεραίνουν αυτή τη συμμετοχή. Αναφορικά με τη συμμετοχή των πολιτών σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες τα ευρήματα της έρευνας βρίσκονται σε συμφωνία με αντίστοιχα ευρήματα παλαιοτέρων ερευνών. Συμπερασματικά, παρά την τεράστια απόσταση που δείξαμε ότι έχει διανύσει η ελληνική κοινωνία στο ζήτημα αυτό από τη μεταπολίτευση και εντεύθεν, η συμμετοχή των Ελλήνων πολιτών στη διά βίου μάθηση κινείται σε αρκετά χαμηλά επίπεδα, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να κατατάσσεται στις τρεις τελευταίες θέσεις των ευρωπαϊκών χωρών.

Όταν απλώς και μόνο παρατίθενται τα ποσοστά συμμετοχής ενδεχομένως να μην είναι άμεσα αναγνώσιμες και ορατές οι συνέπειες αυτών των χαμηλών επιδόσεων στους πολίτες, ενώ στις παρούσες συνθήκες της εκτεταμένης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης πιθανόν να θεωρείται ως περιττή πολυτέλεια η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Αν όμως αντί της συμμετοχής αναφερθούμε στην μη-συμμετοχή και αν «αντικαταστήσουμε» τα ποσοστά με απόλυτους αριθμούς νομίζουμε ότι καθίστανται περισσότερο ορατές οι συνέπειες της περιορισμένης πρόσβασης των ενηλίκων σε ενέργειες διά βίου μάθησης. Με βάση λοιπόν τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, σε συνθήκες μιας διαρκώς και εντεινόμενης κρίσης, 11 στους 12 ανέργους δεν έχουν τη δυνατότητα να αναβαθμίσουν τα προσόντα τους ώστε να ενταχθούν στην απασχόληση, 6 στους 7 αυτοαπασχολούμενους αλλά και 4 στους 5 μισθωτούς δεν έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν εκείνα τα προσόντα που θα τους επιτρέψουν να διατηρήσουν την εργασία τους και να

συνεισφέρουν στην ανάδειξη νέων προσεγγίσεων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην υπέρβαση των συνεπειών της κρίσης στο χώρο εργασίας τους. Ακόμη, 9 στους 10 πολίτες δεν συμμετέχουν σε προγράμματα γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων, δεν έχουν δηλαδή τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν και να ενημερωθούν για τα προβλήματα που άπτονται όχι της επαγγελματικής, αλλά της προσωπικής και οικογενειακής σφαίρας ενδιαφερόντων τους.

Η εικόνα αυτή αποκτά μια ακόμη πιο προβληματική διάσταση, καθώς όπως αναδείχθηκε από τα ευρήματα της έρευνας η αποστέρηση της συμμετοχής στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση αφορά σε μεγαλύτερο βαθμό τους λιγότερο ευνοημένους: οι πολίτες με σχετικά χαμηλό επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης, οι χαμηλότερες εισοδηματικές κατηγορίες και οι εκτός της αγοράς εργασίας συμμετέχουν σε μικρότερο βαθμό στην εκπαίδευση, με αποτέλεσμα οι ήδη εγκαθιδρυμένες ανισότητες να μην αμβλύνονται αλλά, αντίθετα, να μεγεθύνονται. Παρά την κυρίαρχη αντίληψη στο δημόσιο λόγο, αλλά και στα εθνικά και διεθνή κείμενα διαμορφωτών πολιτικής, η διά βίου μάθηση λειτουργεί ως ενισχυτής των υφισταμένων ανισοτήτων.

Με βάση τα αναφερθέντα ποσοστά συμμετοχής θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι οι Έλληνες πολίτες δεν επιθυμούν να συμμετέχουν στη διά βίου μάθηση, όμως τα ευρήματα της έρευνας κινούνται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση: ποσοστό τριπλάσιο αυτών που συμμετέχουν εκδήλωσε την πρόθεση να συμμετάσχει το επόμενο έτος σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Μάλιστα, όσον αφορά τους λόγους παρακολούθησης οι περισσότεροι πολίτες επιλέγουν την αποδοτικότητα κατά την εργασία τους, αλλά και την ικανοποίηση από την επαφή με τη νέα γνώση. Ο θεσμός της εκπαίδευσης ενηλίκων φαίνεται πως εδραιώνεται σταδιακά στην ελληνική κοινωνία και οι πολίτες έχουν σε αρκετά μεγάλο βαθμό θετικές προδιαθέσεις για συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Οι παράγοντες που απομειώνουν, δυσχεραίνουν ή ακόμη και ακυρώνουν αυτή την πρόθε-

ση συμμετοχής συνδέονται κυρίως με εμπόδια που προέρχονται από το χαμηλό βαθμό ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας ή την εσφαλμένη στόχευση των σχετικών μέτρων πολιτικής. Με βάση τα συμπεράσματα της έρευνας διατυπώθηκαν ορισμένες προτάσεις για την άρση των συνεπειών αυτών των εμποδίων, ενώ αναδεικνύεται πως ο στόχος των κρατικών παρεμβάσεων επιβάλλεται να είναι διπλός: διεύρυνση της συμμετοχής των πολιτών συνδυαζόμενη με τη σταδιακή εξάλειψη των παρατηρούμενων ανισοτικών τάσεων. Ωστόσο ως σημαντικότερο παράγοντα για την αύξηση της πρόσβασης των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, θεωρούμε την ενεργοποίηση των συλλογικοτήτων της κοινωνίας των πολιτών, των συνδικάτων και της τοπικής αυτοδιοίκησης προκειμένου η διά βίου μάθηση να αναπτυχθεί και να μορφοποιηθεί με βάση τις πρωτοβουλίες και τις ανάγκες των πολιτών.

Έχουμε και αλλού αναφέρει ότι η ιστορική διαδρομή του θεσμού της εκπαίδευσης ενηλίκων αποδεικνύεται σισύφεια, καθώς θετικές πρωτοβουλίες μιας περιόδου ακυρώνονται από δυσμενείς εξελίξεις στη συνέχεια. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας υποδεικνύουν ότι η εκπαίδευση ενηλίκων σταδιακά εδραιώνεται στην ελληνική κοινωνία, όμως η σοβούσα οικονομική και κοινωνική κρίση ενδεχομένως να αποδειχθεί ως μια ακόμη περίπτωση οπισθοδρόμησης, αφού οι συνέπειες της κρίσης μεγεθύνουν την επίδραση των εμποδίων στη συμμετοχή των πολιτών. Παρά το γεγονός ότι η διά βίου μάθηση παρουσιάζεται στο δημόσιο λόγο και σε διακηρυκτικό επίπεδο ως ένα από τα βασικά εργαλεία για την έξοδο από την κρίση, στην πράξη ελάχιστες είναι οι θετικές πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση. Θεωρούμε ότι τώρα είναι περισσότερο επείγον και αναγκαίο, τόσο το Κράτος όσο και όλοι οι φορείς που αναφέρθηκαν προηγουμένως, να μετατρέψουν σε μέτρα πολιτικής τα όσα παραθέτει για το ρόλο της γενικής και της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης ενηλίκων μια γυναίκα, ελεύθερη επαγγελματίας, που συμμετείχε στις συνεντεύξεις της έρευνας:

> Θεωρώ ότι σε περιόδους κρίσης η εκπαίδευση ενηλίκων είναι πάρα

πολύ σημαντική… Στις περιόδους κρίσης το αρνητικό είναι ότι ο άνθρωπος επειδή πιστεύει ότι δεν πρόκειται να πάει τίποτε καλύτερα, απογοητεύεται. Πρέπει πάντα να θεωρείς και είναι σίγουρο ότι τα πράγματα θα φτιάξουν, κύκλος είναι θα γυρίσει δηλαδή δεν υπάρχει περίπτωση. Πρέπει λοιπόν, εσύ να είσαι έτοιμος, εξοπλισμένος ώστε με το που θα καλυτερεύσουν τα πράγματα να είσαι σε θέση αμέσως να καταφέρεις αυτό που θες. Και σε βοηθάει να ολοκληρωθείς σαν άνθρωπος και σε βοηθάει να αντιμετωπίσεις τις όποιες δυσκολίες υπάρχουν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βεργίδης, Δ. (1982). Η παρέμβαση των διεθνών οργανώσεων στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική, στο Κέντρο Μεσογειακών Μελετών, *Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής (1974-1981)*. Αθήνα: Κέντρο Μεσογειακών Μελετών, σσ. 7-38.

Βεργίδης, Δ. (1985). Η διαρκής εκπαίδευση στην Ελλάδα στα πλαίσια του θεσμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης, στο M. Debesse & G. Mialaret (επιμ.), *Οι Παιδαγωγικές Επιστήμες: Διαρκής Εκπαίδευση και κοινωνικοπολιτιστική εμψύχωση* (τόμος 8). Αθήνα: Δίπτυχο, σσ. 582-624.

Βεργίδης, Δ. (1995). *Υποεκπαίδευση: κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία.

Βεργίδης, Δ. (2001). ΔιαΒίου Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, στο Κ. Π. Χάρης, Ν. Β. Πετρουλάκης, & Σ. Νικόδημος (επιμ.), *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και ΔιαΒίου Μάθηση: διεθνής εμπειρία και ελληνική προοπτική*. Αθήνα: Ατραπός, σσ. 127-144.

Βεργίδης, Δ. (2002). Παρέμβαση στη Συνεδρία «Ενήλικοι εκπαιδευόμενοι: Χαρακτηριστικά, ανάγκες, τρόποι μάθησης», στο Α. Κόκκος (επιμ.), *Πρακτικά της Διεθνούς Συνδιάσκεψης για την Εκπαίδευση Ενηλίκων* (Πάντειο Πανεπιστήμιο, 23-25/11/2001). Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 118-121.

Βεργίδης, Δ. (2005α). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα, στο *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων* (22-23/10/2004). Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 55-72.

Βεργίδης, Δ. (2005β). Κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της εκπαίδευσης ενηλίκων, στο Δ. Βεργίδης, & Ε. Πρόκου, *Στοιχεία κοινωνικο-οικονομικής λειτουργίας και θεσμικού πλαισίου*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σσ. 52-57.

Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος. (2009). *Έρευνα Εκπαίδευσης Ενηλίκων*. Αθήνα: ΓΓΕΣΥΕ.

Γουγουλάκης, Π. (2011). *Διδακτική για κοινωνικά ευάλωτους – τι, πώς και γιατί;*, Εναρ-

κτήρια ομιλία στο Συνέδριο «Εκπαίδευση και Κοινωνική Ένταξη Ευάλωτων Ομάδων», Θεσσαλονίκη 24-26/6/2011, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Γούλας, Χ. (2006). Ο ρόλος και ο βαθμός συμμετοχής των ενηλίκων καταρτιζομένων στη διαδικασία κατάρτισής τους, *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 7, σσ. 3-11.

Δεμερτζής, Ν., Σταυρακάκης, Γ., Ντάβου, Μ., Αρμενάκης, Χρηστάκης, Ν., Γεωργαράκης, Ν., & Μπούμπαρης, Ν. (2008). *Νεολαία, ο αστάθμητος παράγοντας;* Αθήνα: Πολύτροπον.

Δημουλάς, Κ. (2002). *Κράτος Πρόνοιας και Επαγγελματική Κατάρτιση: η περίπτωση της Ελλάδας (1980-2000)* (διδακτορική διατριβή). Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης ΕΚΠΑ.

ΕΣΥΕ (1983). *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

Ζωντήρος, Δ. (2006). *Τα κίνητρα συμμετοχής των ενηλίκων εκπαιδευομένων σε προγράμματα που προσφέρονται από Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών* (διπλωματική εργασία). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

ΙΝΕ ΓΣΕΕ & VPRC (2008). *Η Διά Βίου Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Ιωσηφίδου, Μ. (2005). *Η Λαϊκή Επιμόρφωση στον νομό Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989* (διπλωματική εργασία). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Καραλής, Θ. (2002). *Η εξέλιξη του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την περίοδο 1989-1999* (διδακτορική διατριβή). Πάτρα: Εργαστήριο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Κατάρτισης Πανεπιστημίου Πατρών.

Καραλής, Θ. (2008). Διά Βίου Μάθηση, Εκπαίδευση Ενηλίκων και Ενεργός Πολίτης, στο Σ. Μπάλιας (επιμ.), *Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σσ. 125-150.

Καραλής, Θ. (επιμ.) (2009). *Το πεδίο της Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης στο πλαίσιο της Διά Βίου Μάθησης στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΕΚΕΠΙΣ.

Καραλής, Θ. (2010). Η εξέλιξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα, στο Δ. Βεργίδης, & Α. Κόκκος (επιμ.) *Εκπαίδευση Ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 17-42.

Καραντινός. Δ. (2010). Συμμετοχή στη Διά Βίου Μάθηση: Τάσεις και Προοπτικές, στο Δ. Βεργίδης & Α. Κόκκος (επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 43-62.

Κόκκος, Α. (2001). Η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων στα προγράμματα διά βίου εκπαίδευσης, στο Κ. Π. Χάρης, Ν. Β. Πετρουλάκης, & Σ. Νικόδημος (επιμ.), *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και ΔιαΒίου Μάθηση: διεθνής εμπειρία και ελληνική προοπτική*. Αθήνα: Ατραπός, σσ. 173-183.

Κόκκος, Α. (2004). Οι εκπαιδευτές ενηλίκων και η εκπαίδευσή τους, *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 1, σσ. 12-23.

Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κόκκος, Α. (2007). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων ως Διακριτό Θεσμικό και Επιστημονικό Πεδίο, *Διά Βίου*, 1, σσ. 45-48.

Μουζέλης, Ν. (επιμ.), συγγραφική ομάδα: Δ. Βεργίδης, Σ. Γκλαβάς, Μ. Κουτούζης, & Ν. Φωτόπουλος (2012). *Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: όψεις και βασικά μεγέθη της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην προ Μνημονίου εποχή*. Αθήνα: ΚΑΝΕΠ ΓΣΕΕ.

Ρομπόλης, Σ., Δημουλάς, Κ., & Γαλατά, Β. (1999). *Η Διά Βίου Επαγγελματική Κατάρτιση στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ.

Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων & Public Issue (2011). *Έρευνα κοινής γνώμης επί ζητημάτων διά βίου μάθησης: βασικά συμπεράσματα*. Αθήνα: ΥΠΔΒΜΘ & Public Issue.

Χασάπης, Δ. (1997). *Πρόσβαση, ποιότητα και εύρος της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.

Jarvis, P. (2004). Το νόημα της ισόβιας μάθησης για τη διά βίου εκπαίδευση (μτφ. Α. Μανιάτη), *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 1, σσ. 4-11.

Jarvis, P. (2005). Εκπαίδευση Ενηλίκων: προσωρινό φαινόμενο ή μόνιμη πραγματικότητα; (μτφ. Γ. Κουλαουζίδης), στο Α. Κόκκος (επιμ.) *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 19-28.

Jarvis, P. (2006). *Τριάντα λεπτά με τον Καθηγητή Peter Jarvis (συνέντευξη στον Γιώργο Κουλαουζίδη)*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Ξενόγλωσση

Becker, H. S., Geer, B., & Hughes, E. (1968). *Making the Goals: The Academic Side of College Life*. New York: Wiley and Sons.

Benn, R. (1997). Participation in adult education: breaking boundaries or depening inequalities? In P. Armstrong, N. Miller and M. Zucas (eds.) *Crossing Borders: Breaking Boundaries*, SCUTREA 27th Annual Conference Proceedings, pp. 31-34.

Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism, Perspective and Method*. New Jersey: Prentice Hall.

Boshier, R. (1971). Motivational orientations of Adult Education participants: A factor analytic exploration of Houle's typology, *Adult Education Journal*, 21/2, pp. 3-26.

Boshier, R. (1973). Educational Participation and Dropout: a Theoretical Model, *Adult Education Quarterly*, 23/4, pp. 255-282.

Boshier, R. (1991). Psychometric properties of the alternative form of Educational Participation Scale, *Adult Education Quarterly*, 21, pp. 3-26.

Boshier, R., Collins J. B. (1985). The Houle typology after twenty-two years: A large scale empirical test, *Adult Education Quarterly*, 35/3, pp. 113-130.

Brunner, E. S., Wilder, D. S., Kirchner, C., & Newberry, J., Jr. (1959). *An Overview of Adult Education Research*. Chicago: Adult Education Association.

Boucouvalas, M. (1988). *Adult Education in Greece*. Vancouver: University of British Columbia and International Council for Adult Education.

Chisholm, L., Larson, A., & Mossoux, A. F. (2004). *Lifelong Learning: citizens' views in close-up, findings from a dedicated Eurobarometer survey*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities & CEDEFOP.

Coombs, P., H. (1968). *The World Educational Crisis: A Systems Analysis*. New York: Oxford University Press.

Coombs, P. H., & Ahmed M. (1974). *Attacking Rural Poverty: How Non-formal Education Can Help*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Cross, P., K. (1981). *Adults as learners: increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass.

Crowther, J. (2000). Participation in adult and community education: a discourse of diminishing returns, *International Journal of Adult Education*, 19/6, pp. 479-492.

Dave, R. H. (ed.) (1976). *Foundations of Lifelong Education*. New York: Pergamon Press.

Edwards, R. (1991). *The politics of meeting learner needs: power, subject, subjugation, Studies in the Education of Adults*, 23/1, pp. 85-97.

European Commission (2002). *European social statistics – Continuing Vocational Training Survey (CVTS-2)*. Luxembourg: European Communities.

European Commission (2012). *Strategies for Improving Participation In and Awareness of Adult Learning*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

Fucita-Starck, P. J. (1996). Motivations and characteristics of Adult Students: Factor

stability and construct validity of the Educational Participation Scale, *Adult Education Quarterly*, 47/1, pp. 29-40.

Houle, C. O. (1961). *The Inquiring Mind*. Madison: University of Wisconsin Press.

Kailis, E., & Pilos, S. (2005). *Lifelong Learning in Europe*. Eurostat.

Karalis, T., & Pavlis-Korres, M. (2010). Lifelong Education in Greece: a Critical Review of Policies and Institutions, In M. P. Caltone (ed.) *Handbook of Lifelong Learning Developments*. New York: Nova Science Publishers, pp. 375-385.

Karalis, T., & Vergidis, D. (2004). Lifelong Education in Greece: Recent Developments and Current Trends, *International Journal of Lifelong Education*, 2/23, pp. 179-189.

Kokkos, A. (2012). Transformative Learning in Europe: An overview of the Theoretical Perspectives, In E. Taylor, & P. Cranton (eds.) *The Handbook of Transformative Learning. Theory, Practice and Research*. San Francisco: Jossey-Bass, pp. 289-303.

Knowles, M. (1970). *The Modern Practice of Adult Education – Andragogy versus Pedagogy*. New York: Association Press.

Lindeman, E. C. (1926). *The Meaning of Adult Education*. New York: New Republic.

Lyberaki, A., & Paraskevopoulos, C. J. (2002). *Social Capital Measurement in Greece*. London: OECD.

Marks, A. (2000). Lifelong Learning and the "Breadwinner Ideology": addressing the problems of lack of participation by adult, working-class males in higher education on Merseyside, *Educational Studies*, 26/3, pp. 303-319.

Merriam, S. B. & Caffarella, R. S. (1999). *Learning in Adulthood: a Comprehensive Guide*. San Francisco: Jossey-Bass.

Mezirow, J. (1971). *Toward a Theory of Practice*, Adult Education, XXI/3, pp. 135-147.

OECD (1977). *Learning Opportunities for Adults (v. IV: Participation in Adult Education)*. Paris: OECD.

Rubenson, K. (2001a). *The Adult Education and Training in Canada - Measuring Motivation and Barriers in the AETS: a Critical Review*. Quebec: Human Resources Development Canada Publications Centre.

Rubenson, K. (2001b). The Power of the State: Connecting Lifelong Learning Policy and Educational Practice, In R. M. Cervero, A. L. Wilson, & Associates, *Power in Practice: Adult Education and the Struggle for Knowledge and Power in Society*. San Francisco: Jossey-Bass, pp. 83-104.

Rubenson, K., & Desjardins, R. (2009). The Impact of Welfare State Regimes on

Barriers to Participation in adult Education: A Bounded Agency Model, *Adult Education Quarterly*, 59/3, pp. 187-207.

Tough, A. (1968). *Why Adults Learn: a Study of the Major Reasons for Beginning and Continuing a Learning Project*. Toronto: Ontario Institute for Studies in Education.

UNESCO (2010). *Global Report on Adult Learning and Education*. Hamburg: UNESCO/ ILL.

Vergidis, D. (1988). *L'évolution et le rôle de l'Education Populaire en Grèce: Facteur de compensation de la sous-scolarisation des adultes?* (Thèse de Doctorat). Lille : Université de Lille III.

Yaxlee, B. (1929). *Lifelong Education*. London: Cassell.

Παράρτημα 1
Πίνακες και διαγράμματα

Πίνακας ΠΠ1: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί	Ελ. επαγγ. & Ιδιοκτ επιχ.	Άνεργοι
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνέτ)	37,7	46,4	36,7
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	19,6	36,7	18,6
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	46,4	36,2	39,2
Από άλλους συναδέλφους	37,3	26,1	35,9
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	7,8	10,6	13,9
Από εκθέσεις / ημερίδες	0,6	4,8	0,4
Από το σωματείο / σύλλογο	1,2	1,4	1,7
Από τα ΜΜΕ	0,9		1,3
Άλλο	1,5	1,9	0,8

Πίνακας ΠΠ2: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	44	39,1	38,2	34,8	22,4	37,8	26	45,8
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	28	18,5	21,3	21,7	16,4	21,2	19,9	26,5
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	39,3	45,7	37,1	44,9	47,8	37,8	46,6	41,3
Από άλλους συναδέλφους	37	34,4	18	33,3	35,8	32,6	41,1	32,2
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	9,5	8,6	14,6	7,2	17,9	15,5	8,2	8,2
Από εκθέσεις / ημερίδες	0,5	2	5,6	1,4	3	4,1	2,7	0,2
Από το σωματείο / σύλλογο	2	1,3	1,1			0,5	4,1	0,9
Από τα ΜΜΕ	1		1,1		1,5	1	0,7	0,7
Άλλο…	1	2	2,2	1,4	1,5	2,1	1,4	0,7

Πίνακας ΠΠ3: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	46,2	36,9	52,6	46,6	38,3	37,9	27,1
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	29,9	21,2	22,7	25	18,1	29	26
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	42,3	41,1	27,8	44	45,6	41,6	41,7
Από άλλους συναδέλφους	30,8	35,2	36,1	29,3	41,1	31,8	22,9
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	7,3	11,8	9,3	9,5	7,3	9,8	21,9
Από εκθέσεις / ημερίδες	0,9	2		0,9	1,2	2,3	4,2
Από το σωματείο / σύλλογο	1,3	1,5	1		0,8	2,3	3,1
Από τα ΜΜΕ	0,9	0,7		1,7	1,2		1
Άλλο…	2,1	1,1		0,9	2	1,4	1

Πίνακας ΠΠ4: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	39,4	40,1	55,6	42,7	32,1	30,2
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	24,4	23,1	24,5	22,4	22,6	27
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	40,7	42,5	33,8	43,6	44,8	39,7
Από άλλους συναδέλφους	35,5	31,7	32,5	36,9	35,3	27,8
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	9,7	11,4	6,6	7,1	12,7	17,5
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,4	2,1		1,2	2,8	2,4
Από το σωματείο / σύλλογο	1,8	0,9	0,7	0,4	2,8	1,6
Από τα ΜΜΕ	0,9	0,6		1,7	0,4	0,8
Άλλο…	1,6	1,2	2,6	1,2	1,6	

Πίνακας ΠΠ5: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	45,4	37,5	41,9	37,9	49,2	41,2	23,7
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	25	23,4	24,9	23	26,2	26,5	13,2
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	35,2	43,9	42,5	40,7	37,7	44,7	47,4
Από άλλους συναδέλφους	33,8	33,9	37,5	31	36,2	35,3	50
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	6	12,1	9,1	11,5	6,2	12,9	2,6
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,9	1,6	1,2	2,1	3,1		
Από το σωματείο / σύλλογο	2,3	1,1	0,6	2,1	0,8		2,6
Από τα ΜΜΕ	1,4	0,5	0,6	0,9		0,6	2,6
Άλλο…	1,4	1,4	1,5	1,4	0,8	0,6	7,9

Πίνακας ΠΠ6: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή/Ανώτερη	Ανωτατη
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	45,4	34,3	13,5	33,1	47,8	61,8
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	29,2	19	7,5	16	30,9	41,6
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	40,3	42,7	48,1	47,4	37,6	30,9
Από άλλους συναδέλφους	29,7	37,5	43,6	35,2	35,4	23
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	9,2	11,6	15,8	12,9	6,2	6,7
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,9	1,5	2,3	1,7	0,6	2,2
Από το σωματείο / σύλλογο	0,8	2	2,3	1	2,8	
Από τα ΜΜΕ	0,8	0,7	1,5	0,7	0,6	0,6
Άλλο…	1,1	1,7	1,5	1,4	1,1	1,7

Πίνακας ΠΠ7: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχειώδης	Μέση	Ανώτερη/Ανωτατη	Στοιχειώδης	Μέση	Ανώτερη/Ανωτατη
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	27,6	49,6	61,8	29	54,1	55,4
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	17,4	30,4	33,3	18,9	30	33,8
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	45	38,7	35	44,9	37,4	33,8
Από άλλους συναδέλφους	36,7	30,4	30,9	35,7	31,1	35,4
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	12,9	8,3	6,5	13	7	6,2
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,2	2,2	2,4	1,1	2,7	
Από το σωματείο / σύλλογο	1,9	0,9	0,8	2	0,4	1,5
Από τα ΜΜΕ	0,7	0,4	1,6	0,9	0,8	
Άλλο…	1,2	1,7	1,6	1,1	1,6	3,1

Πίνακας ΠΠ8: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	40,7	39,5	34,9	40	49	38,3
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	30,9	22,5	23,3	23,9	33,7	22,4
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	40,7	41,7	41,9	41,4	39,4	41,9
Από άλλους συναδέλφους	30,1	34,6	25,6	34,4	27,9	34,7
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	10,6	10,4	14	10,2	9,6	10,6
Από εκθέσεις / ημερίδες	1,6	1,7	2,3	1,6	2,9	1,5
Από το σωματείο / σύλλογο	3,3	1,1		1,5	2,9	1,2
Από τα ΜΜΕ	1,6	0,6		0,8	1	0,7
Άλλο…	0,8	1,5	2,3	1,4		1,6

Πίνακας ΠΠ9: Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας; (έως 3 επιλογές).

Βάση: Όσοι δεν έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντροδεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)	34,3	41,9	44,2
Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά	28,4	20	29,4
Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου	43,1	41,9	36,6
Από άλλους συναδέλφους	32,4	38,1	34
Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά την δουλειά μου	12,7	15,2	9,4
Από εκθέσεις / ημερίδες	2	1,9	2,3
Από το σωματείο / σύλλογο	1	1	2,6
Από τα ΜΜΕ	2		1,5
Άλλο…	2,9	1,9	0,8

Πίνακας ΠΠ10: Κίνητρα συμμετοχής.

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο/ εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	74,3	69,1
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	73,3	79,3
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	91,3	81,3
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	62,5	65,4
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90,3	89,6
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	88,4	81,7
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	52,4	52,8
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	46,2	55,9
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	57,1	58,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	77,3	81,2
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	55,8	59,6
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής οικογενειακής ζωής	17,3	26,7
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	54,2	58,1
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	33,7	40,9

Πίνακας ΠΠ11: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	72,4	67,5	75	71,7	73,9	74,1	67,6	72,6
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	76,9	69,6	78,3	75	85,7	75,9	78,4	75,8
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	86	84,6	88,3	85,8	90,8	87,2	86,4	86,1
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	63,9	61,3	73,3	64,2	59,7	60,3	62,4	65,7
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90	86,3	91,7	94,2	91,6	91,5	90,6	89,1
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	83,7	86,3	83,3	87,5	89,1	87,6	85,4	83,8
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	50,9	48,8	56,7	55	62,2	55	54,9	50,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	49,9	45,8	59,2	53,3	55,5	55,7	54,5	47,5
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	56,1	50,8	65,8	64,2	68,1	55,7	64,3	57
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	77,5	76,7	82,5	84,2	84	81,2	81,2	77,4
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	54,6	54,6	63,3	60,8	70,6	62,4	62,4	54,1
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής οικογενειακής ζωής	21	17,1	20	25,8	34,5	22	25,4	20,7
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	51,2	53,8	66,7	56,7	73,9	58,5	62,9	52,9
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	34,1	37,1	38,3	47,5	42	36,9	39	36,1

Πίνακας ΠΠ12: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	73,1	71,1	77,5	73,1	74,1	68,2	66,4
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	75,3	76,7	81,9	77,2	78,6	72,6	71,1
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	87,2	86	88,1	89,3	88,6	86,9	75,7
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	59,3	66,3	77,5	74,6	64,3	54,5	54,6
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	91	89,4	89,4	93,4	91,1	88,5	87,5
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	87,4	83,8	82,5	84,8	86,5	86,3	82,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	57,9	49,7	23,8	45,7	58,1	61,1	60,5
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	47,2	52,8	33,1	48,7	54,9	55,7	53,3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	56,2	58,9	69,4	62,9	60,8	51,9	44,7
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	76,8	80,4	87,5	81,2	82,4	75,8	66,4
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	60	56,4	49,4	61,9	55,1	60,2	62,5
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής	15	25,4	23,1	22,3	20,3	22,3	23,7
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	52,3	58,1	60	61,4	52,2	56,7	54,6
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	31,2	40,3	47,5	44,2	32,7	33,4	35,5

Πίνακας ΠΠ13: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	70,4	73,8	74,7	76,4	70,8	59,1
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	73	81,1	78,3	77,5	76,6	69,9
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	86	87,1	89,3	89,9	85,6	77,3
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	60,4	69,2	73,9	69,9	58,7	48,3
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	89,3	91,1	92,1	88,8	91,2	88,6
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	82,8	88,6	82,6	85,8	86,9	84,1
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	48,8	58,2	21,7	58,9	62,2	63,1
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	45,9	58,4	41,1	51	55,9	55,1
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	53,8	64,2	69,2	63	51,1	48,3
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	76,9	82,5	86,6	82,7	78,1	63,6
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	56,6	59,3	51	57,3	59,2	65,9
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής	17,7	28,3	17,8	20	22,7	29,5
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	56,3	55,7	60,1	56,4	52,6	58,5
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	35,3	40,1	44,7	35,1	32,7	40,3

Πίνακας ΠΠ14: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	76,8	69,8	71,2	72,2	68,4	72,9	71,7
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	78,8	75,2	74,8	77,4	73,6	76	75,5
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	86,8	86,3	87,9	85,3	84,9	89,5	90,6
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	71,2	61	62,3	65,2	63,2	60,9	66
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90,9	89,7	89	90,8	88,7	88	94,3
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	82,4	86,2	85,4	84,8	84,4	85,7	90,6
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	12,6	68,4	71,8	37,5	68,9	73,3	77,4
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	41,5	54,7	51,1	50,7	49,5	50,4	60,4
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	61,8	56,5	57	58,8	57,5	56,6	58,5
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	85,3	76,7	79	79,3	78,8	79,1	79,2
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	50,9	60,3	57,2	58	56,1	56,2	67,9
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/ οικογενειακής ζωής	18,8	23,1	18,6	24,6	21,2	15,5	18,9
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	62,9	53,4	49,4	61,3	49,5	50	45,3
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	45,3	34,1	30,5	42,6	32,1	28,3	34

Πίνακας ΠΠ15: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκειακή/Ανώτερη	Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	71,7	71,8	71,8	75,5	72,5	66,6
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	73,4	79,5	84,6	77,2	78	69,8
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	88,7	83,8	85,9	84,1	86,9	89
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	59,7	69,1	65,4	67,4	63,6	59,3
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90,1	89,8	89,7	90	91,8	88,7
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	87,2	82,5	79,5	83,6	85,2	89,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	52,2	52,9	69,9	57,1	47,4	43,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	46,1	56,7	80,8	63,7	46	26,5
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	54,3	62,7	70,5	64,7	58,4	44,2
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	78,5	80	80,1	81,6	81,4	73,8
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	56,4	59,3	76,3	60,8	54,3	48,5
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής	16,5	28,2	48,1	23,3	17,9	11,9
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	53,3	59,3	71,8	54,7	61,2	46,5
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	35,1	40	51,9	39	35,1	30,5

Πίνακας ΠΠ16: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχειώδης	Μέση	Ανώτερη/Ανωτατη	Στοιχειώδης	Μέση	Ανώτερη/Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	74,4	71,7	63,9	72,4	72,7	66,4
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	76,8	76,6	73,7	75,4	79	70,3
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	86	88,8	83,9	86,3	87,8	83,6
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	62,3	67,3	62,9	61,7	65,1	71,9
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	90,5	90,2	88,8	89,2	90,9	91,4
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	84,7	86,1	84,9	84,3	85,8	87,5
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	60,7	47,4	37,1	59,8	47,6	31,3
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	61	45,5	30,2	59,1	45,8	26,6
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	62,3	54,5	52,2	59,1	58,7	53,1
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	79,4	79,6	79	77,9	82,5	78,9
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	62	54,8	50,7	61,4	55,4	45,3
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής	27,5	17,4	13,7	26,6	15,7	16,4
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	62,2	49,9	49,3	59,4	52,4	52,3
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	39,3	35,7	34,6	37,9	36,7	35,9

Πίνακας ΠΠ17: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	69,2	72,3	70	71,9	65,6	72,9
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	73,5	76,9	74,3	76,3	74,9	76,5
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	83,3	87,1	80	86,7	87,2	86,2
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	53,4	66,3	61,4	64,1	57,9	64,9
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	88,9	90,2	82,9	90,4	92,3	89,5
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	87,6	84,6	82,9	85,3	92,3	83,8
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	57,3	51,6	57,1	52,4	50,3	53,1
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	50	51,2	50	51,1	44,1	52,3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	49,6	60,1	64,3	57,7	50,3	59,5
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	77,8	79,5	77,1	79,3	73,3	80,4
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	59,4	57,4	57,1	57,8	56,4	58,1
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής	19,2	22,7	31,4	21,4	16,9	23
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	56,8	55,9	65,7	55,5	52,3	56,9
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	33,8	38	35,7	37,4	32,3	38,2

Πίνακας ΠΠ18: Κίνητρα συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντροδεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	65,2	73,8	71,8
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	72,2	78,7	75,4
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	83,5	84,8	84,9
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	57,6	65,9	64,1
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	93	87,8	89,2
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	85,4	84,1	86,4
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	52,5	51,2	54,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	52,5	52,4	50,5
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση / πιστοποιητικό συμμετοχής	61,4	56,7	57,2
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	77,2	78,7	79,7
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	58,2	54,3	56,4
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/ οικογενειακής ζωής	23,4	15,2	21,3
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	50	59,1	55,6
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	31,6	31,7	35,4

Πίνακας ΠΠ19: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	27	23,8
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	34	45,2
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	47	36,2
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	11,3	18,7
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	34,2	28,2
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	16,5	11,4
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	4,9	5,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	2,8	5,3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	2,9	3,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	10	9,7
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	2,5	2
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/ οικογενειακής ζωή	0,8	0,7
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	6,7	9,2
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,3	1,4
Άλλο	0,5	0,7
ΔΑ	0,2	0,5

Πίνακας ΠΠ20: Τα 5 σημαντικότερα κίνητρα με βάση την επαγγελματική ιδιότητα

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί ιδιωτικού τομέα	**Αυτοαπασχολούμενοι / ελεύθ. επαγγελματίες / Ιδιοκτήτες μικρών επιχ.**	**Άνεργοι**
1	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (42,1%)	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (48,4%)	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (47,5%)
2	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (37,3%)	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (36,0%)	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (34,3%)
3	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (34,2%)	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (35,4%)	Για να βρω εργασία (29,9%)
4	Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (29,8%)	Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (16,6%)	Για να μπορώ στο μέλλον να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (26,4%)
5	Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή (14,4%)	Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή (15,0%)	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (21,4%)

Πίνακας ΠΠ21: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μετα-ποίηση	Υπηρε-σίες
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	26,3	24,6	29,2	23,3	21	25,9	22,5	26,7
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	41,4	35,8	42,5	35	38,7	40,8	41,3	38,8
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	41,6	42,5	36,7	43,3	43,7	40,4	44,1	41,3
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	18	13,3	15	9,2	8,4	12,8	16	15,5
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	31,4	30,4	31,7	40,8	21,8	33,3	33,8	29,7
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	14,1	12,1	15,8	12,5	16,8	12,4	11,7	15,4
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	5,5	4,6	5,8	4,2	7,6	4,6	5,6	5,5
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	4,3	4,2	5	3,3	1,7	5,7	4,7	3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	3,7	5	0,8	2,5	2,5	2,5	4,2	3,6
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	9,8	9,6	16,7	5,8	7,6	11	8,9	9,6
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	3,3	0,4	0,8	1,7	2,5	1,4	2,8	2,2
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,5		0,8	4,2		0,7	0,5	0,9
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	7,5	7,1	10,8	6,7	10,1	6,4	10,3	7,5
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,7	0,8	0,8	0,8	1,7	1,4	1,4	1,3
Άλλο	0,3	1,3			1,7	1,1	0,9	0,3
ΔΑ	0,3		0,8		0,8			0,6

Πίνακας ΠΠ22: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	25,7	25,3	25,6	25,4	26,2	24,2	26,3
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	32,7	43	43,8	38,1	42,2	37,9	34,2
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	46,5	39,2	33,1	46,7	45,9	37,9	42,1
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	12,1	16,3	25	15,7	13,5	13,7	8,6
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	32,2	30,8	25,6	25,4	31,9	33,4	40,1
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	17,4	12,2	16,9	13,2	12,4	16,2	11,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	6,1	5,1	2,5	4,6	7,3	4,5	6,6
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	4,4	3,8	0,6	2,5	4,6	5,7	4,6
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	3,9	3,2	5,6	3,6	4,1	2,5	1,3
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	8,5	10,6	14,4	8,6	8,9	11,1	6,6
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	3,1	1,8	0,6	3	1,6	1,3	6,6
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,2	1	0,6		1,1	0,3	2
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	5,8	9	7,5	8,6	7	6,7	12,5
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,7	1,7	3,8	1	1,6	0,6	
Άλλο	0,7	0,5			0,5	1	1,3
ΔΑ	0,2	0,4				0,6	0,7

Πίνακας ΠΠ23: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	26,1	24,3	23,7	26,8	27	20,5
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	37,8	42	39,1	42,2	39,5	34,7
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	44,9	36,8	44,3	44,9	39,8	35,8
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	11,1	20,6	22,1	13,2	12,6	13,1
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	32,4	29,5	23,7	30,4	33,5	39,2
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	12,8	15,8	17	10,4	14,6	16,5
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	4,7	6,4	2	5,5	6,3	8
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	4,3	3,5	2,8	3,8	4,8	4,5
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	3,5	3,3	4,7	4,7	3	
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	9,2	10,8	13,8	10,1	8,3	7,4
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	2,4	2,1	1,2	1,6	1,5	6,8
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,1	1,7	0,8		0,5	2,8
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	7,5	8,5	9,1	5,8	6,8	13,1
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,8	2,1	1,6	1,6	0,8	1,1
Άλλο	0,6	0,6		0,5	0,8	1,1
ΔΑ	0,4	0,2		0,3	0,5	0,6

Πίνακας ΠΠ24: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	24,1	25,9	28,2	23,2	28,3	29,1	24,5
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	39,1	39,7	40,7	38,5	39,2	42,2	41,5
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	43,2	41	40,9	42,3	39,2	41,1	47,2
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	18,5	13,5	12,7	16,7	13,2	12	15,1
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	27,1	32,9	30,3	32	33,5	28,3	28,3
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	17,1	12,8	12,9	14,9	14,2	12	13,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	2,6	6,5	7,6	3,7	6,6	7,4	13,2
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	3,2	4,3	4,7	3,4	4,2	5,4	3,8
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	3,5	3,4	4,9	2,2	5,2	4,7	5,7
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	13,2	8,5	10,4	9,4	10,4	10,5	11,3
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,5	2,6	1,5	2,8	0,9	2,3	
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή		1	0,4	1		0,4	1,9
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	9,7	7,2	6,1	9,4	7,1	5,4	3,8
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,9	1,5	1,5	1,2	1,9	1,2	
Άλλο	0,3	0,7	0,4	0,7		0,4	
ΔΑ	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	

Πίνακας ΠΠ25: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή/Ανώτερη	Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	23,6	27,5	23,7	30,1	23,7	22,1
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	33,5	46,4	48,1	43,1	40,2	30,8
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	44,2	38,7	37,8	40,7	38,8	46,8
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	11,7	18,7	16,7	14,7	18,2	11,6
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	35,9	25,8	28,2	28,4	33,3	34,3
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	15,5	12,4	4,5	11,3	14,4	21,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	5,4	5,3	7,7	7,4	3,8	3,5
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	3,4	4,7	7,1	4,2	5,5	1,2
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	3,2	3,6	2,6	3,9	3,8	2,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	9,7	10	5,8	8,1	12,4	11,6
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	2,8	1,6	3,8	1,7	0,7	3,5
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,5	1,1	0,6	1	1	0,3
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώ-πους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	7,1	8,9	10,9	8,1	7,6	6,7
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,2	1,5	1,3	1	2,4	0,9
Άλλο	0,5	0,7	1,3	0,7		0,6
ΔΑ	0,2	0,5	0,6		0,7	0,3

Πίνακας ΠΠ26: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	28	22,6	22,9	27,3	22,8	22,7
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	38,8	38,7	42	39,4	40,5	34,4
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	41,7	44,1	37,1	40,6	46,3	32,8
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	14	16,9	14,6	13,9	16,7	14,8
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	31,9	30,5	30,2	30,8	31,4	33,6
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	11,4	15	20,5	12,8	13,7	21,9
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	5,8	4,9	3,9	6,6	3,5	3,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	5,3	2,5	2,4	5	2,8	3,1
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	3,1	3,8	3,9	3,2	3,8	3,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	7,7	11,2	14,1	8,7	10,6	14,8
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,9	2,2	3,4	2,3	1,8	3,9
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,5	1,6		0,8	1	
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώ-πους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	8,5	7,4	7,3	7,8	8,9	6,3
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,3	1,4	1,5	1,4	1,5	0,8
Άλλο	0,8		1	0,6	0,5	0,8
ΔΑ	0,3	0,5		0,3	0,5	

Πίνακας ΠΠ27: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	21,8	26,4	31,4	25,1	21	26,4
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	31,6	41,6	32,9	40,1	31,3	41,3
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	44	41,1	28,6	42,4	45,1	41
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	8,1	16,6	15,7	14,9	13,3	15,2
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	35,9	30	32,9	31	34,4	30,6
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	15	13,7	14,3	14	23,6	12,1
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	3,8	5,8	2,9	5,6	5,1	5,5
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	3	4,3	4,3	4	3,1	4,2
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	3,4	3,4	1,4	3,6	2,6	3,6
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	10,7	9,7	4,3	10,2	9,7	9,9
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	3,8	1,9	4,3	2,1	3,1	2,1
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή		0,9		0,8	0,5	0,8
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	9,4	7,6	11,4	7,7	6,7	8,2
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,3	1,4	1,4	1,3	1	1,4
Άλλο	0,4	0,6		0,6		0,7
ΔΑ	0,4	0,3		0,4		0,4

Πίνακας ΠΠ28: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	18,8	19,9
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	12,1	21,9
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	28,5	20
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	3,9	8,5
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	19,3	14,9
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	6,5	4,8
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1,1	1,2
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	0,8	1,2
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	1,1	0,3
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	3,9	2,2
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1	1
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/ οικογενειακής ζωή	0,5	0,2
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	1,6	2,4
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,5	0,5
Άλλο		0,5
ΔΑ	0,2	0,5

Πίνακας ΠΠ29: Κίνητρα συμμετοχής – πρώτη επιλογή. Τα 5 σημαντικότερα κίνητρα με βάση την επαγγελματική ιδιότητα

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί ιδιωτικού τομέα	**Αυτοαπασχολούμενοι / ελεύθ. επαγγελματίες / Ιδιοκτήτες μικρών επιχ.**	**Άνεργοι**
1	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (27,3%)	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (27,4%)	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (21,4%)
2	Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (22,2%)	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (23,6%)	Για να μπορώ στο μέλλον να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (19,8%)
3	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (16,5%)	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (17,2%)	Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου (16,0%)
4	Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές (14,3%)	Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου (13,7%)	Για να βρω μια εργασία (14,8%)
5	Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή (6,7%)	Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή (6,4%)	Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα (11,9%)

Πίνακας ΠΠ30: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	19,3	19,2	23,3	18,3	16,8	21,6	18,3	19,1
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	16,8	13,8	22,5	10	25,2	18,1	17,4	16,7
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	23,3	26,7	15	30	28,6	22,7	22,5	25,4
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	6,7	6,7	5,8	4,2	5	4,3	8,5	6,1
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	17,5	17,5	15,8	23,3	10,1	17,7	16,9	16,8
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	4,7	6,7	3,3	7,5	9,2	5	5,6	6,1
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1,7	0,4	1,7		0,8	0,7	0,5	1,6
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	0,7	2,1	1,7	0,8		1,8	1,4	0,4
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	1,2	0,4		0,8		1,1		0,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	3,5	2,9	4,2	1,7	1,7	3,2	2,8	3
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,5	0,4	0,8	0,8		1,1	1,4	0,7
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,2		0,8	1,7		0,7	0,5	0,1
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2	2,5	4,2		0,8	0,4	3,3	2,2
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,7	0,4		0,8		1,1	0,5	0,3
Άλλο	0,2	0,4			0,8	0,7	0,5	
ΔΑ	0,3		0,8		0,8			0,6

Πίνακας ΠΠ31: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6 - 10 έτη	11 - 20 έτη	21 - 30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	19,6	19,2	19,4	19,3	19,2	19,1	21,1
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	13,8	18,6	20	19,8	16,2	17,2	11,2
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	26,9	23	18,1	29,4	27	21,7	23
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	5,1	6,6	10,6	4,6	6,5	5,7	2,6
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	16	17,8	11,9	15,7	17	17,5	25
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	8,2	4,3	7,5	4,6	4,9	7	3,9
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1,5	1		0,5	1,4	1,6	2
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	1	1		0,5	1,4	1,3	1,3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	1,2	0,5	1,3	0,5	1,1	0,6	
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	2,7	3,3	5	3,6	2,4	3,8	0,7
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,2	0,9	0,6	1	0,3	1	3,3
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,2	0,4			0,5		1,3
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	1,7	2,2	4,4	0,5	1,1	2,2	3,3
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,5	0,5	1,3		0,8	0,3	
Άλλο	0,2	0,3			0,3	0,3	0,7
ΔΑ	0,2	0,4				0,6	0,7

Πίνακας ΠΠ32: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	20,3	17,9	16,6	20	21,4	17
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	15,3	19,3	18,6	17	18,1	11,4
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	26	21,8	25,3	28,2	22,2	20,5
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	4,3	8,9	9,1	5,2	5,5	5,1
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	18,4	15,4	13,4	15,6	17,1	25,6
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	5,6	5,8	7,9	3,8	5,3	7,4
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1	1,5	1,2	0,5	1,3	2,3
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	1	1	0,4	1,4	1	1,1
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	0,8	0,6	0,4	1,6	0,5	
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	2,9	3,3	4,3	3,6	2,3	2,3
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,1	0,8	0,8	0,5	1	2,3
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,1	0,6			0,5	1,1
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2,1	1,9	2	1,4	2,3	2,8
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,4	0,6		0,8	0,5	
Άλλο	0,3	0,2			0,5	0,6
ΔΑ	0,4	0,2		0,3	0,5	0,6

Πίνακας ΠΠ33: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	17,1	20,2	22,2	17,1	23,1	22,5	17
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	16,8	17	16,7	17,1	17,5	16,3	15,1
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	25,6	23,8	24,6	24,1	21,7	24,4	37,7
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	8,2	5,3	4,9	7,1	5,7	4,3	5,7
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	14,7	18,1	17,2	17,1	17,5	18,2	11,3
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	6,8	5,2	4,7	6,4	4,2	5	5,7
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	0,3	1,5	1,3	1	0,9	1,2	3,8
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	1,5	0,8	0,9	1	0,5	1,6	
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	0,6	0,8	1,1	0,4	1,4	0,8	1,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	3,8	2,8	3,8	2,5	3,8	4,3	1,9
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	0,9	1	0,4	1,5	0,9		
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή		0,5		0,6			
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2,9	1,6	1,1	2,7	1,4	1,2	
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,3	0,6	0,4	0,6	0,9		
Άλλο	0,3	0,2	0,2	0,3			
ΔΑ	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	

Πίνακας ΠΠ34: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή/Ανώτερη	Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	16,5	22,5	20,5	22,3	18,6	16
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	16,1	18	20,5	21,1	13,7	13,1
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	27,7	20,4	21,2	23,8	22,3	27,9
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	4,5	8,2	9	5,9	7,2	4,4
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	19,6	14,2	15,4	13,2	21,6	18,9
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	6,8	4,4		4,9	6,2	8,7
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	0,9	1,5	1,9	1,2	1	0,9
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	0,8	1,3	1,9	1,2	1	0,3
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	0,9	0,5		1	0,7	0,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	3,2	2,9	2,6	1,2	3,4	5,2
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,1	0,9	2,6	1,2		0,9
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή		0,7			1	0,3
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	1,4	2,7	1,9	2,2	1,7	2
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,3	0,7	0,6	0,5	0,7	0,3
Άλλο		0,5	1,3	0,2		
ΔΑ	0,2	0,5	0,6		0,7	0,3

Πίνακας ΠΠ35: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	22,7	16,1	15,6	21,7	15,4	17,2
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	14	18,8	21,5	15,6	18,7	17,2
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	23,5	26,4	22,4	22,7	27,6	22,7
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	7,4	4,1	6,3	7,2	4,3	7
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	17,7	15,3	19,5	17,1	17	18,8
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	4,3	7,4	6,8	4,7	7,1	7
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	1,1	1,4	1	1,7	0,5	0,8
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	1,4	0,5		1,5	0,5	
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	0,6	1,1	0,5	0,8	0,8	0,8
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	2,3	4,1	3,9	2,3	3,8	5,5
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,1	1,1	0,5	1,2	0,8	0,8
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή	0,5	0,3		0,5	0,3	
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώ-πους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	1,9	2,5	1,5	2	2	1,6
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,8
Άλλο	0,5			0,3	0,3	
ΔΑ	0,3	0,5		0,3	0,5	

Πίνακας ΠΠ36: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	15,4	20,4	25,7	19	15,4	20,2
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	12,8	18	20	16,8	14,4	17,5
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	29,5	23	12,9	24,9	30,8	23
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	4,3	6,7	8,6	6	3,1	6,7
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	17,9	16,9	18,6	17	20,5	16,5
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	8,1	5	5,7	5,6	7,7	5,2
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	0,4	1,4		1,2	1	1,2
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	0,9	1		1,1	1	1
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/ πιστοποιητικό συμμετοχής	1,3	0,6		0,8		0,9
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	5,1	2,6	1,4	3,2	4,1	2,9
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,3	0,9	2,9	0,9		1,2
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωή		0,4		0,4		0,4
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2,1	2	4,3	1,9	1,5	2,1
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	0,4	0,5		0,5	0,5	0,5
Άλλο		0,3		0,3		0,3
ΔΑ	0,4	0,3		0,4		0,4

Πίνακας ΠΠ37: Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντροδεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου	16,5	22,6	18,5
Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές	21,5	19,5	15,4
Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου	17,7	21,3	25,4
Για να βρω μια καλύτερη εργασία	5,1	4,9	7,2
Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα	27,8	16,5	15,1
Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή	1,9	6,1	6,4
Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου	0,6	1,2	1,3
Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα	0,6	1,8	1
Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής	0,6	1,2	0,3
Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα	1,9	3,7	3,3
Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης	1,3		2,1
Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/ οικογενειακής ζωή	0,6		0,3
Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο	2,5	0,6	2,6
Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου	1,3		0,5
Άλλο		0,6	0,5
ΔΑ			0,3

Πίνακας ΠΠ38: Εμπόδια συμμετοχής.

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Κόστος συμμετοχής	78,7	84,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	28,3	28,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	13,1	17,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	48,8	47,2
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	27,8	30,6
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	3,6	4,4
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	17,2	25,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	57,3	55,7
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	15,7	24,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	38,8	45,3
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	13,6	17,5
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	13,7	16,6
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	64,3	72,2
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	28,8	30,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	42,7	46,7
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	52,4	42,3
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	20	32,4
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,7	9,3
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	11,8	10
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	4,3	9,2
Είμαι πολύ μεγάλος / η για να μάθω πλέον	5,6	7,8
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	25	28

Πίνακας ΠΠ39: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Κόστος συμμετοχής	82,5	80	82,5	75,8	83,2	80,9	84	80,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	29,5	28,3	26,7	22,5	30,3	29,4	21,6	30,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	17,8	8,8	15	17,5	13,4	13,8	10,8	16,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	50,7	43,3	52,5	41,7	45,4	52,1	43,2	48,1
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	30,9	25	32,5	30,8	23,5	31,2	23	30,9
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	4	3,8	4,2	4,2	4,2	4,6	5,2	3,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	22,3	20,4	20	25	16,8	20,2	19,7	22,3
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	58,9	55,4	52,5	50,8	56,3	59,2	54,5	56,4
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	19,8	17,5	20	28,3	16,8	21,3	20,2	18,7
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	38,6	43,8	50	47,5	42	45,7	48,4	38,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	14,6	16,7	21,7	14,2	12,6	17,4	18,3	13,3
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15,1	14,2	20	11,7	16	16	18,8	13,5
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	68,9	66,7	75	65	63,9	68,4	67,6	68,1
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	30	27,9	31,7	29,2	30,3	30,5	32,4	28,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	44,6	46,7	39,2	45,8	45,4	49,3	49,8	41,6
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	50,9	48,8	41,7	46,7	33,6	48,9	43,7	47,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	29	27,9	18,3	23,3	18,5	31,2	28,2	23,3
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	11,8	8,3	8,3	7,5	3,4	10,3	8,9	9,1
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	12,5	11,7	7,5	11,7	4,2	12,4	11,3	10,4
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	7,8	6,3	5,8	7,5	1,7	7,8	8	5,8
Είμαι πολύ μεγάλος /η για να μάθω πλέον	8,5	3,3	6,7	8,3	2,5	7,4	8	5,9
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	28,1	26,3	28,3	23,3	20,2	26,6	25,8	26,7

Πίνακας ΠΠ40: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Κόστος συμμετοχής	76,3	84,1	84,4	83,8	82,7	80,3	74,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	29,1	28	16,9	28,9	41,1	29	8,6
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	15	15,4	12,5	15,7	16,2	14	17,8
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	51,1	46,4	32,5	37,6	51,4	53,2	59,9
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	30,3	28,6	32,5	31	28,6	28,7	26,3
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	3,6	4,2	3,1	4,6	2,4	3,8	8,6
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	20,6	21,9	15,6	19,8	23,2	22,3	22,4
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	56,7	56,5	60	53,3	58,9	58	49,3
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	17,2	21,2	22,5	20,8	19,7	19,1	17,1
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	35,8	45,3	46,3	41,6	38,1	44,9	41,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	16,5	14,9	15	15,2	13,5	18,2	13,8
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	16,2	14,5	12,5	14,7	15,1	16,9	13,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	63,9	70,4	70	70,6	68,9	68,5	59,9
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	30,5	29,3	35	30,5	28,6	29,3	25,7
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	45,8	44,1	41,9	37,6	45,4	47,1	50,7
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	50,1	46,1	50,6	46,2	42,7	51	50
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	23,7	27,4	25,6	24,9	23,5	29,9	27,6
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,9	9,3	9,4	11,7	9,7	7	11,2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	9,7	11,6	5,6	5,6	9,5	12,4	24,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	5,6	7,3	6,9	4,6	5,4	6,7	11,8
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	4,4	7,9	1,9	2,5	3,2	8,3	22,4
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	23,5	28,1	24,4	25,9	29,5	23,2	29,6

Πίνακας ΠΠ41: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Κόστος συμμετοχής	79,3	84,6	85,4	84,7	80,9	69,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	25,5	32,6	19,4	48,2	26,7	4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	15,2	15,4	15	13,2	15,4	20,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	56,2	35,8	39,1	52,6	46,6	55,1
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	31,3	26	37,9	28,5	25,2	26,7
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	4	4	4,3	2,2	4,5	6,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	22,7	19,5	15	23	22,4	25,6
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	59	52,8	58,9	61,4	53,9	49,4
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	18,4	22,2	17,4	22,2	19,4	19,9
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	39,5	45,7	37,5	41,1	46,1	41,5
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15,9	15	13,8	16,4	16,1	15,3
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	16,1	13,7	12,3	16,2	16,4	14,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	66,1	71,3	66,4	74,8	66,5	61,9
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	31,6	26,8	32	34,5	26,2	23,9
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	47,8	39,9	41,9	46,3	44,6	44,3
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	48,4	45,9	48,2	49,3	45,8	45,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	27,8	23,5	23,3	25,2	28	29
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,2	10	9,9	9,3	9,8	8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	12,2	8,9	3,6	9,3	11,1	23,9
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	7,5	5,4	6,3	6,3	6,5	8,5
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	7,5	5,4		2,2	8,8	19,9
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	28,9	22,9	26,1	28,5	24,7	27,3

Πίνακας ΠΠ42: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Κόστος συμμετοχής	82,6	80,9	81,6	81,3	80,7	84,1	73,6
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	8,2	36,3	60,6	3	55,7	61,2	77,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	17,4	14,4	13,4	16,7	16	10,1	18,9
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	44,7	49,3	47,3	48,5	50,9	46,1	39,6
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	35,3	26,7	26,5	31,3	26,9	24,4	34
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	2,1	4,8	3,6	4,3	2,4	3,9	7,5
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	18,2	22,7	23,3	19,9	27,8	20,2	20,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	59,7	55,2	58,5	54,9	59,4	58,5	52,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	20,9	19,5	19,1	20,5	19,8	19,8	11,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	43,5	41,4	39,6	43,9	41	36,8	45,3
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	16,8	15	14,4	16,4	14,6	13,2	18,9
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15,3	15,1	15	15,3	14,2	15,9	13,2
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	69,7	67,6	67,6	68,6	67	67,4	71,7
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	32,1	28,7	28,6	30,5	31,6	23,3	41,5
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	42,4	45,6	46	43,6	47,2	43,4	54,7
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	54,1	44,8	43,6	50,4	47,6	41,1	43,4
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	25,3	26,4	23,9	27,8	29,2	20,9	15,1
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	8,5	9,9	9,3	9,7	9	8,1	15,1
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	7,4	12,3	9,1	12,4	9,4	7,8	11,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	7,9	6,2	5,7	7,4	7,1	4,3	5,7
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	2,9	8,1	4,2	8,6	5,7	3,1	3,8
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	29,1	25,5	23,9	28,6	25,9	22,5	22,6

Πίνακας ΠΠ43: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή/Ανώτερη	Ανωτατη
Κόστος συμμετοχής	76	87,8	85,3	84,3	79,7	77,6
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	30,1	26,4	21,8	29,7	30,9	27,6
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	14,1	16,7	23,1	15,2	15,1	11,9
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	56	38,5	42,3	47,3	45,4	53,5
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	29,8	28,5	23,7	29,4	29,6	31,1
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	2,6	5,6	8,3	3,4	2,7	3,8
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	19,3	24	26,9	21,6	17,5	22,1
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	58,3	54,4	41,7	58,3	57	60,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	16,8	23,6	23,7	26,7	19,6	10,5
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	36,8	48,2	51,9	42,9	41,6	36,6
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	14,8	16,4	22,4	20,3	11	10,5
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	13,9	16,7	23,1	19,4	11	10,2
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	65,2	71,8	70,5	71,6	70,1	61,6
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	28,1	31,3	32,7	34,1	29,9	23
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	44,4	45,3	48,7	44,4	43	44,8
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	49,9	44,7	32,1	47,1	48,8	53,8
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	24,7	27,8	34	28,4	23,4	22,1
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,4	9,6	10,3	10,3	10	7,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	9,9	12,2	16,7	8,8	10,3	11,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	6,6	6,7	10,3	6,1	5,5	6,7
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	4,6	9,1	17,9	7,1	3,1	4,1
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	25,8	27,5	26,9	23,8	25,1	30,8

Πίνακας ΠΠ44: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανώτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανώτατη
Κόστος συμμετοχής	82,4	82	76,6	81,7	82,3	75,8
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	29,3	29,2	23,9	29,6	30,9	15,6
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	15,1	16,9	12,7	14,7	17	13,3
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	46,4	48,2	52,7	47,3	49,1	50
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	25,3	32,2	36,6	25,2	35,2	29,7
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	5	3,5	2	4,6	2,8	4,7
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	21,4	21,3	21,5	22,4	20	18,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	52	60,8	62,4	53,1	60,8	58,6
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	24,2	15,8	13,7	22,7	17,2	11,7
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	44,8	39,5	37,1	45,5	39	30,5
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	14,2	19,1	13,2	14	19	12,5
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	13,7	17,4	15,6	13,6	18	14,1
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	69,9	65,9	66,3	68,4	68,4	64,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	28,3	32,7	26,8	28,7	32,2	24,2
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	43,3	45	47,3	44	44,1	46,9
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	42,8	52,3	53,7	44,3	50,9	53,1
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	25,6	26,7	26,8	26,6	25,3	24,2
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	7,9	12,5	9,3	7,9	12,9	8,6
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	11,3	10,1	11,2	13	8,6	6,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	6	6,8	7,8	6,6	6,6	3,9
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	7,9	3,8	6,3	8,9	2,8	4,7
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	23,2	28,9	32,2	24	28,6	32,8

Πίνακας ΠΠ45: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Κόστος συμμετοχής	79,5	82	80	81,6	77,9	82,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	28,2	28,5	28,6	28,5	31,3	27,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	14,1	15,6	11,4	15,5	15,4	15,2
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	59,4	45,2	45,7	48	49,7	47,7
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	23,9	30,5	32,9	28,9	32,3	28,6
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	3	4,3	4,3	4	5,1	3,8
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	23,9	20,8	25,7	21,1	20	21,6
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	63,2	54,9	60	56,2	61,5	55,6
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	14,1	21,4	17,1	20,2	20	20
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	38,9	42,7	31,4	42,5	40	42,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	15	15,6	18,6	15,3	14,4	15,7
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	16,7	14,8	14,3	15,1	14,9	15,2
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	62,4	69,5	72,9	67,8	66,2	68,6
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	31,2	29,3	31,4	29,4	19	31,8
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	45,3	44,7	44,3	44,8	41	45,5
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	55,6	45,5	55,7	47	52,8	46,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	25,6	26,3	22,9	26,4	23,1	26,8
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	9,8	9,3	8,6	9,3	6,2	10
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	11,5	10,7	14,3	10,7	11,8	10,7
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	4,3	7,3	7,1	6,7	4,1	7,2
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	8,5	6,2	8,6	6,6	6,2	6,8
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	27,8	26,2	30	26,2	26,2	26,6

Πίνακας ΠΠ46: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντροδεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Κόστος συμμετοχής	73,4	83,5	82,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	31,6	31,7	26,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	8,2	19,5	14,9
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	51,3	52,4	51,3
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	33,5	33,5	29,5
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	5,7	3,7	2,8
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	22,2	18,9	22,1
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	57,6	61,6	53,6
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	14,6	18,3	22,1
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	35,4	46,3	39,5
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	13,9	16,5	17,4
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	11,4	16,5	15,1
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	76,6	64,6	68,2
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	27,8	26,2	29,2
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	44,3	54,9	44,6
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	50	45,7	50
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	27,8	26,8	27,9
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	8,9	8,5	7,2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	8,9	9,8	12,6
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	8,2	6,1	6,2
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	5,1	7,3	8,7
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	26,6	30,5	24,4

Πίνακας ΠΠ47: Για σας προσωπικά, ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (έως 3 επιλογές).

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Κόστος συμμετοχής	53,4	55,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	16,9	18,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	3,9	5,8
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	22,4	25,1
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	5,9	5,9
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,2	0,7
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,1	2,5
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	11,6	6,5
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,8	2,2
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	15,5	17,5
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,7
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,2
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	15,9	17,3
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	3,6	2,5
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	6,5	7,1
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	11,8	7,1
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,7	2
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,1	3,6
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	1,3	0,5
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,3	1,2
Είμαι πολύ μεγάλος / η για να μάθω πλέον	2	2,4
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	2,8	3,4

Πίνακας ΠΠ48: Τα 5 σημαντικότερα εμπόδια με βάση την επαγγελματική ιδιότητα

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί ιδιωτικού τομέα	**Αυτοαπασχολούμενοι / ελεύθ. επαγγελματίες / Ιδιοκτήτες μικρών επιχ.**	**Άνεργοι**
1	Κόστος συμμετοχής (50,2%)	Κόστος συμμετοχής (50,6%)	Κόστος συμμετοχής (66,0%)
2	Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων (30,8%)	Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων (35,0%)	Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο (21,7%)
3	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (21,1%)	Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο (17,8%)	Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται (20,8%)
4	Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται (13,7%)	Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται (17,5%)	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (15,7%)
5	Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο (12,9%)	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (13,7%)	Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα (8,5%)

Πίνακας ΠΠ49: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Κόστος συμμετοχής	55,4	56,3	54,2	45	56,3	49,6	56,3	56,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	18,8	17,9	17,5	15,8	14,3	17,4	12,7	19,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	5,3	3,3	9,2	1,7	4,2	2,8	2,3	6,1
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	25,8	19,6	23,3	21,7	24,4	29,8	21,6	22,2
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	7	5	4,2	5,8	4,2	4,3	4,2	7,2
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,3	0,4		1,7		0,7		0,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	2	1,3	2,5	1,7	1,7	1,1	2,3	1,9
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	8,2	8,8	6,7	10	16	9,2	5,6	10,3
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	1	1,7	3,3	1,7	1,7	2,1	0,9	1,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	13,3	17,1	23,3	22,5	18,5	19,1	22,5	13,5
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	1,3	0,8			1,1	0,9	0,4
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,4				0,4	0,5	0,4
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	15,1	15,4	21,7	18,3	19,3	13,8	19,2	16,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	2,5	4,2	2,5	5	2,5	3,5	3,8	2,8
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	5,7	10	10,8	5	4,2	7,1	8,5	6,4
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	10,1	11,3	11,7	5	5	7,4	7	11,3
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,2	1,7	1,7	1,7	0,8	0,7	2,8	1,2
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,7	2,9	4,2	3,3	1,7	2,8	3,8	2,2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	1	1,3	0,8	0,8			0,9	1,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,8	0,4		2,5		0,7	0,9	0,6
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	2,7	1,3	2,5	2,5	0,8	1,8	1,4	2,6
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	3,2	2,5	6,7	0,8	2,5	2,5	0,5	4,2
Άλλο	0,7					0,7	0,5	0,1
ΔΑ	2,3	1,7	0,8	2,5	2,5	4,3	1,4	1,3

Πίνακας ΠΠ50: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Κόστος συμμετοχής	49,4	57,3	62,5	55,3	57	51,9	45,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	17,7	17,8	7,5	21,3	27,6	16,2	3,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	5,1	4,7	3,8	6,1	6,5	3,8	2,6
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	26,6	22,3	12,5	17,8	25,1	27,4	32,9
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	8,5	4,6	7,5	5,6	4,9	6,1	7,2
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,2	0,5	0,6		0,3		2
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	2,4	1,5	0,6	1	1,6	2,9	2,6
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	9	9,2	13,1	9,6	7,6	10,5	5,3
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	1,5	1,5	0,6	2,5	1,1	1,6	2
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	13,3	18,2	20,6	12,7	15,4	18,5	15,1
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,6	0,6		1,1	0,6	0,7
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,3			1,4		
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	15,3	17,2	19,4	17,3	17,8	14	14,5
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	4,8	2,2	2,5	3,6	4,6	1,6	2,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	8,7	5,9	3,8	3,6	6,8	10,2	7,9
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	11,4	8,5	8,8	7,1	7,8	13,1	10,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,5	1,3		1	1,1	2,5	1,3
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,9	2,8	3,1	4,1	2,4	1,3	4,6
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,2	1,3	0,6	0,5	0,8	0,6	2,6
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,7	0,8	1,3		0,3	1	2
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,5	2,5	1,3	1		3,5	7,2
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,7	3,8	4,4	3	2,4	2,5	3,9
Άλλο	0,2	0,4	0,6		0,3	0,3	0,7
ΔΑ	2,4	1,9	0,6	2,5	1,6	2,5	2,6

Πίνακας ΠΠ51: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Κόστος συμμετοχής	51,6	58,8	61,7	55,9	52,4	44,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	13,8	23,7	14,6	31	14,4	3,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	4	6	5,1	3,6	4,8	7,4
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	29,2	15,6	15,8	26,3	22,7	31,8
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	7	4,4	8,7	3,6	6,3	6,3
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,4	0,4	0,4			2,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,8	1,9	0,8	0,3	3	4
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	8,6	9,8	11,9	8,8	9,1	6,3
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,7	2,7	0,8	1,4	1,8	2,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	15	18,7	15	14,8	18,4	18,8
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,8	0,4	0,4	0,8	0,5	1,1
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,6	0,2	0,4	0,5	0,3	0,6
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	15,3	18,5	20,2	17,5	14,1	14,2
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	3,5	2,5	3,2	4,4	2,3	2,3
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	7,6	5,6	4,7	4,9	10,3	5,1
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	10,4	8,1	7,1	9,3	10,6	10,2
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,7	0,8	1,2	0,8	1,8	1,7
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,5	3,3	2,8	2,7	2	5,1
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,6	1,5	0,4	0,5	0,8	2,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	1,1	0,2	0,8	0,3	0,8	1,7
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	2,4	1,9			3,5	6,3
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	3,5	2,5	5,9	1,4	2,5	4
Άλλο	0,1	0,6			0,8	0,6
ΔΑ	2,1	2,1	2	1,9	2,5	1,7

Πίνακας ΠΠ52: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Κόστος συμμετοχής	59,1	52,7	53,4	55,4	58	51,9	43,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	3,8	23,3	39	1	33	39,5	64,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	6,8	4,1	4,2	5,4	3,8	3,1	9,4
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	23,2	24	22,7	24,6	24,1	24,8	9,4
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	6,5	5,7	5,5	6,3	3,3	7,8	3,8
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,3	0,5	0,2	0,6		0,4	
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,8	1,9	1,7	1,9	2,8	1,2	
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	12,9	7,6	8,3	9,7	8	8,9	3,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,9	1,7	1,3	1,6	2,4	0,4	1,9
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	17,6	16	14,6	18	15,6	12,8	15,1
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	1,2	0,5	0,4	0,9		0,4	1,9
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση		0,6	0,6	0,3		1,2	
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	19,1	15,6	15,7	17,3	16	14,3	22,6
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	1,5	3,7	4	2,4	4,2	3,1	7,5
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	5,6	7,3	8,7	5,4	9	7,8	13,2
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	10,6	9,1	9,1	9,8	13,7	5	11,3
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,6	1,6	1,9	0,9	2,8	1,6	
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,1	3,1	2,5	3,1	1,4	2,3	5,7
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	1,2	0,8	0,8	1	0,9	0,8	
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,9	0,7	0,9	0,6	0,9	0,8	1,9
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	0,9	2,7	1,1	3	1,9	0,8	
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	4,1	2,7	2,3	3,7	0,9	3,1	1,9
Άλλο		0,5	0,2	0,4	0,5		
ΔΑ	2,1	2,1	0,6	3,3	0,5	0,8	

Πίνακας ΠΠ53: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή/Ανώτερη	Ανωτατη
Κόστος συμμετοχής	48,4	61,6	54,5	52,9	60,5	51,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	18,9	16,5	15,4	17,2	20,3	17,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	5,1	4,5	8,3	4,7	5,2	3,2
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	28,1	18,5	21,8	23,3	23	25,9
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	6,2	5,6	3,8	7,6	4,1	6,4
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,2	0,7	1,9	0,2		0,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,2	2,5	3,2	1,5	0,7	2,6
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	9,6	8,5	4,5	6,6	14,1	9,9
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,6	2,5	2,6	1,7	2,1	0,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	13,9	19,6	21,8	16,4	15,1	15,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,9	0,4		1	0,7	0,6
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,5	0,4	0,6	0,7		0,3
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	15,8	17,6	21,2	17,2	17,9	12,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	3,1	3,1	1,9	3,7	4,5	1,7
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	7,4	6,2	4,5	8,6	5,2	7,3
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	11	7,8	6,4	8,1	7,2	14,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,9	0,7	1,3	1,5	1	1,5
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2	3,8	5,1	3,2	3,1	1,2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,8	1,1	1,3	0,7	0,7	1,2
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,3	1,3	0,6	0,7	0,7	0,9
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	2,2	2,2	5,8	2,9	0,7	0,9
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	2,9	3,3	1,3	3,4	1,7	4,7
Άλλο	0,2	0,5	0,6	0,2	0,3	0,3
ΔΑ	2	2	2,6	3,2	1	1,5

Πίνακας ΠΠ54: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη
Κόστος συμμετοχής	55,4	54,5	51,2	53	56,5	54,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	19	17,2	14,6	19,1	19	7,8
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	5,2	5,2	3,4	4,7	6,6	0,8
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	23,8	22,1	27,3	24,1	23,5	24,2
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	4,7	6,5	8,8	4,9	7,3	6,3
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,5	0,5		0,5	0,3	0,8
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,8	2,2	1,5	1,7	2,5	0,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	8,2	10,9	8,3	8,9	8,9	10,2
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	2,4	0,8		2,4	0,5	
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	19	13,9	13,2	18,2	17	7
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,2	1,6	0,5	0,3	1,3	0,8
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,3	0,5	0,5	0,2	0,8	0,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	17,4	16,9	13,7	18,2	14,9	16,4
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	2,3	3,5	4,9	2,4	3,3	5,5
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	6,1	6,8	9,3	7	7,3	5,5
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	8,1	9	15,1	9	8,6	16,4
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1	1,1	2,9	1,4	1,3	1,6
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	3,1	3	2	3,1	3,3	0,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,8		2,4	0,9	0,3	2,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,5	0,8	1,5	0,5	0,8	2,3
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	2,7	1,4	0,5	3,4	0,3	
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	2,4	3	5,4	2,1	4,3	3,9
Άλλο	0,5	0,3		0,5	0,3	
ΔΑ	2,6	1,6	1,5	2,3	1,5	3,1

Πίνακας ΠΠ55: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος / πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Κόστος συμμετοχής	48,7	56	50	54,9	57,9	53,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	13,2	18,9	11,4	18,2	18,5	17,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	1,3	5,7		5,2	3,1	5,1
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	29,5	22,5	17,1	24,3	24,1	23,8
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	8,1	5,4	7,1	5,9	5,6	6
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου		0,5		0,4	0,5	0,4
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,9	2,1	2,9	1,8	2,6	1,7
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	9,4	8,9	15,7	8,6	9,7	8,9
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ		1,9		1,6	2,1	1,4
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	13,7	17,2	5,7	17,2	14,4	16,9
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,9	0,6	1,4	0,6	0,5	0,7
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,9	0,3		0,4		0,5
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	13,2	17,4	24,3	16,1	15,4	16,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	3	3,1	2,9	3,1	0,5	3,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	8,1	6,5	5,7	6,9	4,6	7,3
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	13,7	8,4	10	9,4	13,3	8,7
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	2,1	1,1		1,4	2,1	1,2
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,6	2,8	1,4	2,8	1	3,1
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	1,7	0,7		1	1	0,9
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,4	0,8		0,8		0,9
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	3,8	1,8	5,7	2	3,1	2
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	2,6	3,2		3,3	1,5	3,4
Άλλο		0,4		0,4	0,5	0,3
ΔΑ	1,7	2,2	4,3	1,9	1,5	2,2

Πίνακας ΠΠ56: Εμπόδια συμμετοχής.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντρο-δεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Κόστος συμμετοχής	55,7	53,7	55,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	19	21,3	15,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγ. προσώπου	2,5	6,7	4,4
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	27,8	23,2	26,4
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	11,4	8,5	4,6
Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου	0,6		0,8
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	3,8	2,4	2,1
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	5,1	11	7,7
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,6		2,3
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	10,8	23,8	15,4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση		0,6	1
Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση			0,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	25,9	12,2	17,7
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	1,9	3	3,1
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	7,6	9,8	9,5
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	12,7	7,9	8,7
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	3,2	2,4	1,3
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,9	3	1,3
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,6	0,6	0,8
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	1,3	0,6	0,5
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,3	0,6	3,6
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	2,5	5,5	3,6
Άλλο	1,3		0,3
ΔΑ	0,6	0,6	2,1

Πίνακας ΠΠ57: Για σας προσωπικά, ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Κόστος συμμετοχής	46	47,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	7,7	9,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	1,3	2,7
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	12,3	11,5
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	1,8	2
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,7	0,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	4,9	1,4
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,2	0,7
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	4,9	4,9
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,3	0,3
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	4,9	5,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	1,3	0,2
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	2,3	1,9
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,7	1,9
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,2	0,7
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1	2,7
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,8	0,2
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,2	0,5
Είμαι πολύ μεγάλος / η για να μάθω πλέον	1	1
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,1	1,2

Πίνακας ΠΠ58: Τα 4 σημαντικότερα εμπόδια με βάση την επαγγελματική ιδιότητα

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί ιδιωτικού τομέα	**Αυτοαπασχολούμενοι / ελεύθ. επαγγελματίες / Ιδιοκτήτες μικρών επιχ.**	**Άνεργοι**
1	Κόστος συμμετοχής (43,3%)	Κόστος συμμετοχής (43,9%)	Κόστος συμμετοχής (56,3%)
2	Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων (16,0%)	Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων (16,6%)	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (8,5%)
3	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (9,2%)	Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών (7,3%)	Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται (7,5%)
4	Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο (4,6%)	Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται (6,1%)	Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο (4,7%)

Πίνακας ΠΠ59: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μετα-ποίηση	Υπηρεσίες
Κόστος συμμετοχής	46,6	47,9	51,7	39,2	49,6	41,1	47,9	49,4
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	8,2	8,8	7,5	10	9,2	8,5	7	9,1
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	2,5	1,3	3,3		1,7	0,7	1,4	2,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	13,3	9,2	10	13,3	10,9	17	9,4	10,7
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	2,2	1,7		2,5	2,5	1,4	0,9	2,5
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,8	0,4	0,8	0,8	0,8		1,4	0,9
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	2,5	2,9	2,5	5	5,9	3,5	1,9	3,5
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,3	0,4	0,8	0,8		0,7	0,9	0,1
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	3,8	5	5	9,2	5,9	5,3	8,5	3,6
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,3	0,8				0,4	0,9	0,1
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,2	6,3	4,2	6,7	4,2	5	7	4,6
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	1,4	0,5	0,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	1,5	2,1	5,8	1,7	1,7	1,4	2,8	2,2
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	3,8	4,6	1,7	2,5	0,8	3,2	1,9	3,9
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,2	1,3			0,8	0,4	0,5	0,4
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,3	2,5	3,3	2,5	0,8	2,5	2,8	0,9
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,5	0,8		0,8			0,9	0,6
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,2	0,4		1,7			0,9	0,3
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,5	0,8	0,8			1,1	0,5	1,2
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,7	0,4	0,8		1,7	1,4		1,4
Άλλο…	0,7					0,7	0,5	0,1
ΔΑ	2,3	1,7	0,8	2,5	2,5	4,3	1,4	1,3

Πίνακας ΠΠ60: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6-10 έτη	11-20 έτη	21-30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Κόστος συμμετοχής	41,6	49,7	51,3	47,7	49,2	45,2	40,1
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	7,7	8,9	5	12,2	12,4	7	1,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	2,2	1,9	1,3	3,6	0,8	2,5	2,6
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	15	10,3	6,3	11,2	11,9	11,8	19,1
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	2,7	1,5	3,1	1	2,2	1,6	2
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1,2	0,5			0,3	2,2	0,7
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	4,1	2,7	4,4	5,1	2,7	2,9	1,3
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,2	0,5	0,6	0,5	0,3	0,3	0,7
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	3,9	5,5	5	4,6	4,6	5,7	4,6
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,7	0,1	0,6		0,5	0,3	
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	4,6	5,6	10	4,6	3,8	4,5	5,9
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	1,2	0,5	0,6		1,4	0,6	0,7
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	3,4	1,4	1,9	0,5	2,2	2,2	3,9
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,4	2,8	2,5	1	2,7	5,4	4,6
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,7	0,3		1	0,3	0,6	
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1	2,3	2,5	3,6	1,6	0,3	2
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα		0,8		0,5	0,5	0,3	1,3
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,2	0,4	1,3			0,6	
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,2	0,9				1,6	4,6
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,2	1,1	2,5	0,5	0,8	1,3	1,3
Άλλο…	0,2	0,4	0,6		0,3	0,3	0,7
ΔΑ	2,4	1,9	0,6	2,5	1,6	2,5	2,6

Πίνακας ΠΠ61: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Κόστος συμμετοχής	45,2	49,5	51,8	47,4	47,4	36,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	5,7	12,7	7,9	13,7	7,1	2,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	1,8	2,3	1,6	1,1	1,8	5,1
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	16,4	5,2	9,1	12,6	9,8	19,9
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	2,1	1,7	3,6	1,1	1,5	2,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	1	0,4			2	0,6
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	3,1	3,3	3,2	4,1	2,5	2,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,1	0,8		0,3	0,8	0,6
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	4,6	5,4	4,3	4,9	5,8	4
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,4	0,2	0,4	0,3	0,3	0,6
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	4,9	6	7,5	3,6	4,8	6,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,8	0,6		1,6	0,5	0,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	2,5	1,5	1,2	1,9	3	1,7
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	3,5	3,1	1,6	2,5	4,5	4,5
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,4	0,4	0,8		0,5	0,6
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,7	2,1	2	1,9	1,3	2,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,3	0,8		0,5	0,5	1,1
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,6		0,8		0,5	
Είμαι πολύ μεγάλοςη για να μάθω πλέον	1,3	0,6			1,5	2,8
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,5	0,6	2,4	0,5	0,8	1,7
Άλλο…	0,1	0,6			0,8	0,6
ΔΑ	2,1	2,1	2	1,9	2,5	1,7

Πίνακας ΠΠ62: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Κόστος συμμετοχής	49,4	45,9	46	47,6	49,5	45,3	35,8
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	1,5	11,3	18,8	0,4	15,6	19,8	28,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	3,5	1,4	0,9	2,8	0,9	0,4	3,8
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	12,1	11,9	10	13,4	9,9	11,2	5,7
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	3,5	1,3	1,1	2,5	0,5	1,9	
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,3	0,9	0,9	0,6	1,4	0,8	
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	3,5	3	3,4	3	2,8	3,9	1,9
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,3	0,5	0,2	0,6	0,5		
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	5,9	4,5	4,2	5,5	4,7	3,9	1,9
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,6	0,2	0,2	0,4		0,4	
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	6,5	4,9	4	6,4	4,2	3,9	3,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης		1	1,3	0,3	0,9	1,2	3,8
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	2,6	1,9	1,7	2,4	1,9	0,8	5,7
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,1	3	2,7	3,9	3,3	2,3	1,9
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον		0,6	0,4	0,4	0,9		
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	0,9	2,2	1,7	1,9	0,9	1,6	5,7
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,3	0,6	0,6	0,4	0,5	0,8	
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,6	0,2	0,4	0,3	0,5		1,9
Είμαι πολύ μεγάλος/ η για να μάθω πλέον	0,6	1,2		1,8			
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,8	0,9	0,8	1,5		1,2	
Άλλο…		0,5	0,2	0,4	0,5		
ΔΑ	2,1	2,1	0,6	3,3	0,5	0,8	

Πίνακας ΠΠ63: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώ-τερη	Μέση	Μεταλυ-κειακή / Ανώτερη	Ανω-τατη
Κόστος συμμετοχής	41,3	53,6	50	44,9	52,9	42,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	10,4	6,4	5,1	8,8	8,9	9,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	2,3	1,6	4,5	2	1,4	1,5
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	15,3	7,8	9,6	12	9,6	14,8
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	1,4	2,5	1,9	2,7	1,4	1,5
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,6	0,9	0,6	0,5	0,7	1,2
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	3,6	2,7	1,3	1,7	4,8	4,4
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,3	0,5	0,6	0,7	0,3	
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	4,5	5,5	6,4	5,6	4,5	3,8
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,5	0,2		0,7		0,3
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,1	5,6	6,4	5,9	5,8	3,8
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,9	0,5	0,6	1	0,3	0,9
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	2,5	1,6		3,7	1,7	1,5
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,3	2,2	2,6	1,2	2,1	7,3
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,6	0,2	0,6			1,2
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,4	2,4	2,6	2,5	1,7	0,9
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,6	0,4		0,5	0,7	0,6
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο		0,7			0,7	0,6
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	0,8	1,3	3,8	1		0,6
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,5	0,7		1,2	1	1,7
Άλλο…	0,2	0,5	0,6	0,2	0,3	0,3
ΔΑ	2	2	2,6	3,2	1	1,5

Πίνακας ΠΠ64: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη
Κόστος συμμετοχής	47,7	46,6	44,4	45,8	47,8	47,7
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	9,2	8,7	5,9	9,6	8,1	3,9
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	2,3	1,9	1,5	2,1	2,3	0,8
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	11,8	12,3	12,2	12,2	11,6	11,7
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	1,4	1,9	3,4	1,5	2,5	2,3
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,6	0,8	1	0,9	0,8	
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	2,3	4,6	3,4	2,4	3,5	5,5
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,8			0,8		
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	5,6	5,2	2,4	4,7	6,3	1,6
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση		0,8	0,5		0,8	0,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,6	4,9	5,4	6,3	4,1	5,5
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,2	1,6	1	0,5	0,8	1,6
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	1,9	1,6	3,4	2,4	1,8	1,6
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	2,3	3,5	6,3	2,4	3,8	7
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,2	0,3	1,5	0,3	0,5	0,8
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	2,1	1,6	1,5	2,1	1,8	0,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,5		1	0,5	0,3	0,8
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο		0,3	1,5		0,3	2,3
Είμαι πολύ μεγάλοςη για να μάθω πλέον	1,8	0,3		1,8		
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	0,8	1,1	2,4	0,8	1,3	2,3
Άλλο…	0,5	0,3		0,5	0,3	
ΔΑ	2,6	1,6	1,5	2,3	1,5	3,1

Πίνακας ΠΠ65: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος / πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Κόστος συμμετοχής	41,9	48,2	42,9	47,2	47,7	46,8
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	5,6	9,3	4,3	8,8	9,7	8,3
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	0,4	2,4		2,1	1,5	2,1
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	17,5	10,6	14,3	11,8	13,8	11,6
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	3	1,7	1,4	2	1,5	2
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	0,4	0,8	1,4	0,7	1	0,7
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	3	3,2	4,3	3,1	4,6	2,9
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ		0,5		0,4	0,5	0,4
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	4,7	4,9	2,9	5	2,6	5,3
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση	0,9	0,2	1,4	0,3		0,4
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,1	5,3	12,9	4,8	6,7	5
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,9	0,7		0,8		0,9
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	3,8	1,7		2,2	1	2,3
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,7	2,9	4,3	3,2	5,6	2,8
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	0,9	0,3		0,4		0,5
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,3	2	1,4	1,9	0,5	2,1
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	1,7	0,2		0,5	0,5	0,5
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο	0,4	0,3		0,4		0,4
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,7	0,8	4,3	0,8	0,5	1,1
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	0,4	1,4		1,2		1,4
Άλλο…		0,4		0,4	0,5	0,3
ΔΑ	1,7	2,2	4,3	1,9	1,5	2,2

Πίνακας ΠΠ66: Ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας; (πρώτη επιλογή).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντρο-δεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Κόστος συμμετοχής	44,9	46,3	49
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών	7,6	9,8	7,2
Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου	1,9	3	2,1
Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων	13,9	11	13,8
Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών	0,6	4,9	1,5
Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου	2,5		0,8
Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω	2,5	3,7	1,8
Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ	0,6		0,5
Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο	3,2	6,1	3,3
Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση			0,8
Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται	5,7	2,4	6,7
Δεν δίνεται βεβαίωση πιστοποιητικό παρακολούθησης	0,6	0,6	0,8
Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων	1,9	3,7	2,6
Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα	4,4	3,7	3,1
Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον	1,9		
Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας	1,9	1,8	0,8
Αρκετά έχω μάθει έως τώρα	0,6	0,6	
Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο			0,3
Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον	1,3		1,3
Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο	1,9	1,8	1,5
Άλλο…	1,3		0,3
ΔΑ	0,6	0,6	2,1

Πίνακας ΠΠ67: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Με βάση την συμμετοχή ή όχι σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος

	Έχει συμμετάσχει	Δεν έχει συμμετάσχει
Διευκολύνσεις από την εργασία	25,2	21,4
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	8,7	11,2
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	21,3	12,9
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	24,2	22,6
Βελτίωση του μισθού	35,2	43,6
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	26,4	28,2
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	26,7	27,2
Άλλο…	3,9	2,9

Πίνακας ΠΠ68: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Με βάση την επαγγελματική ιδιότητα

	Επαγγελματική Ιδιότητα		
	Μισθωτοί	Ελ. επαγγ. & Ιδιοκτ. επιχ.	Άνεργοι
Διευκολύνσεις από την εργασία	42,4	7,3	5
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	11,1	6,1	11,6
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	13,6	22,3	18,6
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	22,7	16,2	31,8
Βελτίωση του μισθού	44,7	18,8	50
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	21,1	35	30,5
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	22,7	37,3	24,2
Άλλο…	3	5,4	2,2

Πίνακας ΠΠ69: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Περιοχή					Τομέας απασχόλησης		
	Αθήνα	Θεσ/νίκη	Πάτρα	Ηράκλειο Κρήτης	Λάρισα	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες
Διευκολύνσεις από την εργασία	24,8	25	23,3	16,7	19,3	22,3	23,5	24,1
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	9,3	11,3	12,5	8,3	9,2	11,7	5,6	10,7
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	20,8	15	16,7	10,8	10,1	13,5	14,1	19,4
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	25,8	20,8	21,7	21,7	20,2	20,2	22,5	24,6
Βελτίωση του μισθού	37,8	38,3	39,2	39,2	49,6	34,4	45,1	39,9
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγμα-τοποιούνται	27,5	27,5	26,7	30,8	22,7	25,9	28,2	27
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	26,5	27,5	27,5	21,7	32,8	29,4	26,3	26,2
Άλλο…	2,8	4,6	5	1,7	4,2	3,5	4,2	3,2

Πίνακας ΠΠ70: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Θέση στην ιεραρχία		Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας				
	Εποπτεύει	Δεν εποπτεύει	Έως 5 έτη	6 - 10 έτη	11 - 20 έτη	21 - 30 έτη	Πάνω από 30 έτη
Διευκολύνσεις από την εργασία	26,2	21,9	20,6	18,3	25,9	26,4	21,1
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	8,7	10,6	4,4	13,2	17	6,1	2,6
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	19,1	16,2	17,5	13,2	16,5	17,8	21,7
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακο-λούθηση	23	23,7	35,6	27,4	20,8	20,7	17,8
Βελτίωση του μισθού	33,2	42,5	45	34,5	44,6	34,7	36,8
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	26,4	27,7	26,9	27,4	24,1	29,3	29,6
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	31,2	24,7	26,9	31,5	26,5	27,1	22,4
Άλλο…	3,4	3,4	3,1	2,5	2,2	4,8	4,6

Πίνακας ΠΠ71: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Φύλο		Ηλικία			
	Άνδρας	Γυναίκα	18-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55 ετών και άνω
Διευκολύνσεις από την εργασία	24,1	22,2	20,2	26	25,9	17,6
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	6,4	15,2	7,9	18,4	6,3	3,4
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	17,1	17,3	16,2	14,8	17,6	21
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	22	25,6	32,8	23,8	20,7	15,3
Βελτίωση του μισθού	35,3	45,3	45,8	36,7	40,6	33,5
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	26,1	28,9	23,3	27,9	26,2	33,5
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	29,1	23,7	31,6	26,6	24,2	26,1
Άλλο…	4	2,5	4	1,6	4,5	4

Πίνακας ΠΠ72: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακή κατάσταση		Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)		Αριθμός παιδιών:		
	Άγαμος /η	Έγγαμος /η	Ναι	Όχι	1	2	Πάνω από 2
Διευκολύνσεις από την εργασία	22,9	23,5	25,2	21,9	21,2	30,6	15,1
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	2,4	12,9	22	0,4	16,5	23,6	37,7
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	22,1	15,2	13,6	19,9	15,1	12,4	15,1
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	31,5	20,2	20,6	25,6	19,3	21,7	22,6
Βελτίωση του μισθού	42,1	38,3	37,5	40,8	35,4	40,7	30,2
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	27,9	27	24,6	29,3	25,5	24,8	22,6
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	28,2	26,4	28,2	25,9	28,3	26,7	35,8
Άλλο…	3,5	3,4	2,5	4,2	4,7	0,8	

Πίνακας ΠΠ73: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Οικογενειακό εισόδημα		Εκπαιδευτικό επίπεδο			
	Αρκεί	Δεν αρκεί	Κατώτερη	Μέση	Μεταλυκεια-κή / Ανώτερη	Ανωτατη
Διευκολύνσεις από την εργασία	27,2	18,7	20,5	24,5	23,4	23,3
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	9,4	10,5	9	10,3	11,3	8,7
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	15,9	18,7	12,2	15,7	15,8	22,4
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	21,6	25,6	19,9	24,5	26,1	21,5
Βελτίωση του μισθού	33,4	46	50,6	45,6	38,1	27,6
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	26,6	28,2	28,8	24,8	29,2	27,9
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	29,5	23,8	20,5	23,3	29,2	32,3
Άλλο…	2,9	4	3,8	3,2	4,5	2,6

Πίνακας ΠΠ74: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα			Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας		
	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη	Στοιχει-ώδης	Μέση	Ανώτερη/ Ανωτατη
Διευκολύνσεις από την εργασία	23,3	24,3	21	24	23	22,7
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	11,3	9	7,3	11,1	9,9	4,7
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	16,7	16,6	20	15,1	19,5	18,8
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	21,7	24,8	26,8	20,8	25,6	28,9
Βελτίωση του μισθού	42,5	39,8	29,3	41,8	39	28,9
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	27,9	25,9	27,8	29	23,3	32,8
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	22,1	26,7	42,9	22,6	31,1	38,3
Άλλο…	3,7	3,3	2,9	4,3	2,8	1,6

Πίνακας ΠΠ75: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Μέλος σωματείου / συνδικάτου		Μέλος πολιτικού κόμματος/ πολιτικής οργάνωσης		Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Διευκολύνσεις από την εργασία	26,9	22,5	18,6	23,5	22,6	23,5
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	9,4	10,1	11,4	9,9	10,8	9,8
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	17,5	17	14,3	17,3	23,6	15,9
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	21,8	23,9	22,9	23,5	23,6	23,5
Βελτίωση του μισθού	31,2	41,4	32,9	39,8	31,3	40,9
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	26,5	27,3	30	27	25,6	27,5
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	27,4	26,9	24,3	27,1	33,3	25,8
Άλλο…	4,7	3	4,3	3,3	4,6	3,1

Πίνακας ΠΠ76: Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως 3 επιλογές).

Ανά κατηγορία πληθυσμού

	Πολιτικη Αυτοτοποθετηση		
	Δεξιά / κεντροδεξιά	Κέντρο	Κεντρο-αριστερά / Αριστερά
Διευκολύνσεις από την εργασία	24,7	27,4	23,6
Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο	10,1	12,8	7,7
Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων	15,8	14,6	18,5
Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση	24,1	28,7	23,1
Βελτίωση του μισθού	42,4	45,7	38,7
Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται	31	28	27,7
Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση	31	28	27,9
Άλλο…	3,2	2,4	4,4

Διάγραμμα ΠΔ1: Έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

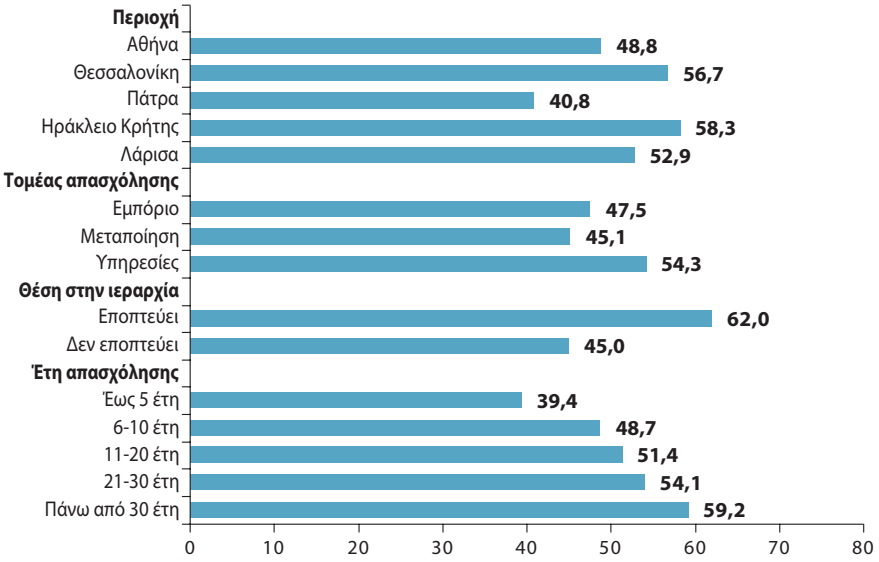

Διάγραμμα ΠΔ2: Έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

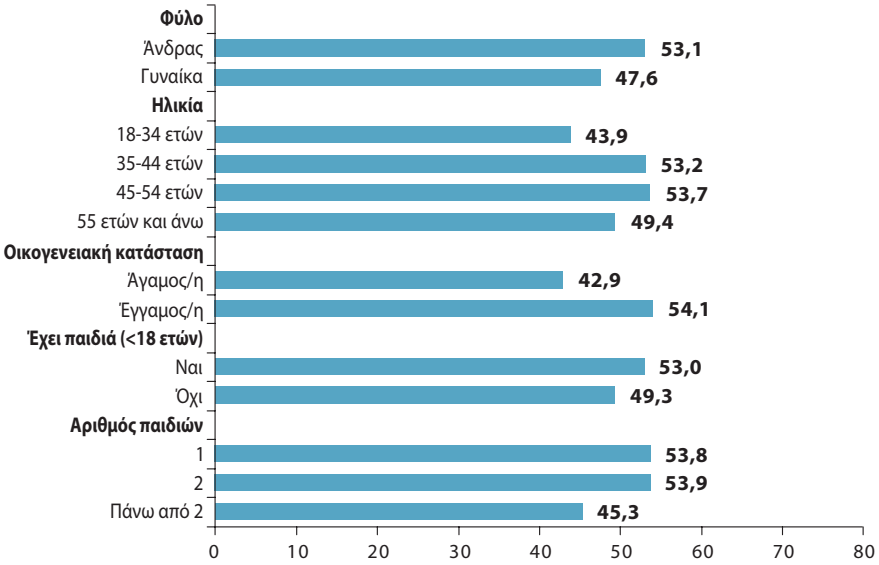

Διάγραμμα ΠΔ3: Έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

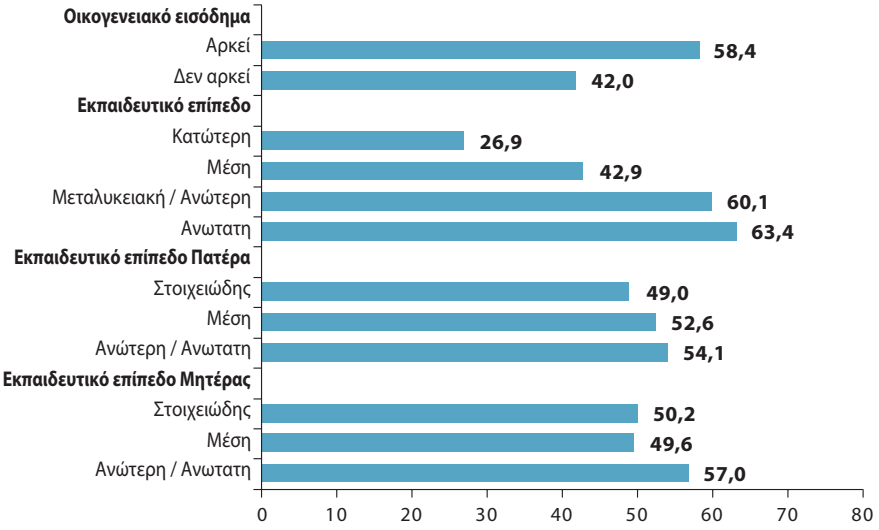

Διάγραμμα ΠΔ4: Έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

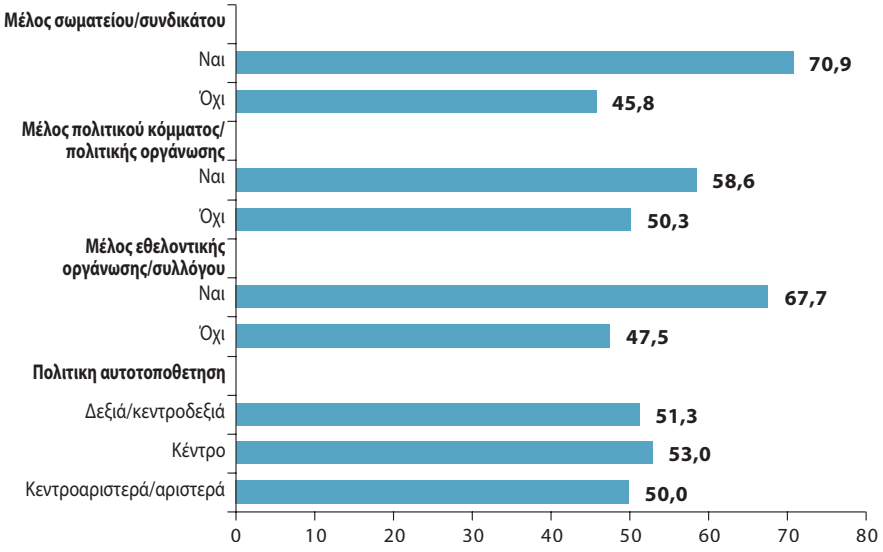

Διάγραμμα ΠΔ5: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους, το 2011.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

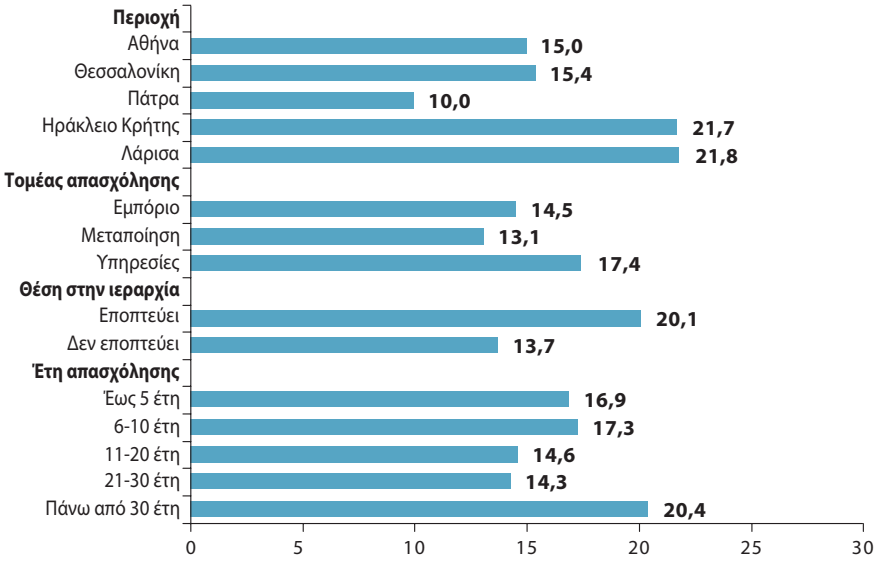

Διάγραμμα ΠΔ6: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους, το 2011.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

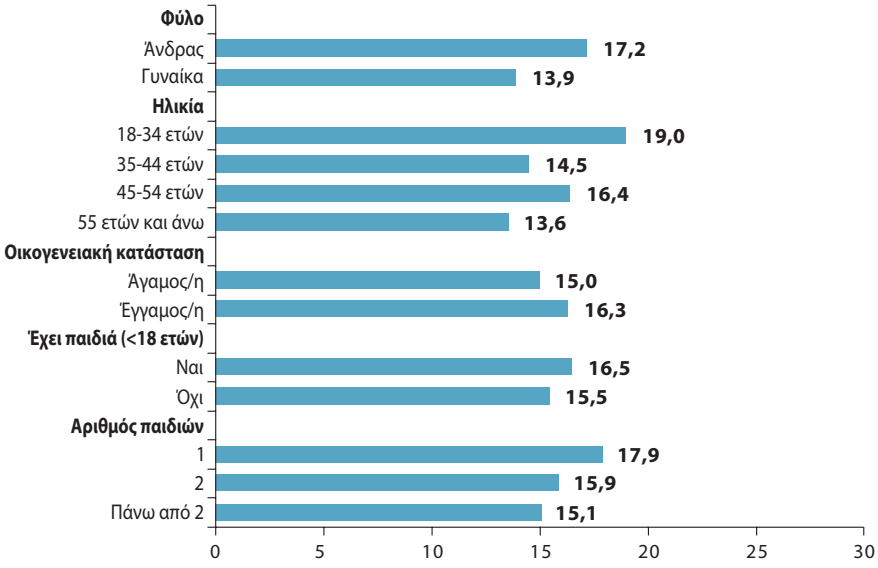

Διάγραμμα ΠΔ7: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους, το 2011.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

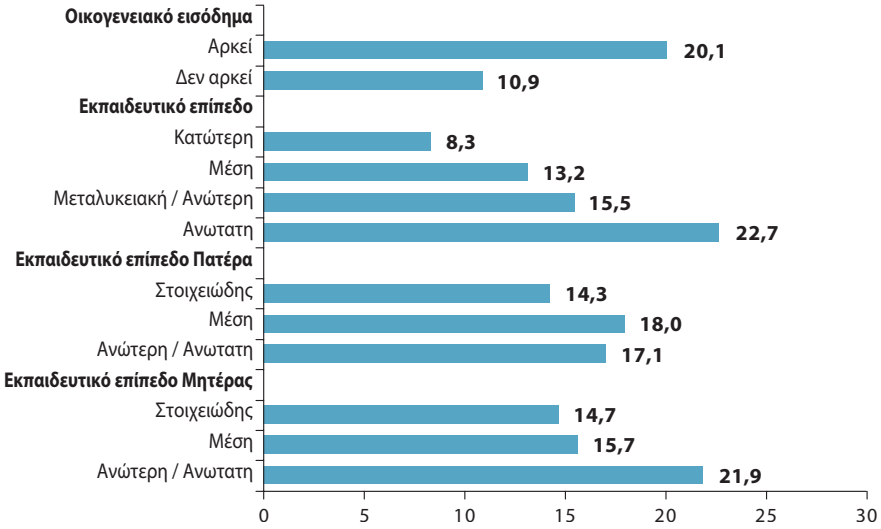

Διάγραμμα ΠΔ8: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά τους, το 2011.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

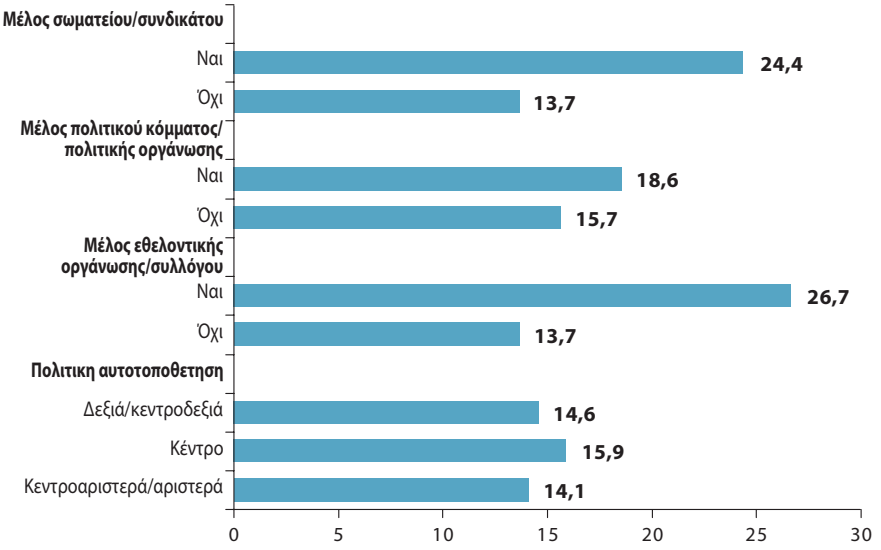

Διάγραμμα ΠΔ 9: Πόσα σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει τα τελευταία πέντε χρόνια για το επάγγελμά σας;

Βάση: Όσοι έχουν συμμετάσχει σε σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα τα τελευταία πέντε χρόνια

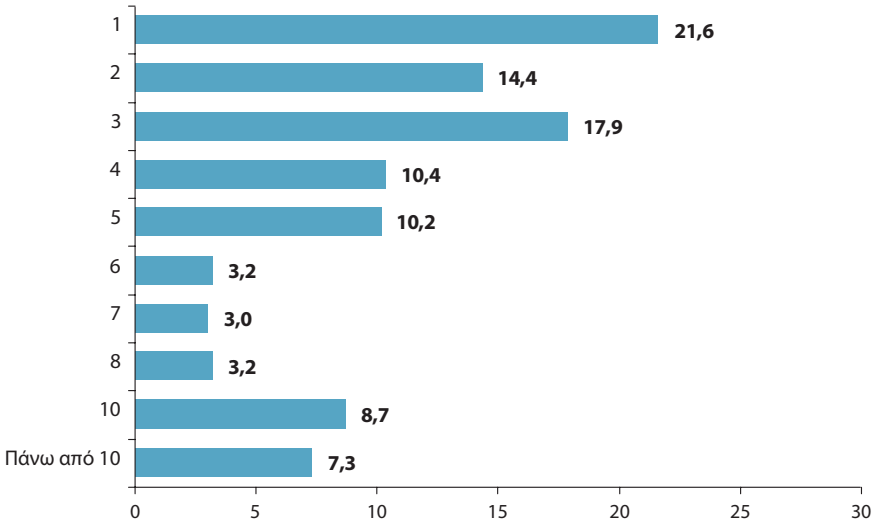

Μέσος όρος αριθμού σεμιναρίων

Επαγγελματική ιδιότητα			Σύνολο
Μισθωτοί	Ελ. επαγγ & Ιδιοκτ επιχ.	Άνεργοι	
4,99	5,52	4,16	4,98

Διάγραμμα ΠΔ10: Τους επόμενους 12 μήνες θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε σεμινάριο για βελτίωση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

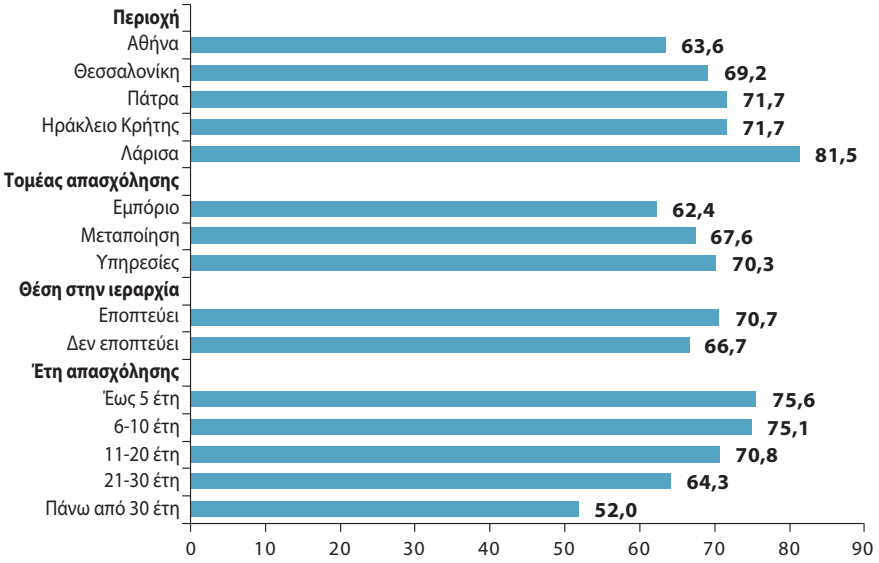

Διάγραμμα ΠΔ11: Τους επόμενους 12 μήνες θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε σεμινάριο για βελτίωση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

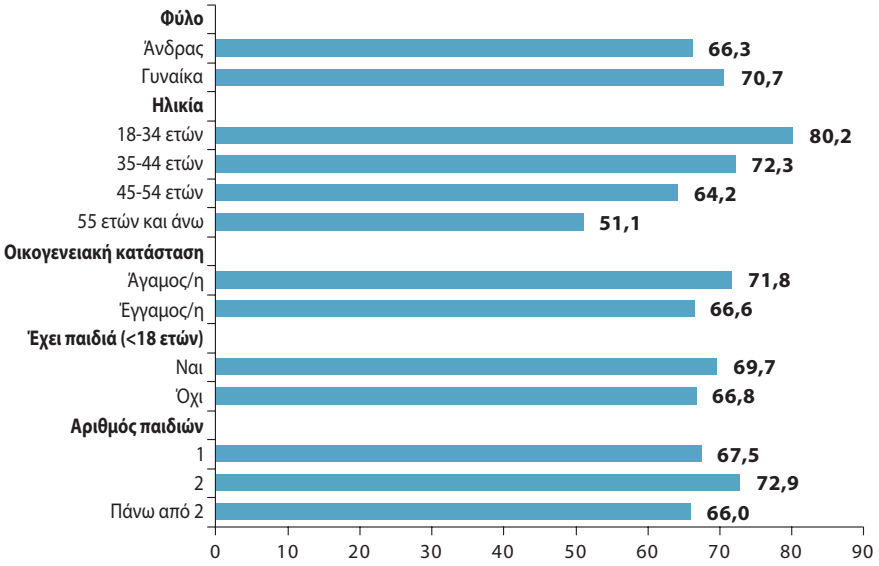

Διάγραμμα ΠΔ12: Τους επόμενους 12 μήνες θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε σεμινάριο για βελτίωση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

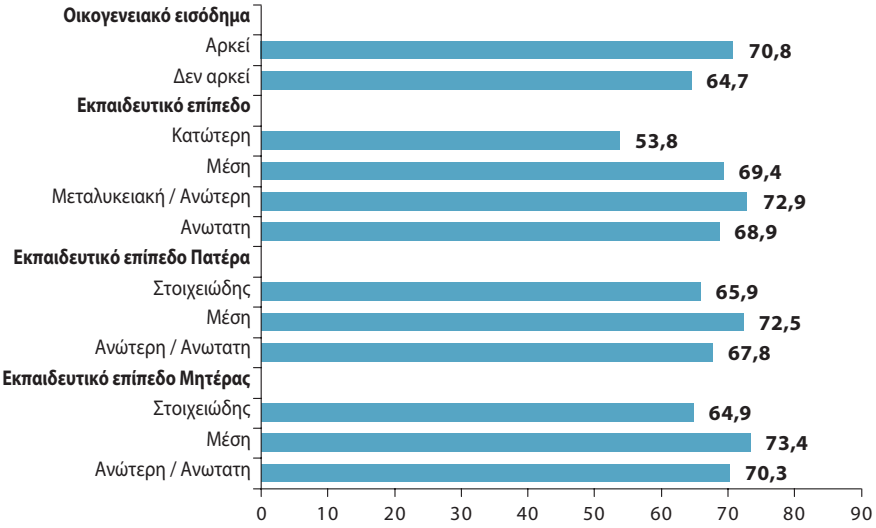

Διάγραμμα ΠΔ13: Τους επόμενους 12 μήνες θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε σεμινάριο για βελτίωση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

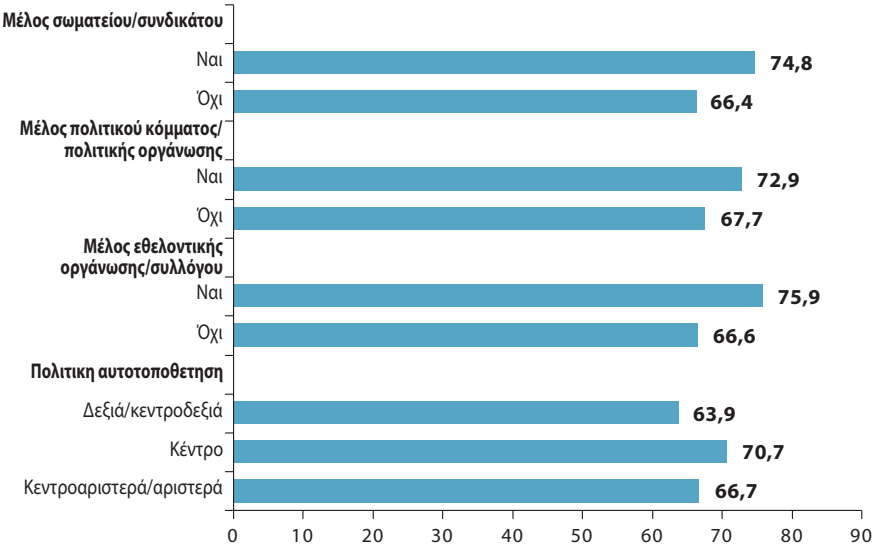

Διάγραμμα ΠΔ14: Έχουν συμμετάσχει σε άλλου τύπου οργανωμένο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

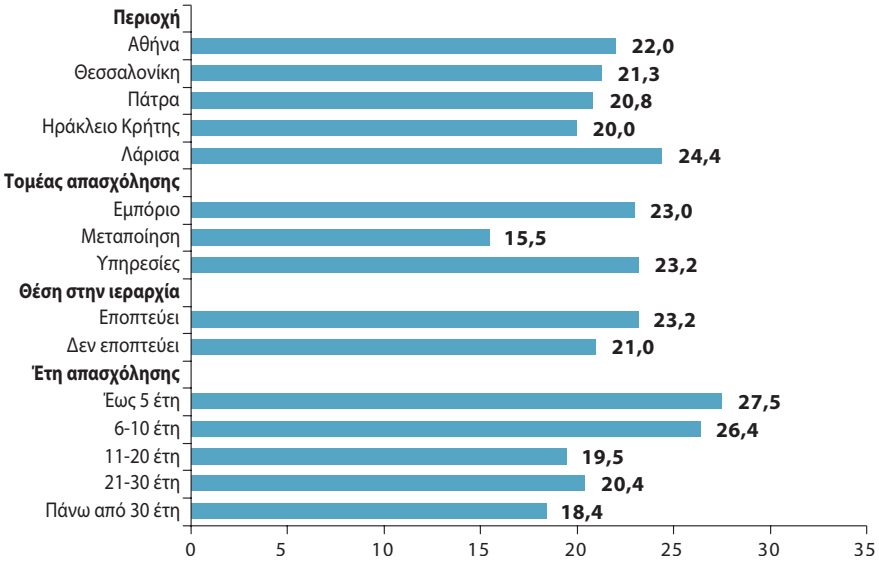

Διάγραμμα ΠΔ 15: Έχουν συμμετάσχει σε άλλου τύπου οργανωμένο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

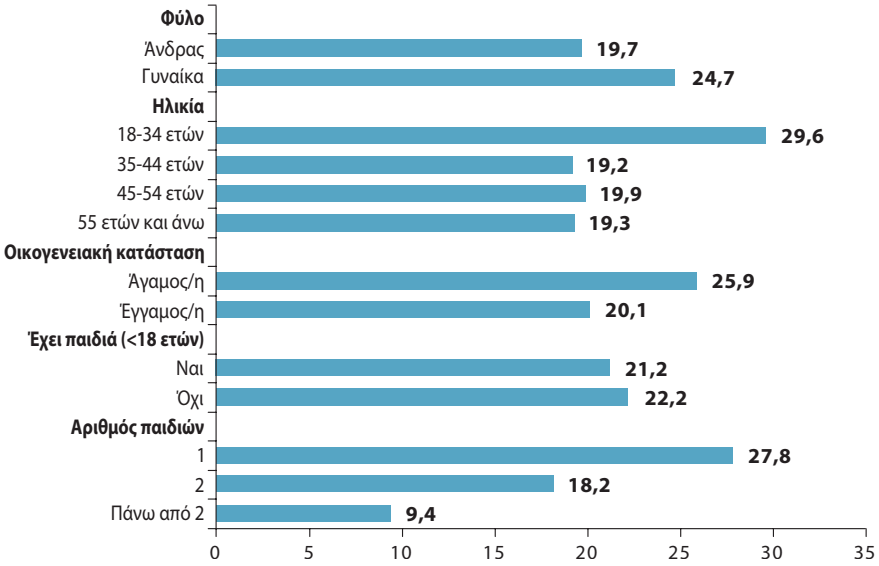

Διάγραμμα ΠΔ 16: Έχουν συμμετάσχει σε άλλου τύπου οργανωμένο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας.
Ανά κατηγορία πληθυσμού

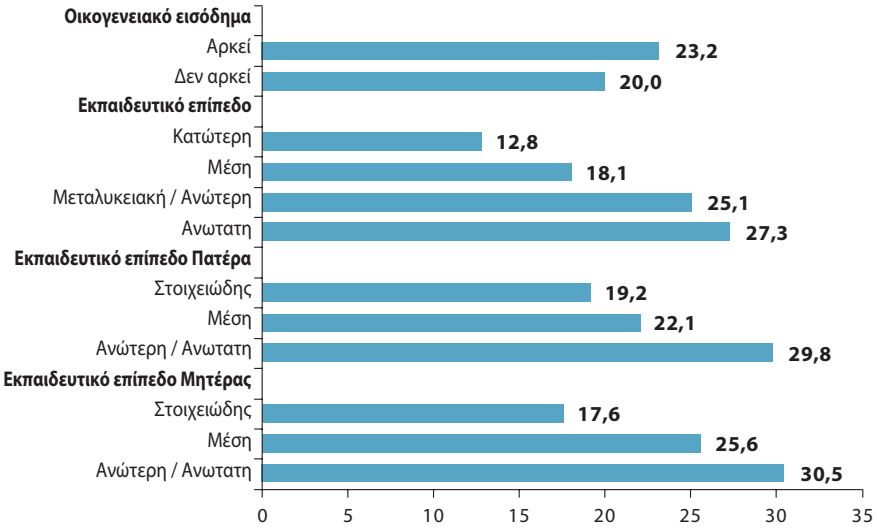

Διάγραμμα ΠΔ17: Έχουν συμμετάσχει σε άλλου τύπου οργανωμένο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας.
Ανά κατηγορία πληθυσμού

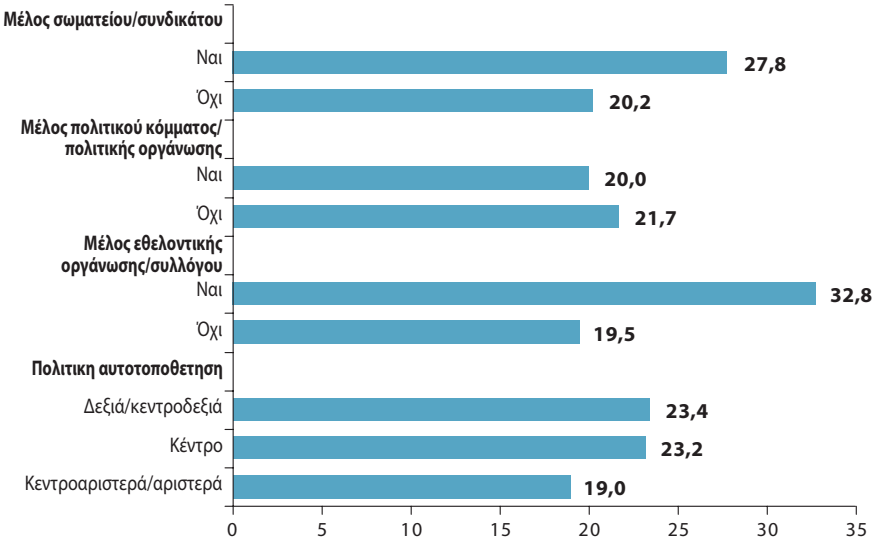

Διάγραμμα ΠΔ 18: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας, τους τελευταίους 12 μήνες.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

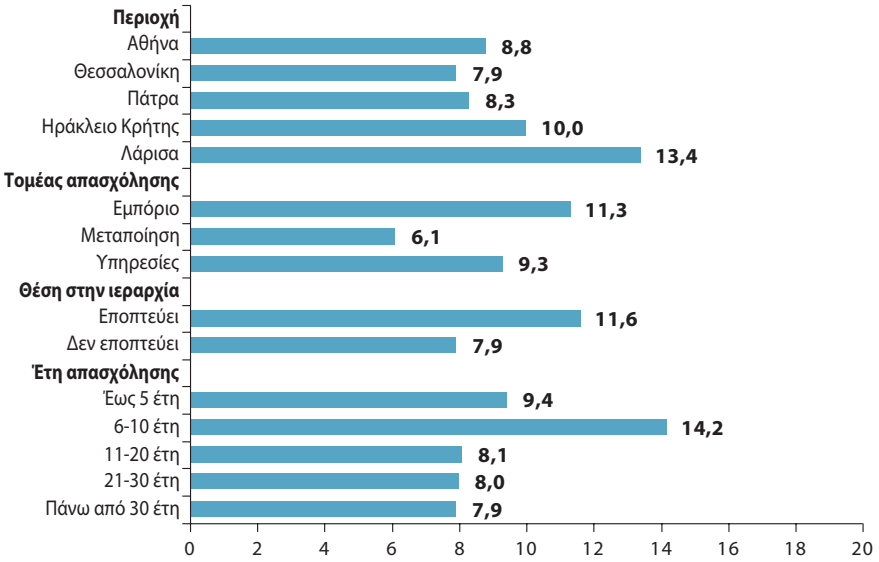

Διάγραμμα ΠΔ19: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας, τους τελευταίους 12 μήνες.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

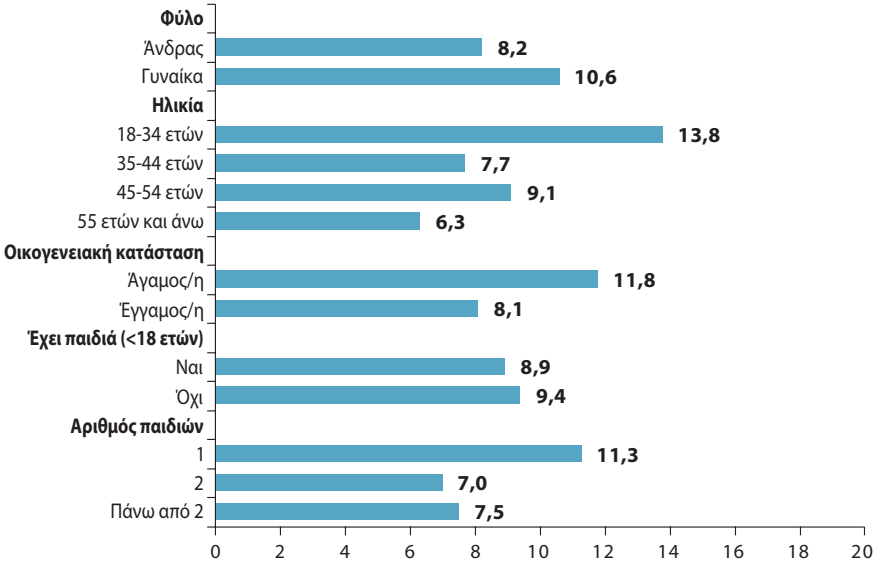

Διάγραμμα ΠΔ20: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας, τους τελευταίους 12 μήνες.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

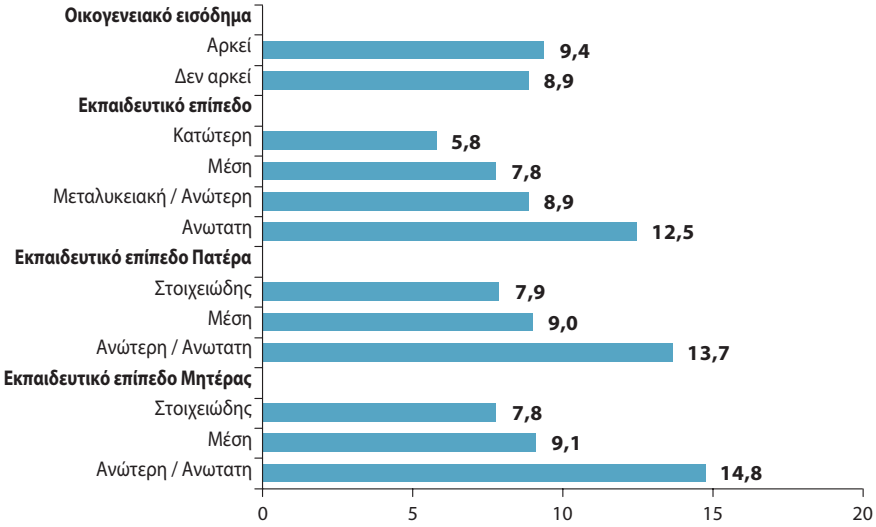

Διάγραμμα ΠΔ21: Έχουν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας, τους τελευταίους 12 μήνες.

Ανά κατηγορία πληθυσμού

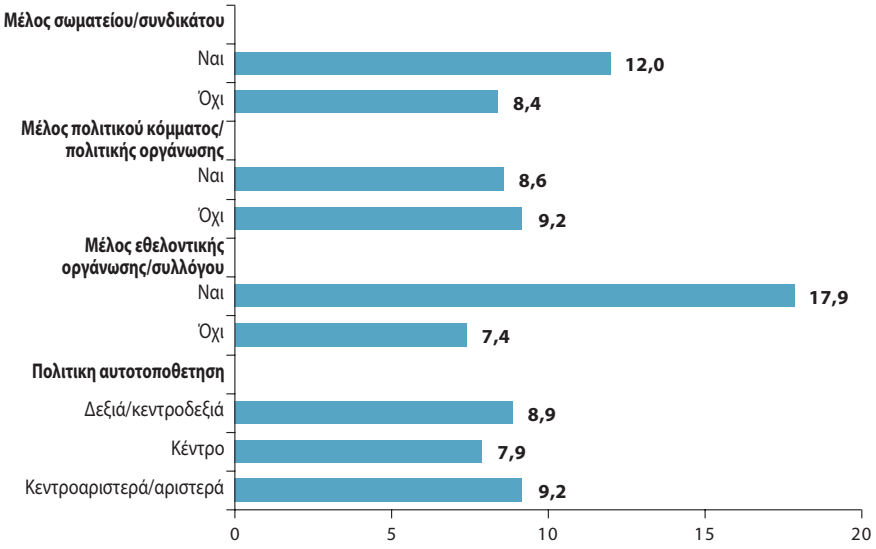

Παράρτημα 2
Το ερωτηματολόγιο της έρευνας

1. Εσείς είστε:

1. Μισθωτός ιδιωτικού τομέα, πλήρους απασχόλησης
2. Μισθωτός ιδιωτικού τομέα, μερικής απασχόλησης
3. Αυτοαπασχολούμενος /ελεύθερος επαγγελματίας
4. Ιδιοκτήτης μικρής επιχείρησης
5. Άνεργος

2. Συνολικά, πόσα χρόνια εργάζεστε; (έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας):

.....

3. Τομέας απασχόλησης

1. Εμπόριο
2. Μεταποίηση (βιομηχανία/βιοτεχνία)
3. Υπηρεσίες

4. Στην εργασία σας, εποπτεύετε άλλους εργαζομένους ή όχι;

1. Ναι
2. Όχι

5. Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά σας; εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος.

1. Ναι
2. Όχι → ερ. 8

Αν ναι

6. Πότε ήταν η τελευταία φορά που συμμετείχατε σε κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε το επάγγελμά σας;

1. Τους τελευταίους 12 μήνες (Μέσα στο 2011)
2. Από το 2007 έως και το 2010
3. Πριν το 2007 → ερ. 8

7. Πόσα σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει τα τελευταία πέντε χρόνια για το επάγγελμά σας;

.....

Αν όχι

8. Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνετε όσα θεωρείτε αναγκαία για την εργασία σας;

1. Ενημερώνομαι από το διαδίκτυο (Ιντερνετ)
2. Μελετώ σχετικά βιβλία ή εξειδικευμένα περιοδικά
3. Μέσω της καθημερινής ενημέρωσης κατά την εργασία μου
4. Από άλλους συναδέλφους
5. Δεν χρειάζεται να γνωρίζω κάτι παραπάνω για να κάνω αποτελεσματικά τη δουλειά μου
6. Άλλο…

9. Τους επόμενους 12 μήνες θα επιθυμούσατε να συμμετάσχετε σε κάποιο σεμινάριο που αφορά το επάγγελμά σας; (για βελτίωση των επαγγελματικών σας γνώσεων και δεξιοτήτων)

Ναι

Όχι

10. Θα σας διαβάσω μία σειρά λόγων για τους οποίους αρκετοί άνεργοι και εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα παρακολούθησαν ή επιθυμούν

να παρακολουθήσουν κάποιο σεμινάριο που αφορά το επάγγελμά τους. Θα ήθελα να μου πείτε ποιοι από αυτούς τους λόγους αποτελούν για σας σοβαρό κίνητρο συμμετοχής και ποιοι όχι. (Ναι / Όχι). [Στη συνέχεια, επιλογή των τριών σημαντικότερων]

1. Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου
2. Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές
3. Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου
4. Για να βρω μια καλύτερη εργασία
5. Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα
6. Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή
7. Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου
8. Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα
9. Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής
10. Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα
11. Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης
12. Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής
13. Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο
14. Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου

11. Ποιον από αυτούς τους λόγους που μου αναφέρατε θεωρείτε πιο σημαντικό;

1. Για να διατηρήσω τη θέση εργασίας μου
2. Για να αυξήσω τις οικονομικές μου απολαβές
3. Για να είμαι περισσότερο αποδοτικός/η στην εργασία μου
4. Για να βρω μια καλύτερη εργασία
5. Γιατί μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα
6. Γιατί η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη μας τη ζωή
7. Γιατί έτσι δίνω ένα καλό παράδειγμα στα παιδιά μου

8. Γιατί στο παρελθόν δεν μπόρεσα να σπουδάσω όσο και όσα ήθελα
9. Για να αποκτήσω τη βεβαίωση/πιστοποιητικό συμμετοχής
10. Για να αυξήσω τα τυπικά μου προσόντα
11. Για να είμαι πιο ολοκληρωμένος πολίτης
12. Για να ξεφύγω από προβλήματα της προσωπικής/οικογενειακής ζωής
13. Για να συναντήσω καινούργιους ανθρώπους και να βελτιώσω το κοινωνικό μου δίκτυο
14. Για να αξιοποιήσω τον ελεύθερο χρόνο μου

12. Θα σας διαβάσω τώρα μία σειρά λόγων τους οποίους αρκετοί άνεργοι και εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα ανέφεραν ότι τους δυσκόλεψαν στην παρακολούθηση ενός σεμιναρίου/ εκπαιδευτικού προγράμματος που αφορούσε το επάγγελμά τους; Θα ήθελα να μου πείτε ποιοι από αυτούς τους λόγους αποτελούν για σας σοβαρό εμπόδιο συμμετοχής σας και ποιοί όχι . (Ναι / Όχι) [Στη συνέχεια επιλογή των τριών σημαντικότερων]

1. Κόστος συμμετοχής των σεμιναρίων
2. Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών
3. Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου
4. Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων
5. Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών
6. Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου
7. Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου
8. Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω
9. Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ
10. Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο
11. Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση

12. Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση
13. Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται
14 Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης
15. Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων
16. Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα
17. Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον
18. Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας
19. Αρκετά έχω μάθει έως τώρα
20. Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο
21 Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον
22. Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο

13. Για σας προσωπικά, ποιός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το σημαντικό εμπόδιο που αποτρέπει την συμμετοχή σας σε σεμινάρια σχετικά με το επάγγελμά σας;

1. Κόστος συμμετοχής
2. Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας παιδιών
3. Έλλειψη χρόνου λόγω φροντίδας άλλου συγγενικού προσώπου
4. Έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων
5. Έλλειψη χρόνου λόγω άλλων ασχολιών
6. Αρνητική τοποθέτηση της οικογένειας ή των φίλων μου
7. Η παρακολούθηση σεμιναρίων δεν παίζει κανέναν ρόλο στη βελτίωση της θέσης εργασίας μου
8. Τα σεμινάρια πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω
9. Ο τρόπος επιλογής, δεν νομίζω ότι έχω πιθανότητες να επιλεγώ

10. Δυσκολία μετακίνησης προς τον τόπο που γίνεται το σεμινάριο
11. Δεν έχω τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση
12. Δεν έχω τα ουσιαστικά προσόντα που απαιτούνται για την παρακολούθηση
13. Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης για τα σεμινάρια που γίνονται
14. Δεν δίνεται βεβαίωση / πιστοποιητικό παρακολούθησης
15. Μεγάλη διάρκεια σεμιναρίων
16. Η ποιότητα και η οργάνωση των σεμιναρίων δεν είναι στα επιθυμητά επίπεδα
17. Δεν θεωρείται ιδιαίτερο προσόν στο εργασιακό μου περιβάλλον
18. Με εμποδίζουν προβλήματα υγείας
19. Αρκετά έχω μάθει έως τώρα
20. Δεν μου αρέσει να παρακολουθώ σεμινάρια, μου θυμίζουν το σχολείο
21. Είμαι πολύ μεγάλος/η για να μάθω πλέον
22. Μπορώ να μάθω με άλλους τρόπους αυτά που θα μάθαινα σε ένα σεμινάριο
23. Άλλο...

14. Ποιο από τα παρακάτω θα σας διευκόλυνε να παρακολουθήσετε ένα σεμινάριο που θα σας ενδιέφερε; (έως τρείς απαντήσεις)

1. Διευκολύνσεις από την εργασία
2. Υπηρεσίες απασχόλησης παιδιών κατά το σεμινάριο
3. Καλύτερη ποιότητα υλοποίησης των σεμιναρίων
4. Αναγνώριση των προσόντων που αποκτώνται με την παρακολούθηση
5. Βελτίωση του μισθού
6. Περισσότερη πληροφόρηση για τα σεμινάρια που πραγματοποιούνται

7. Να γίνονται με εξ αποστάσεως εκπαίδευση

8. Άλλο...

.....

15. Τα τελευταία 5 χρόνια, δηλαδή από το 2007 και μετά, συμμετείχατε σε άλλου τύπου οργανωμένο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας που δεν αφορούσε το επάγγελμά σας; (π.χ. σχολή γονέων, κάτι που αφορούσε κάποιο χόμπι ή κάποιο άλλο ενδιαφέρον σας)

1. Ναι

2. Όχι → ερ. 18

Αν ναι

16. Πότε ήταν η τελευταία φορά που συμμετείχατε σε κάποιο σεμινάριο / εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα γενικής μόρφωσης / παιδείας;

1. Τους τελευταίους 12 μήνες

2. Από το 2007 έως και το 2010

17. Συνολικά πόσα σεμινάρια γενικής μόρφωσης / παιδείας έχετε παρακολουθήσει τα τελευταία πέντε χρόνια;

.....

18. Φύλο

1. Άνδρας

2. Γυναίκα

19. Έτος γέννησης:

.....

20. Οικογενειακή κατάσταση

1. Άγαμος/η → ερ. 23

2. Έγγαμος/η
3. Διαζευγμένος/η
4. Χήρος/α

21. Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)

1. Ναι
2. Όχι

22. Αριθμός παιδιών:

.....

23. Με το οικογενειακό εισόδημα που έχετε σήμερα, σε ποια κατηγορία οικογενειών θα λέγατε ότι ανήκετε;

1. Σε αυτές που ζουν άνετα και μπορούν να αποταμιεύουν
2. Σε αυτές που τα καταφέρνουν ίσα-ίσα να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους χωρίς μεγάλες δυσκολίες
3. Σε αυτές που χρειάζεται να κάνουν περικοπές για να καλύψουν τα απολύτως αναγκαία ή
4. Σε αυτές που δεν φτάνουν ούτε για τα αναγκαία και χρειάζονται επιπλέον χρήματα για να καλύψουν τις απολύτως βασικές τους ανάγκες

24. Εκπαιδευτικό επίπεδο

1. Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό
2. Δημοτικό σχολείο
3. Γυμνάσιο
4. Λύκειο
5. ΙΕΚ
6. ΤΕΙ
7. Πανεπιστήμιο
8. Μεταπτυχιακό πρόγραμμα (Master's)
9. Διδακτορικό δίπλωμα

25. Εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων

	Πατέρας	Μητέρα
1. Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό	☐	☐
2. Δημοτικό σχολείο	☐	☐
3. Γυμνάσιο	☐	☐
4. Λύκειο	☐	☐
5. ΙΕΚ	☐	☐
6. ΤΕΙ	☐	☐
7. Πανεπιστήμιο	☐	☐
8. Μεταπτυχιακό πρόγραμμα (Master's)	☐	☐
9. Διδακτορικό δίπλωμα	☐	☐

26. Συμμετοχή στα κοινά

1. Ναι ..... Όχι ..... ΔΑ ..... Μέλος σωματείου / συνδικάτου
2. Ναι ..... Όχι ..... ΔΑ ..... Μέλος πολιτικού κόμματος/πολιτικής οργάνωσης
3. Ναι ..... Όχι ..... ΔΑ ..... Μέλος εθελοντικής οργάνωσης

27. Πολιτικά θα λέγατε ότι ανήκετε στον χώρο

1. Της δεξιάς
2. Της κεντροδεξιάς
3. Του κέντρου
4. Της κεντροαριστεράς
5. Της αριστεράς
6. ΔΑ

Παράρτημα 3
Η σύνθεση του δείγματος

Επαγγελματική Ιδιότητα	Μισθωτοί	47,3*
	Ελ. επαγγ. και ιδιοκτ επιχ.	26,2
	Άνεργοι	26,5
Περιοχή	Αθήνα	50,1
	Θεσσαλονίκη	20,0
	Πάτρα	10,0
	Ηράκλειο Κρήτης	10,0
	Λάρισα	9,9
Τομέας απασχόλησης	Εμπόριο	23,5
	Μεταποίηση	17,8
	Υπηρεσίες	57,5
Θέση στην ιεραρχία	Εποπτεύει	34,4
	Δεν εποπτεύει	65,5
Έτη απασχόλησης / εργασιακής εμπειρίας	Έως 5 έτη	13,3
	6-10 έτη	16,4
	11-20 έτη	30,8
	21-30 έτη	26,2
	Πάνω από 30 έτη	12,7
Φύλο	Άνδρας	59,9
	Γυναίκα	40,1
Ηλικία	18-34 ετών	21,1
	35-44 ετών	30,4
	45-54 ετών	33,1
	55 ετών και άνω	14,7

Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος/η	28,3
	Έγγαμος/η	71,7
Έχετε παιδιά (κάτω των 18 ετών)	Ναι	44,0
	Όχι	56,0
Αριθμός παιδιών	1	40,5
	2	49,3
	Πάνω από 2	10,1
Οικογενειακό εισόδημα	Επαρκές	54,1
	Μη επαρκές	45,9
Εκπαιδευτικό επίπεδο	Κατώτερη	13,0
	Μέση	34,0
	Μεταλυκειακή / Ανώτερη	24,3
	Ανώτατη	28,7
Εκπαιδευτικό επίπεδο Πατέρα	Στοιχειώδης	51,8
	Μέση	30,6
	Ανώτερη / Ανώτατη	17,1
Εκπαιδευτικό επίπεδο Μητέρας	Στοιχειώδης	54,6
	Μέση	32,9
	Ανώτερη / Ανώτατη	10,7
Μέλος σωματείου / συνδικάτου	Ναι	19,5
	Όχι	80,2
Μέλος πολιτι. Κόμματος / πολιτικής οργάνωσης	Ναι	5,8
	Όχι	93,7
Μέλος εθελοντικής οργάνωσης-συλλόγου	Ναι	16,3
	Όχι	83,3
Πολιτικη Αυτοτοποθετηση	Δεξιά / κεντροδεξιά	13,2
	Κέντρο	13,7
	Κεντροαριστερά / Αριστερά	32,5

* Ποσοστό % της συγκεκριμένης κατηγορίας

Παράρτημα 4
Κατάλογος συνεντεύξεων

Κωδικός	Φύλο	Ηλικία	Εργασιακή κατάσταση (έτη επαγγελματικής εμπειρίας)	Συμμετείχε*	Δεν συμμετείχε*
Σ1	Γ	31	Μισθωτή (7)	X	
Σ2	Γ	26	Μισθωτή (8)	X	
Σ3	Α	30	Μισθωτός (6)	X	
Σ4	Α	40	Μισθωτός (21)		X
Σ5	Γ	30	Μισθωτή (16)	X	
Σ6	Γ	47	Άνεργη (15)	X	
Σ7	Α	43	Μισθωτός (18)		X
Σ8	Γ	35	Μισθωτή (6)	X	
Σ9	Α	42	Μισθωτός (14)	X	
Σ10	Α	40	Μισθωτός (6)	X	
Σ11	Γ	35	Άνεργη (10)	X	
Σ12	Γ	35	Άνεργη (10)	X	
Σ13	Α	35	Άνεργος (5)	X	
Σ14	Α	39	Ελεύθερος επαγγελματίας (22)		X
Σ15	Α	44	Ελεύθερος επαγγελματίας (22)	X	
Σ16	Α	45	Ελεύθερος επαγγελματίας (21)	X	
Σ17	Γ	40	Ελεύθερος επαγγελματίας (22)		X
Σ18	Α	39	Ελεύθερος επαγγελματίας (12)	X	
Σ19	Γ	28	Ελεύθερος επαγγελματίας (5)	X	
Σ20	Α	26	Άνεργος (2)	X	
Σ21	Γ	27	Άνεργη (3)	X	
Σ22	Α	30	Ελεύθερος επαγγελματίας (5)	X	

* Τα τελευταία πέντε έτη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN: 978-960-9571-34-0